

Institucija ombudsmena/ombudsmana
za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Институција омбудсмена/омбудсмана
за људска права Босне и Херцеговине

SPECIJALNI IZVJEŠTAJ

O PRAVIMA LGBT OSOBA

U BOSNI I HERCEGOVINI

Banja Luka, septembar 2016. godine

AUTORI

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine:

- mr.sci Jasminka Džumhur
- Nives Jukić
- dr. Ljubinko Mitrović

Radna grupa za izradu Izvještaja:

- Alma Suljić, pomoćnica Ombudsmena i šefica Područne kancelarije u Brčko distriktu BiH;
- dr.Predrag Raosavljević, pomoćnik Ombudsmena i šef Odjela za eliminaciju svih oblika diskriminacije;
- mr.sci.Hajrija Adžamija, stručna savjetnica u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije;
- Vanja Dandić, stručna saradnica u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije;
- Dejana Kozomara, stručna saradnica u Odjelu za praćenje prava pritvorenika/zatvorenika.

Tehnička podrška pri izradi Izvještaja – Dragan Perić, šef Odjela za informacijske tehnologije.

SADRŽAJ

I	UVOD	9
II	DEFINICIJE – POJMOVI	12
III	PRAVNI OKVIR	16
IV	GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA	24
V	PERCEPCIJA JAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA LGBT POPULACIJU	39
VI	IDENTITET - PRAVA TRANSRODNIH I TRANSSEKSUALNIH OSOBA.....	54
VII	ZAJEDNICA ŽIVOTA I PRAVA KOJA PROISTJEČU IZ ISTE	63
VIII	PITANJE DISKRIMINACIJE	68
IX	INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA PITANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI.....	73
X	ZAKLJUČAK	78
XI	LITERATURA	80

“Često se susrećem sa neugodnim situacijama zbog fizičkog izgleda, kratke kose i načina oblačenja. Tako vam je kad živite u provinciji u kojoj ništa nije prihvatljivo, pa ni to da si homoseksualna osoba. Prihvaćen je onaj koji vozi skup auto, ima najbolji telefon, i ko je s najviše cura - to su face grada. Samo želim da nestanem odavde, negdje gdje je bar malo normalnija situacija, gdje se cijene rad i poštenje, gdje su ljudi prihvaćeni onakvi kakvi jesu, bez obzira na seksualno opredjeljenje, nacionalnu pripadnost ili rasu.”¹

....

“Uvijek ’prolazim ’” kao žena. Kada se osjećam kao žena sve je uredu, jer mi se svi obraćaju u ženskom rodu i vide me kao ženu. Međutim, kada se osjećam kao muškarac ili androgeno, nastaje problem. Rijetki su ljudi koji me razumiju i primijete ili osjete moje promjene. Oni me prate i obraćaju mi se onako kako želim da mi se obraćaju. S drugima je teško. Kako objasniti nekim ljudima da se osjećaš kao muškarac i da želiš da ti se barem obraćaju u muškom rodu? Ja to ne mogu objasniti. Obično to potiskujem i dopuštam da me usreće sitnice...ipak, obično se to ne desi i ja potiskujem svoj identitet.”²

¹Durkalić, Masha, Moj glas odjekuje..., Fondacija Cure, Sarajevo, 2015. godine, <http://www.fondacijacure.org/files/mojGlasOdjekujeBa.pdf>, str. 51-52

² Ibid, str. 47

I. UVOD

Zakon o zabrani diskriminacije donesen je 2009. godine kao pravni instrument kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svim licima u Bosni i Hercegovini i uređuje sistem zaštite od diskriminacije, te utvrđuju odgovornosti i obaveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promovisanje i stvaranje uvjeta za jednako postupanje. Ovim zakonom Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine definisana je kao centralna institucija za zaštitu od diskriminacije.

Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH usvojenim na sjednici Doma naroda Parlamentarne skupštine, dana 14.07.2016. godine³, Bosna i Hercegovina je konačno dobila unaprijeđen zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije. Kroz ove izmjene zakona seksualna orijentacija i rodni identitet su konačno terminološki ispravno imenovane kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Pored toga, kao zabranjena osnova diskriminacije navedenu su i “spolne karakteristike”, čime BiH postaje prva država u jugoistočnoj Evropi koja kroz svoj sveobuhvatni Zakon o zabrani diskriminacije BiH predviđa i zaštitu interspolnih/interseks osoba od diskriminacije u svim oblastima života. Zakon konačno, na pravi način, reguliše zaštitu lezbijki, gejeva, biseksualnih, transseksualnih i interspolnih (LGBTI) osoba od diskriminacije⁴.

Zabrana neravnopravnog tretmana proteže se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga. Zakon o zabrani diskriminacije nalaže obavezu usklađivanja svih drugih zakona i općih propisa sa njegovim odredbama, a ima prioritet u primjeni u slučaju neusklađenosti (*lex specialis*).

Antidiskriminacijska zaštita u Bosni i Hercegovini naročito je ojačana odredbama koje predviđaju mogućnost sudske zaštite u slučajevima diskriminacije, gdje žrtva ima mogućnost podnošenja tužbe za utvrđivanje diskriminacije, tužbe za zabranu ili otklanjanje diskriminacije, tužbe za nadoknadu štete te zahtjeva za objavljivanje presude u sredstvima javnog informisanja, što se jednako odnosi i na diskriminaciju LGBT populacije.

U cilju podizanja svijesti u javnosti, prije svega kod lica koja vrše javna ovlaštenja, Ombudsmeni su jasno definisali potrebu da se o pristupu pravima ugroženih kategorija građana i manjina sačine specijalni izvještaji, što za Ombudsme predstavlja stalni izazov, a ograničavajući resursi i potreba osiguranja jednakog tretmana svih grupa zahtijeva strateško planiranje ove aktivnosti.

³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH upućen je na objavu u Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, ali do dana okončanja rada na Specijalnom izvještaju o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini nije objavljen.

⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH donosi i druge novine: eksplicitno navođenje starosne dobi i invaliditeta kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija (član 2.), zabranu diskriminacije na osnovi povezanosti sa ugroženom grupom (član 2.), poboljšanu definiciju uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja (član 4.), definisanje težih oblika diskriminacije (član 4.), poboljšanje proceduralnih aspekata zakona, kada govorimo o hitnosti postupka (član 11), posebnim tužbama (član 12.), nadležnostima sudova i rokovima (član 13.), mjerama osiguranja (član 14.), preraspodjeli tereta dokazivanja (član 15.), učestvovanju trećih lica (član 16.), i kolektivnim tužbama (član 17).

Sarajevski otvoreni centar uputio je prijedlog za izradu Specijalnog izvještaja o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini pod brojem I-163/12 od 18.09.2013. godine, što je rezultiralo da se u Strategiji Institucije ombudsmena⁵ za period 2016-2021. planira izrada ovog izvještaja.

S druge strane, zajednička Komisija za ljudska prava, Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojila je Zaključak (akt broj 03/6-50-14-12-3/15 od 09.06.2015.godine) kojim je pozvala Instituciju ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Institucija ombudsmena) da pristupi izradi Specijalnog izvještaja o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

Izrada Specijalnog izvještaja o stanju LGBT osoba u Bosni i Hercegovini predstavlja sveobuhvatno istraživanje statusa i prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini i sadrži podatke i informacije dobijene od javnih vlasti, nevladinih organizacija, akademskih stručnjaka, kao i primjere iz prakse Institucije ombudsmena.

Cilj ovog izvještaja je utvrđivanje trenutnog stanja i stvarnog pristupa ljudskim pravima od strane pripadnika LGBT zajednice, ukazivanje nadležnim tijelima koje mjere je potrebno poduzeti radi unapređenja položaja ove populacije, kao i podizanje svijesti građana Bosne i Hercegovine i informisanje javnosti o trenutnom stepenu ostvarivanja prava LGBT osoba. Kao polazna osnova za izradu izvještaja korišteni su međunarodni standardi ljudskih prava, te preporuke UN tijela, UPR i regionalnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava.

Tokom istraživanja Ombudsmeni su pošli od pretpostavke da šira javnost i nadležne institucije nisu dovoljno upoznati sa stepenom ostvarivanja prava LGBT osoba, obavezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela shodno članstvima u međunarodnim organizacijama, te sa neophodnošću izmjene i usklađivanja postojećih pravnih rješenja u postupku pridruživanja Evropskoj uniji.

Prilikom izrade ovog izvještaja Ombudsmeni su se kretali u okvirima opće zabrane diskriminacije sadržane u međunarodnim konvencijama, preporukama tijela Ujedinjenih nacija i Vijeća Evrope, Ustava Bosne i Hercegovine i zakona koji tretiraju različite oblasti relevantne za ostvarivanje prava LGBT osoba.

U tu svrhu Institucija ombudsmena sprovela je, između ostalog, i sveobuhvatno istraživanje koje se odnosilo na dostavljanje upita Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine, Centru za edukaciju sudija i tužilaca Federacije BiH i Centru za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, gradovima i općinama u Federaciji BiH⁶ te gradovima i općinama u Republici Srpskoj⁷, sudovima prvog⁸ i drugog⁹ stepena odlučivanja u

⁵ http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2016041509303547bos.pdf

⁶ Banovići, Bihać, Bos. Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Brčko, Breza, Bugojno, Busovača, Bužim, Čapljina, Cazin, Čelić, Čitluk, Doboj Istok, Doboj Jug, Dobretići, Domaljevac - Šamac, Donji Vakuf, Drvar, Foča - Ustikolina, Fojnica, G. Vakuf - Uskoplje, Glamoč, Goražde, Gračanica, Gradačac, Grude, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Jablanica, Jajce, Kakanj, Kalesija, Kiseljak, Kladanj, Ključ, Konjic, Kreševo, Kupres, Livno, Ljubuški, Lukavac, Maglaj, Mostar, Neum, Novi Travnik, Odžak, Olovo, Orašje, Pale - Prača, Posušje, Prozor-Rama, Ravno, Sanski Most, Sapna, Sarajevo, Sarajevo - Centar, Sarajevo - Novi Grad, Sarajevo - Novo Sarajevo, Sarajevo - Stari Grad, Široki Brijeg, Srebrenik, Stolac, Teočak, Tešanj, Tomislavgrad, Travnik, Trnovo, Tuzla, Usora, Vareš, Velika Kladuša, Visoko, Vitez, Vogošća, Zavidovići, Zenica, Žepče, Živinice;

⁷ Grad Banja Luka, Berkovići, Bijeljina, Bileća, Bratunac, Čajniče, Derventa, Doboj, Gacko, Gradiška, Han Pijesak, Jezero, Kalinovik, Knežev, Kotor-Varoš, Kozarska Dubica, Krupa na Uni, Kupres RS, Laktaši, Ljubinj, Lopare, Milići, Modriča, Mrkonjić

Federaciji BiH i Republici Srpskoj, ministarstvima unutrašnjih poslova Federacije BiH¹⁰, Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centru Federacije Bosne i Hercegovine, Gender centru – Centru za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, ministarstvu i centrima javne sigurnosti Republike Srpske¹¹, Policiji Brčko Distrikta BiH, svim kazneno-popravnim ustanovama¹², Kliničkim centrima¹³, Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjeljenju za zdravstvo Vlade Brčko Distrikta, Zavodu zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske i Fondu zdravstvenog osiguranja Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBT osoba¹⁴, pojedincima koji se bave temama u oblasti zaštite prava LGBT osoba u BiH¹⁵, medijskim kućama¹⁶ i dekanima pravnih fakulteta u Bosni i Hercegovini¹⁷.

Grad, Nevesinje, Novi Grad, Osmaci, Pale, Pelagićevo, Petrovac, Drinić, Petrovo, Prijedor, Prnjavor, Ribnik, Rogatica, Rudo, Sokolac, Srbac, Foča, Srebrenica, Istočna Ilidža, Kostajnica, Brod, Istočni Drvar, Istočni Mostar, Grad Istočno Sarajevo, Oštra Luka, Istočni Stari Grad, Novo Goražde, Istočno Novo Sarajevo, Donji Žabar, Šamac, Šekovići, Šipovo, Teslić, Trebinje, Trnovo, Ugljevik, Višegrad, Vlasenica, Vukosavlje, Zvornik;

⁸ Općinski sud u Banovićima, Općinski sud u Bihaću, Općinski sud u Bosanskoj Krupi, Općinski sud u Bugojnu, Općinski sud u Cazinu, Općinski sud u Čapljini, Općinski sud u Goraždu, Općinski sud u Gračanici, Općinski sud u Gradačcu, Općinski sud u Kaknju, Općinski sud u Kalesiji, Općinski sud u Kiseljaku, Općinski sud u Konjicu, Općinski sud u Livnu, Općinski sud u Lukavcu, Općinski sud u Ljubuškom, Općinski sud u Mostaru, Općinski sud u Orašju, Općinski sud u Sanskom Mostu, Općinski sud u Širokom Brijegu, Općinski sud u Tešnju, Općinski sud u Travniku, Općinski sud u Tuzli, Općinski sud u Velikoj Kladuši, Općinski sud u Visokom, Općinski sud u Zavidovićima, Općinski sud u Zenici, Općinski sud u Žepču, Općinski sud u Živinicama, Osnovni sud u Banjoj Luci, Osnovni sud u Bijeljini, Osnovni sud u Derventi, Osnovni sud u Doboju, Osnovni sud u Foči, Osnovni sud u Gradišci, Osnovni sud u Kotor Varošu, Osnovni sud u Modriči, Osnovni sud u Mrkonjić Gradu, Osnovni sud u Novom Gradu, Osnovni sud u Prijedoru, Osnovni sud u Prnjavoru, Osnovni sud u Sokocu, Osnovni sud u Srebrenici, Osnovni sud u Tesliću, Osnovni sud u Trebinju, Osnovni sud u Višegradu, Osnovni sud u Vlasenici, Osnovni sud u Zvorniku, Osnovni sud Brčko distrikta Bosne i Hercegovine;

⁹ Kantonalni sud u Bihaću, Kantonalni sud u Goraždu, Kantonalni sud u Livnu, Kantonalni sud u Mostaru, Kantonalni sud u Novom Travniku, Kantonalni sud u Odžaku, Kantonalni sud u Sarajevu, Kantonalni sud u Širokom Brijegu, Kantonalni sud u Tuzli, Kantonalni sud u Zenici, Okružni sud u Banjoj Luci, Okružni sud u Bijeljini, Okružni sud u Doboju, Okružni sud u Istočnom Sarajevu, Okružni sud u Trebinju;

¹⁰ Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvima unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona, Posavskog kantona, Tuzlanskog kantona, Zeničko-dobojskog kantona, Bosansko-podrinjskog kantona, Srednjobosanskog kantona, Hercegovačko-neretvanskog kantona, Zapadnohercegovačkog kantona, Kantona Sarajevo, Kantona br. 10, Policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine;

¹¹ Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, Centar javne bezbjednosti Banja Luka, Centar javne bezbjednosti Doboj, Centar javne bezbjednosti Bijeljina, Centar javne bezbjednosti Sarajevo, Centar javne bezbjednosti Trebinje, Centar javne bezbjednosti Prijedor;

¹² Kazneno-popravni zavod Zenica, Kazneno-popravni zavod Sarajevo, Kazneno-popravni zavod Tuzla, Kazneno-popravni zavod Mostar, Kazneno-popravni zavod Bihać, Kazneno-popravni zavod Orašje, Kazneno-popravni zavod Busovača, Kazneno-popravni zavod Banja Luka, Kazneno-popravni zavod Foča, Kazneno-popravni zavod Bijeljina, Kazneno-popravni zavod Istočno Sarajevo, Kazneno-popravni zavod Doboj;

¹³ Univerzitetski klinički centar Republike Srpske, Univerzitetski klinički centar Tuzla, Univerzitetski klinički centar Sarajevo, Sveučilišna klinička bolnica Mostar;

¹⁴ Sarajevski otvoreni centar, Tuzlanski otvoreni centar, Liberta Mo-Mostarska aktivistička grupa Mostar, Fondacija CURE, Udruženje Okvir, Udruženje građana „Oštra Nula“, BUKA Banja Luka;

¹⁵ dr.sc Boris Krešić, docent Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli; mr. Damir Banović, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu; doc.dr.sc. Zlatiborka Popov-Momčinović, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Istočnom Sarajevu; Jasenko Suljetović;

¹⁶ Večernji list Mostar, Federalna novinska agencija FENA Sarajevo, Nezavisna novinska agencija ONASA d.o.o. Sarajevo, PINK BH Sarajevo, RTV USK Bihać, Magazin BUKA Banja Luka, Nezavisne novine Banja Luka, Glas Srpske Banja Luka, Dnevni avaz Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo, Euroblic Banja Luka, RTV FBiH Sarajevo, Radio-televizija Bosne i Hercegovine Sarajevo, Radio-televizija Republike Srpske Banja Luka, Radio-televizija BN Bijeljina, Alternativna televizija Banja Luka, OBN Sarajevo, N1 Sarajevo, TV1 Sarajevo, TVSA -Televizija Sarajevo, Sarajevo;

¹⁷ Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić Mostar, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Pravni fakultet IUS, Pravni fakultet Američki Univerzitet, Pravni fakultet Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, Fakultet Pravnih nauka, PanEvropski Univerzitet Apeiron Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir P. Bijeljina, Pravni fakultet Univerziteta Sinergija Bijeljina, Pravni fakultet Sveučilište/Univerziteta „Vitez“ Travnik, Pravni fakultet Internacionalni Univerzitet Travnik, Pravni fakultet Kiseljak Univerzitet u Travniku.

Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine ovim putem izražavaju zahvalnost nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini na saradnji, konstruktivnim sugestijama i inicijativama.

II. DEFINICIJE – POJMOVI

Prvi korak u izradi izvještaja je razumijevanje osnovnih pojmova u oblasti zaštite LGBT populacije, zbog čega je u nastavku teksta dat pregled definicija, koje su preuzete iz Čitanke lezbijskih i gej ljudskih prava¹⁸ i Pojmovnika LGBT kulture Sarajevo¹⁹.

Aktivizam

Aktivizam je planirano ponašanje kako bi se postigli socijalni ili politički ciljevi kroz različite aktivnosti. U aktivističke metode se ubrajaju: građanski neposluh, izgradnja zajednica, ekonomski aktivizam, lobiranje, medijski aktivizam, nenasilje, mirovni pokret, političke kampanje, propaganda, protesti, štrajkovi, omladinski aktivizam, ateistički aktivizam. S ciljem lakšeg ostvarenja vlastitih ciljeva i poboljšanja pozicije u društvu, osobe istih ili sličnih interesovanja se grupišu u zajednice. Kao jedan od primjera mogu se izdvojiti LGBT grupe. Definicija aktivizma je veoma široka jer isti u velikoj mjeri zavisi od društvenog konteksta. Tako da, npr. najpoznatiji vid LGBT aktivizma - parada ponosa nema jednaku težinu u različitim dijelovima svijeta. Društvene promjene nastaju kao rezultat neke od aktivističkih metoda, najčešće kombinacijom više njih. Aktivizam se može dešavati u realnom i online prostoru. Svaki prostor ima svoje prednosti i mane. S obzirom da su aparati kojima se povezujemo na internet postale naša svakodnevnica, ne smijemo zaobići online aktivnosti, iako poruke koje se šalju sa ulice imaju veću jačinu prema donositeljima odluka.

Biseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama oba spola, ili osoba koja se emotivno, društveno ili psihološki investira u osobe oba spola. Prijezir prema biseksualnim osobama (vidi bifobija) počinje jenjavati tek s pojavom queer pokreta, dakle, paralelno sa tendencijama nivelisanja bitnih razlika među neheteroseksualnim osobama.

Coming out

Sintagma koja potječe iz fraze „coming out of the closet“, već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmisanja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna obznana. Izlaženjem iz šutnje izlazi se iz izolacije i negiranja, i objavljuje se drugima pravo na drugačiji život. U aktivizmu ili queer teoriji, coming out zadobija dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja heteroseksizmu.

¹⁸ Spahić, Aida; Gavrić, Saša, Čitanke LGBT ljudskih prava, 2. dopunjeno izdanje, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH (priredili, 2012. godine)

¹⁹ Čaušević, Jasmina; Gavrić Saša, Pojmovnik LGBT kulture, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u BiH (priredili, 2012. godine)

Diskriminacija

Svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovi njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima javnog života.²⁰

Direktna diskriminacija

Svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada se neka osoba ili grupa osoba dovodi, ili je bila, ili bi mogla biti dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od neke druge osobe ili grupe osoba u sličnim situacijama.

Indirektna diskriminacija

Svaka situacija kada naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, dovodi osobu ili grupu osoba u nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe ili grupe osoba u sličnoj situaciji, osim ako se takva odredba, kriterij ili praksa mogu objektivno opravdati zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje cilja primjerena su i nužna.

Gej (gay)

Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U 19. vijeku dobija novo značenje: ženske prostitutke su s prezirom nazivane “vesele (gej) žene”, pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su se služili njihovim uslugama i muškim prostitutkama. Ranih godina 20. vijeka nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prisvaja taj izraz kao zamjenu za klinički naziv homoseksualna osoba. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka kada mediji prihvataju zalaganja gej pokreta da se izraz homoseksualac koji koriste psihijatri pri dijagnozi mentalnog oboljenja, zamijeni riječju gej.

Interseksualnost

Interseksualna osoba je osoba čiji se spol razvija van tipičnog razvoja spola kao izričito muškog ili ženskog. Interseksualnost uključuje atipičan razvoj unutar hromozoma, gonada, hormona i spolnih organa.

Lezbijka

Žena koja se emotivno, društveno ili psihološki investira u druge žene. “Lezbijka” je jedan od najstarijih i najpozitivnijih termina za neheteroseksualne žene, što u lezbijskoj feminističkoj teoriji

²⁰ Definicija preuzeta iz Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

ne označava samo seksualni identitet koji se sukobljava s konvencionalnim rodnim očekivanjima od žena, nego i društveni i politički identitet izgrađen u opoziciji prema muškom šovinizmu, patrijarhatu, heteroseksizmu i falocentrizmu. Sama riječ potiče od imena grčkog ostrva Lezbos gdje je rođena pjesnikinja Sapfo koja je uznosila ljubav među ženama.

LGBT

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbijke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBT može biti proširen i uključiti i interseksualne i queer osobe (LGBTIQ).

LGBTTIQ

Skraćenica za “lezbijke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transseksualne, interseksualne i queer” osobe.

Spol

Klasifikovanje na osnovi reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno su prihvaćeni samo muški i ženski spol.

Spolni identitet

Individualno identificiranje prema spolu i spolnoj pripadnosti, koji ne zavisi od spola koji je pripisan rođenjem.

Queer

Riječ se prvenstveno odnosi na sve što se razlikuje od konvencionalnog na neki neobičan način (sinonim za čudno, ekscentrično). U početku su konotacije ovog termina u gej upotrebi bile negativne, pa čak i danas postoji otpor prema ovom izrazu, osobito među starijim homoseksualnim osobama. Budući da termin subverzivno razobličuje postojeće, tobože fiksirane modele, odbacujući razlike (svi LGBT su njime bez razlike obuhvaćeni) i identitete (nijedan od LGBT identiteta u njemu nije povlašten), on postaje sve univerzalnije prihvaćen. Mnoge transseksualne, biseksualne pa čak i heteroseksualne osobe, čija se seksualnost ne uklapa u kulturne standarde monogamnog heteroseksualnog braka, prihvatili/e su ovu oznaku kao “seksualni/e disidenti/disidentkinje”. Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbijki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijarhalnih normi.

Rod

Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt vlastitog identiteta/ izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili premašuje društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu “muškog” i “ženskog”.

Rodni identitet

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvatanju vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest, “rodno izražavanje”), kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Spol osobe obično je dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje socijalno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstrukt koji može biti u skladu sa društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda ili ih može negirati, prešutjeti i mijenjati. Neki ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju - ove osobe nazivamo “transrodne” osobe. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe se mogu identificirati kao heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne.

Rodno izražavanje

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela. Seksualni identitet odnosi se na to kako sebe nazivamo i percipiramo. Ti nazivi uključuju “strejt”, “gej”, “bi”, “queer”, “neodređen/a”, “neodlučan/na”, “aseksualan/na” i dr. Naše seksualno ponašanje i način na koji sebe određujemo (identitet) predstavljaju stvar mogućeg izbora/odluke. Ima i onih koji tvrde da se i seksualna orijentacija može odabrati, iako se to mahom poriče.

Transgender/Transrodno

Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnom i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

Transseksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modifikovala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje tijelo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.

Transvestija/transvestite/transvestiti

Transvestiti su osobe koje vole da nose odjeću suprotnog spola. Transvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Transvestiti/e mogu biti i heteroseksualne i istospolno orijentisane osobe.

Tranzicija

Predstavlja proces promjene rodnog izražavanja neke osobe u cilju usaglašavanja sa unutrašnjim doživljajem vlastitog roda.

Pride ili Parada ponosa ima značaj zbog usmjeravanja pažnje javnosti na LGBT prava. U državama u kojima je prihvatanje LGBT osoba i poštovanje njihovih prava na niskom nivou Parade ponosa imaju više politički i aktivistički karakter, dok u gradovima gdje su LGBT osobe prihvaćene Parade ponosa imaju festivalski i karnevalski karakter.

III. PRAVNI OKVIR

1. MEĐUNARODNI STANDARDI

Pitanje pravnog okvira diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta uređeno je međunarodnim dokumentima i standardima u njima, gdje se prije svega misli na dokumente i standarde nadležnih tijela Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope, te standarde utvrđene EU direktivama.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine prilikom izrade ovog Izvještaja analizirali su sljedeće dokumente:

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, od 1948. godine;
2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, od 1976. godine;
3. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, od 1976. godine;
4. Deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, od 2009. godine;
5. Rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, od 2011. godine;
6. Yogyakarta principi, od 2006. godine;
7. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, od 1948. godine.

Međunarodne konvencije koje je ratificirala BiH²¹ direktno ne zabranjuju diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ali se koriste kao opći sistem zaštite ljudskih prava i kao indirektni sistem zaštite LGBT osoba.²²

Dokumenti Ujedinjenih nacija:

Rezolucija Vijeća za ljudska prava UN-a o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu donesena 15.06.2011. godine traži od Visokog komesara da dokumentira i analizira diskriminacijske zakone i prakse kojima se krše ljudska prava osoba zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te načine na koje međunarodni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava mogu pomoći da spriječe kršenja.

²¹ <http://www.mfa.ba/HTML/Bos/Multilateral/potpisani%20i%20ratificirani%20-%20Copy-bos.pdf>

²² Diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, Vijeće Evrope, septembar, 2011. godine, str. 26.-29.

Deklaracija UN-a o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu iz 2009. godine je neobavezujući akt, donesena je na plenarnoj sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održane 04.06.2009. godine. Deklaracijom se pozivaju države da osude akte nasilja i povezanih kršenja ljudskih prava protiv osoba zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, provedu istragu i počinioce privedu pravdi, te osiguraju mehanizme zaštite za osobe koje rade na djelima nasilja i kršenja ljudskih prava počinjenih na bazi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Yogyakarta principi iz 2006. godine od strane grupe eksperata kojima se želi promovirati implementacija do sada preuzetih obaveza međunarodnih ljudskih prava u vezi sa LGBT osobama. Yogyakarta principima predlažu se osnovni standardi za zaštitu i promociju punog uživanja svih ljudskih prava bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet²³.

Dokumenti Evropske unije:

Ugovor o funkcionisanju Evropske unije u članovima 10. i 19. zabranjuje diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije. Ove odredbe su sadržane u Ugovoru iz Amsterdama iz 1999. godine.

Nadalje član 21. Povelje o temeljnim pravim Evropske unije propisuje da „*svaka diskriminacija po bilo kojoj osnovi kao što je ... seksualna orijentacija je zabranjena*“. Tekst Povelje usaglašen je 2000. godine, a postala je pravno obavezujuća 2009. godine.

U skladu sa navedenim odredbama Ugovora iz Amsterdama, Direktiva kojom se uspostavlja opći okvir za jednak tretman u oblasti zapošljavanja i zanimanja usvojena je 2000. godine. Ova Direktiva nalaže svim državama članicama Evropske unije da usvoje u roku od tri godine zakone o zabrani diskriminacije u oblasti zapošljavanja.

U Direktivama Evropske unije nigdje se izričito ne spominje rodni identitet kao zabranjena osnova diskriminacije, ali je pravo Evropske unije kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava prepoznalo rodni identitet kao zabranjenu osnovu diskriminacije.²⁴

Dokumenti Vijeća Evrope:

Ni u jednoj odredbi Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda kao ni u odredbama Protokola, osim riječi spol, ne spominje se seksualna orijentacija ili rodni identitet kao osnova zabrane diskriminacije. Jednako tako ni Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima ni Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ne predviđaju takve osnove diskriminacije, već pružaju samo indirektnu zaštitu.

²³ <http://www.yogyakartaprinciples.org/>

²⁴ Van Kuck protiv Njemačke, broj 35968/97, od 12.06.2013. godine; Christine Goodwin protiv UK, broj 28957-95, od 11.07.2002. godine

Ovaj Izveštaj predstavlja sveobuhvatnu studiju o homofobiji, transfobiji i diskriminaciji na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, koju je objavio Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope. Izveštaj pokriva 47 država članica Vijeća Evrope, čija je članica i Bosna i Hercegovina od 24.04.2002. godine. Izveštaj se temelji na istraživanjima i podacima prikupljenima uglavnom u odnosu na razdoblje 2004. – 2010. godine, iako su uključeni i neki važni podaci iz ranijih razdoblja.

Cilj ove studije bio je da se prikupe podaci o svakodnevnom životu lezbijske, gej, biseksualne i transrodne (LGBT) populacije u svih 47 država članica, te je u tom kontekstu Komesar za ljudska prava preporučio vlastima država članica Vijeća Evrope sljedeće:

1. Stavovi i percepcije

- a) Da javno zauzmu jake stavove protiv kršenja ljudskih prava pripadnika LGBT populacije, te da promoviraju poštovanje u pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, recimo kroz obrazovanje iz ljudskih prava i kampanje unapređenja svijesti o tom pitanju.
- b) Da poduzmu korake da potaknu činjenično, objektivno i profesionalno medijsko izvještavanje o pripadnicima LGBT populacije i pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

2. Pravni standardi i njihova primjena

- a) Da primjenjuju međunarodne obaveze u pogledu ljudskih prava, bez diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Principi iz Yogyakarta su korisno sredstvo za implementaciju međunarodnih standarda ljudskih prava u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Isto tako, države članice snažno se potiču da potpišu i ratificiraju Protokol br. 12 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, o generalnoj zabrani diskriminacije.
- b) Da usvoje sveobuhvatne državne zakone o nediskriminaciji i da u zabranjene osnove diskriminacije uključite seksualnu orijentaciju i rodni identitet. NVO-i koji predstavljaju pripadnike LGBT populacije trebali bi se uključiti i u konsultacije i u zakonodavni proces, te u pripremu strateških mjera za provođenje tih zakona.
- c) Da analiziraju državne zakone s ciljem uočavanja i korekcije mogućih nedosljednosti u odnosu na važeće zakone o nediskriminaciji, da bi se spriječila diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Da, ako je u zakonima još prisutna, ukinu svaku diskriminatorску inkriminaciju istospolne aktivnosti.
- d) Da na nivou države uspostave nezavisne strukture za promociju jednakosti i nediskriminacije. Opseg njihovog mandata trebao bi uključivati diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
- e) Da prate djelotvornost primjene državnih zakona o nediskriminaciji i da u proces monitoringa uključite državne strukture za ljudska prava, uključujući i državne strukture za promociju jednakosti, kao i organizacije koje predstavljaju LGBT populaciju. U tom smislu trebalo bi uspostaviti mehanizam redovnog monitoringa.

²⁵ Diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, Vijeće Evrope septembar 2011. godine str. 9. -12.

3. Zaštita: nasilje i azil

a) Homofobičnu i transfobičnu mržnju kao moguće motive eksplicitno uključiti u državne zakone kojima se regulišu zločini motivisani predrasudama i govorom mržnje. Zločini usmjereni protiv pojedinaca ili grupa zbog njihove percipirane ili stvarne seksualne orijentacije i rodnog identiteta trebaju biti kažnjeni, a motiv predrasude treba se uzimati u obzir kao otežavajuća okolnost.

b) Djelotvorno istraživati zločine motivisane predrasudama, govor i incidente vezane za homofobiju i transfobiju. U tom smislu treba osigurati i konkretnu obuku za službenike agencija za borbu protiv kriminala i pravosuđe.

c) Unaprijediti sistematično prikupljanje podataka o zločinima motivisanim mržnjom, govoru i incidentima vezanim za homofobiju i transfobiju. Podaci o homofobičnim i transfobičnim zločinima, govoru i incidentima, kao i o pritužbama, trebaju se jasno razdvojiti od drugih zločina, govora ili incidenata motivisanih predrasudama.

d) Priznati da progon ili osnovan strah od progona na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta mogu biti valjana osnova za davanje izbjegličkog statusa ili azila. Treba izbjegavati nepotrebno invazivne testove za tražioce azila koji pripadaju LGBT populaciji za davanje dokaza o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.

e) Službenicima koji se bave azilom i drugim srodnim strukama osigurati stručna znanja i obuku, da se osigura da LGBT tražioci azila tokom procedure traženja azila budu tretirani s poštovanjem, uz informacije i senzibilitet. Potrebno je uspostaviti takve procedure da se LGBT tražioci azila osjete sigurnima da mogu iznijeti svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

f) Tretirati socijalnu izolaciju, nasilje i diskriminaciju koju LGBT tražioci azila doživljavaju u azilantskim centrima, te odgovoriti na njihove specifične zdravstvene potrebe.

4. Učešće: slobode okupljanja, izražavanja i udruživanja

a) Poštovati efektivno pravo na slobodu okupljanja LGBT populacije, tako što će se osigurati da se mirne Parade ponosa (Pride festivali) i drugi skupovi u organizaciji LGBT populacije koji se fokusiraju na pitanja seksualne orijentacije i rodnog identiteta mogu dešavati bez izlaganja diskriminatornim mjerama javnih vlasti. Praksa koja predstavlja zloupotrebu zakonskih ili administrativnih odredbi u svrhu ometanja organizacije takvih događaja treba se spriječiti.

b) Osigurati efektivnu zaštitu učesnika mirnih Pride demonstracija ili javnih događaja upriličenih od ili za LGBT osobe od napada i nasilničkih kontrademonstracija.

c) Poštovati efektivno pravo na slobodu udruživanja LGBT osoba, time što će se naročito osigurati da nevladine organizacije koje predstavljaju LGBT populaciju ili rade na pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet mogu uspostaviti i djelovati bez izlaganja diskriminatornim mjerama javnih vlasti. Treba spriječiti administrativne procedure koje registraciju takvih NVO-a čine neproporcionalno dugim i teškim.

d) Poštovati efektivno pravo na slobodu izražavanja, kroz garanciju mogućnosti da se primaju i daju informacije o pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u svakom obliku izražavanja, kao što su štampa, publikacije, usmene i pismene izjave, umjetnost i drugi mediji. Trebalo bi ukinuti sve diskriminatorne odredbe kojima se inkriminira širenje i distribucija činjeničnih informacija vezanih za seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Nezakonito miješanje u uživanje prava LGBT osoba na slobodu izražavanja bi trebalo biti predmet krivičnog postupka

5. Privatnost: priznavanje roda i porodični život

- a) Zakonski priznati preferirani rod transrodnih osoba, te izraditi ekspeditivne i transparentne procedure za promjenu imena i pola transrodnih osoba u rodnim listovima, javnim i matičnim knjigama, ličnoj karti, pasošu, svjedočanstvima o školovanju i sličnim dokumentima.
- b) Ukinuti sterilizaciju i druge obavezne medicinske postupke koji mogu ozbiljno ugroziti autonomiju, zdravlje i dobrobit pojedinca, kao neophodni uvjet za zakonsko priznanje preferiranog roda transrodne osobe.
- c) Ukinuti zahtjev za status nevjenčanog ili razvedenog za vjenčane, kao neophodni uvjet za priznavanje preferiranog roda transrodne osobe.
- d) Poštovati pravo transrodnih osoba da efektivno uživaju pravo na brak u skladu sa zakonski priznatim rodom.
- e) Usvojiti zakon kojim se priznaju istospolna partnerstva, time što će se takvim partnerstvima dati ista prava i beneficije kao i heteroseksualnim partnerstvima ili braku, npr. u područjima socijalne zaštite, zaposlenja i penzije, slobode kretanja, spajanja porodice, roditeljskih prava i nasljeđivanja.
- f) Istospolnim parovima i pripadnicima LGBT populacije, u skladu s principom najboljeg interesa djeteta, dati istu mogućnost kao i drugim kandidatima da budu bez diskriminacije uzeti u razmatranje kao usvojitelji djeteta.
- g) Priznati roditeljska prava istospolnih roditelja, pojedinačno ili zajedno, uključujući i njihova prava starateljstva, bez diskriminacije na osnovi njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Roditeljska prava transrodnih osoba trebala bi se nastaviti poštovati i nakon zakonskog priznanja njihovog preferiranog roda.
- h) LGBT osobama omogućiti pristup potpomognutoj reprodukciji, bez diskriminacije na osnovi njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- i) Nastojati da se osigura adekvatna podrška porodicama s članovima koji su LGBT, da bi se potakli inkluzija, poštovanje i sigurnost.

6. Pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i zapošljavanju

- a) Ukinuti zastarjele sisteme klasifikacije koji homoseksualnost prikazuju kao bolest ili oboljenje.
- b) Revidirati sve uvjete za dijagnozu mentalnog poremećaja za pristup transrodnoj zdravstvenoj zaštiti, s ciljem uklanjanja prepreka da transrodne osobe efektivno uživaju pravo na samoodređenje i najviše dostupne zdravstvene standarde.
- c) U obrazovanje i obuku zdravstvenih radnika uključiti značaj poštovanja dostojanstva LGBT populacije, kao i njihovih specifičnih zdravstvenih potreba i izbora.
- d) Procedure promjene spola, kao što su hormonalna terapija, operacija i psihološka pomoć, učiniti dostupnim transrodnim osobama, uz uvjet davanja saglasnosti na osnovi informacija, te osigurati da zdravstveno osiguranje pokriva troškove.
- e) Promovisati poštovanje i inkluziju pripadnika LGBT populacije u školi, te raditi na objektivnim znanjima o pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u školi i drugim obrazovnim ustanovama.
- f) Boriti se protiv maltretiranja i uznemiravanja učenika i osoblja koji su LGBT. Škole bi trebale biti sigurne sredine za LGBT učenike i osoblje, a nastavnici bi trebali imati na raspolaganju sredstva kojima mogu efektivno odgovoriti na maltretiranje i uznemiravanje LGBT učenika.
- g) Promovisati politiku i praksu koje za cilj imaju borbu protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu; isto tako, promovisati politike rada koje njeguju

različnost na radnom mjestu, zajedno sa inicijativama koje potiču potpunu inkluziju i poštovanje LGBT uposlenika u radnom okruženju.

h) Poštovati prvo transrodnih osoba na pristup tržištu rada, tako što će postojati garancija poštovanja njihove privatnosti u pogledu davanja osjetljivih ličnih podataka vezanih za njihov rodni identitet, te uz promociju mjera usmjerenih ka ukidanju isključivanja i diskriminacije transrodnih osoba na radnom mjestu.

7. Istraživanja i prikupljanje podataka

a) Poticati sistematično istraživanje i prikupljanje razdvojenih podataka vezanih za diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svim aspektima života. Pitanja vezana za LGBT trebala bi se uključiti u sve ankete o generalnim stavovima i sva ispitivanja javnog mnijenja.

b) Primijeniti garancije kojima se čuva pravo na poštovanje privatnog života LGBT osoba pri prikupljanju bilo kakvih osjetljivih podataka.

2. ZAKONODAVSTVO BOSNE I HERCEGOVINE

Imajući u vidu složenu ustavnu strukturu Bosne i Hercegovine uspostavljenu Dejtonskim mirovnim sporazumom prema kojoj su nadležnosti u oblasti radnog zakonodavstva, te zakonodavstva u oblasti zdravstva i socijalne zaštite podijeljene, odnosno povjerene entitetima i kantonima, Ombudsmeni BiH prilikom izrade ovog Izvještaja analizirali su sljedeće dokumente:

1. Ustav Bosne i Hercegovine²⁶;
2. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine²⁷;
3. Ustav Republike Srpske²⁸;
4. Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine²⁹;
5. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine³⁰;
6. Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine³¹;
7. Zakon o radu Federacije BiH³²;

²⁶ Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini potpisanog dana 14.12.1995. godine

²⁷ Ustav Federacije BiH "Službene novine FBiH" broj 1/94, Amandmani na Ustav Federacije BiH: Amandman I 21.07.1994. "Službene novine FBiH" broj 1/94, Amandmani II-XXIV 02.06.1997. "Službene novine FBiH" broj 13/97, Amandmani XXV-XXVI 02.06.1994. "Službene novine FBiH" broj 13/97, Amandmani XXVII-LIV 28.04.2002. "Službene novine FBiH" broj 16/02, Amandmani LVI-LXIII 05.06.2002. "Službene novine FBiH" broj 22/02, Amandmani LXIV-LXVII 28.10.2002. "Službene novine FBiH" broj 52/02, Amandmani LXVIII-LXXXVII 28.10.2002. "Službene novine FBiH" broj 52/02, Amandman LXXXVIII 02.04.2003. "Službene novine FBiH" broj 18/03, Amandmani LXXXIX-XCIV 03.12.2003. "Službene novine FBiH" broj 63/03, Amandmani XCV-CII 28.01.2004. "Službene novine FBiH" broj 9/04, Amandmani CIII i CIV 14.04.2004. "Službene novine FBiH" broj 20/04, Amandman CV 02.06.2004. "Službene novine FBiH" broj 33/04, Amandman CVI (Visoki predstavnik) 09.12.2005. "Službene novine FBiH" broj 72/05, Amandmani CVI-CVIII 14.12.2005. "Službene novine FBiH" broj 71/05, Amandman CIX 31.12.2008. "Službene novine FBiH" broj 88/08

²⁸ Na osnovi zaključka Narodne skupštine Republike Srpske, od 14. septembra 1992. godine i člana 61. stav 1. alineja 9. Poslovnika Narodne skupštine Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 3/92), Zakonodavno-pravna komisija Narodne skupštine, na sjednici održanoj 17. decembra 1992. godine, utvrdila je Prečišćeni tekst Ustava Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92 i 19/92). U Prečišćeni tekst Ustava integrisani su Amandmani XXVI-XLIII, Amandmani XLIV-LI, Amandman LII, Amandman LIII, Amandmani LIV-LXV, Amandmani LXVI-XCVIII, Amandmani XCIX-CIII, Amandmani CIV-CV, Amandmani CVI-CXIII, Amandman CXIV, Amandmani CXV-CXXI i Amandman CXXII.

²⁹ Na osnovi Pisma supervizora za Brčko distrikt Bosne i Hercegovine od 30. decembra 2009. godine Stručna služba Skupštine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine je utvrdila prečišćeni tekst Statuta Brčko distrikta Bosne i Hercegovine koji čine Revidirani Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine koji je stupio na snagu 6. maja 2008. godine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ broj 17/08), Izmjene i Izmjene i dopune Statuta Brčko distrikta Bosne i Hercegovine doneseni Nalogom supervizora od 21. decembra 2009. godine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ broj 39/09).

³⁰ Prečišćeni tekst "Službeni glasnik BiH" broj 32/10

³¹ "Službeni glasnik BiH" broj 59/09

8. Zakon o radu Republike Srpske³³;
9. Zakon o radu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine³⁴;
10. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine³⁵;
11. Porodični zakon Republike Srpske³⁶;
12. Porodični zakon Brčko Distrikta³⁷;
13. Krivični zakon Bosne i Hercegovine³⁸;
14. Krivični zakon Federacije BiH³⁹;
15. Krivični zakon Republike Srpske⁴⁰;
16. Krivični zakon Brčko distrikta BiH⁴¹;
17. Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH⁴²;
18. Zakon o ličnom imenu FBiH⁴³;
19. Zakon o ličnom imenu RS⁴⁴;
20. Zakon o ličnom imenu BD BiH⁴⁵;
21. Zakon o ličnoj karti državljana BiH⁴⁶;
22. Zakon o matičnim knjigama FBiH⁴⁷;
23. Zakon o matičnim knjigama RS⁴⁸;
24. Zakon o matičnim knjigama BD BiH⁴⁹;
25. Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH⁵⁰;
26. Zakon o zdravstvenom osiguranju RS⁵¹;
27. Zakon o zdravstvenom osiguranju BD BiH⁵²;
28. Zakon o graničnoj policiji BiH⁵³;
29. Zakon o policijskim službenicima BiH⁵⁴;
30. Zakon o unutrašnjim poslovima FBiH⁵⁵;
31. Zakon o unutrašnjim poslovima RS⁵⁶;

³² „Službene novine FBiH“ broj 26/2016

³³ „Službeni glasnik RS“ broj 1/2016

³⁴ „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 08/03, 33/04 i 29/05

³⁵ Integralni tekst sadrži tekst Zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine “Službene novine FBiH”, broj 31/14

³⁶ „Službeni glasnik RS“ br: 54/02 i 63/14

³⁷ Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ , broj: 23/07

³⁸ Krivični zakon BiH - KZBiH “Službeni glasnik BiH” broj 03/03 Ispravka Zakona “Službeni glasnik BiH” broj 32/03 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 37/03 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 54/04 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 61/04 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 30/05 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 53/06 Izmjene i dopune “Službeni glasnik BiH” broj 55/06 Zakon o usvajanju izmjena Krivičnog zakona “Službeni glasnik BiH” broj 32/07 i Dopuna krivičnog zakona Bosne i Hercegovine “Službeni glasnik BiH” broj 47/14. i Zakon o izmjeni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine “Službeni glasnik BiH” broj 22/15 i Zakon i izmjenama i dopunama krivičnog Zakona BiH “Službeni glasnik BiH” broj 40/15

³⁹ “Službene novine FBiH” br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14

⁴⁰ “Službeni glasnik RS” br. 49/03, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13

⁴¹ „Službeni glasnik BD BiH“ broj 33/13

⁴² “Službeni glasnik BiH” broj 32/01

⁴³ “Službene novine FBiH” broj 7/12

⁴⁴ “Službeni glasnik RS” br. 27/93 i 15/10

⁴⁵ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH” br. 8/02, 29/05

⁴⁶ “Službeni glasnik BiH” br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12

⁴⁷ “Službene novine FBiH” br. 37/12 i 80/14

⁴⁸ “Službeni glasnik RS” br. 111/09 i 43/13

⁴⁹ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH” broj 2/10

⁵⁰ “Službene novine FBiH” br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11

⁵¹ “Službeni glasnik RS” br. br. 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09, 106/09

⁵² “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 1/02, 7/02, 19/07, 2/08, 34/08

⁵³ „Službeni glasnik BiH“ br. 50/04, 27/07 i 59/09

⁵⁴ „Službeni glasnik BiH“ br. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12

⁵⁵ “Službene novine FBiH” broj 81/14

⁵⁶ “Službeni glasnik RS” broj 4/12

32. Zakon o policiji Brčko distrikta BiH⁵⁷;
33. Zakon o policijskim službenicima FBiH⁵⁸;
34. Zakon o policijskim službenicima RS⁵⁹;
35. Zakon o policijskim službenicima Brčko distrikta BiH⁶⁰.

Ustavom BiH propisuje se da će „*Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda... „*⁶¹, te da se „*prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.*“⁶²

Nadalje, Ustavom BiH utvrđuje se da je „*uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. ovog ustava, osigurano svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što su: spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status*“.

U preambuli Ustava Republike Srpske navodi se: „*poštujući volju svojih konstitutivnih naroda i građana da obrazuju i očuvaju Republiku Srpsku i da ustavno uređenje Republike utemelje na poštovanju ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, nacionalnoj ravnopravnosti, demokratskim institucijama, vladavini prava, socijalnoj pravdi, pluralističkom društvu, garantiranju i zaštiti ljudskih sloboda i prava kao i prava manjinskih grupa, u skladu s međunarodnim standardima, zabrani diskriminacije i uvažavanju pravila tržišne ekonomije*“. U članu 1. u poglavlju Osnovne odredbe stoji da „*Srbi, Bošnjaci i Hrvati, kao konstitutivni narodi, i ostali građani, ravnopravno i bez diskriminacije učestvuju u vršenju vlasti u Republici Srpskoj*“. U članu 10. Ustava RS također se podvlači zabrana diskriminacije bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo.

U članu 2. Ustava Federacije BiH navodi se da će „*Federacija osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda, a posebno zabranu svake diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom ili socijalnom porijeklu*“.

I u Statutu Brčko Distrikta BiH, u članu 13. navodi se da „*svako ima pravo da uživa sva prava i slobode garantirane Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine, ovim statutom i zakonima Distrikta, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, uključujući diskriminaciju na osnovi spola, rase, seksualnog opredjeljenja, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovinskog stanja, rođenja ili drugog statusa*“.

⁵⁷ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 31/09, 60/10 i 31/11

⁵⁸ “Službene novine FBiH” broj 27/05

⁵⁹ “Službeni glasnik RS” broj 20/14

⁶⁰ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 41/07, 04/08, 36/09, 60/10

⁶¹ Član II. 1. i 2. Ustava BiH - Ljudska prava i međunarodni standardi

⁶² Član II. 1. i 2. Ustava BiH - Ljudska prava i međunarodni standardi

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH – je prvi zakon u BiH koji sistemski rješava pitanje zabrane diskriminacije uzrokovane na osnovi spola i/ili seksualne orijentacije. Zakonom se riječ spol definiše prvenstveno kao biološka i psihološka karakteristika po kojoj se razlikuju osobe muškog i ženskog spola (biološka dimenzija), ali i kao gender/rod odnosno sociološki i kulturološki uvjetovana razlika između osoba muškog i ženskog spola, koje su prije svega proizvod normi, praksi, običaja i tradicije i promjenjivi su kroz vrijeme (društvena dimenzija). Širim tumačenjem pojma spol, zabrana diskriminacije u smislu Zakona o ravnopravnosti spolova može se proširiti na zabranu diskriminacije na osnovi roda.⁶³

Zakon o zabrani diskriminacije BiH – prvi je zakon kojim je definisan širok spektar zabranjenih osnova diskriminacije, između ostalih i na osnovi “spolnog izražavanja ili orijentacije”. Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine od 2016. godine, ovaj zakon je unaprijeđen te je rodni identitet eksplicitno naveden kao jedna od osnova diskriminacije.

IV. GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda garantuju principe uživanja građanskih i političkih prava, jednakosti pred zakonom, pravo na slobodu, slobodu izražavanja i pravo mirnog okupljanja, slobodnog udruživanja, zabranu mučenja i nečovječnog postupanja itd. Primjena međunarodnih dokumenata zaštite ljudskih prava za Bosnu i Hercegovinu osim što nameće i imperativ direktne primjene, pretpostavlja i obavezu države da svoje zakonodavstvo uskladi sa međunarodnim standardima ljudskih prava i uspostavi snažne mehanizme za njihovu zaštitu.

Prema Preporuci Komiteta ministara Vijeća Evrope⁶⁴, države članice (dakle i BiH od 2002. godine) trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi efikasno zaštitile zaštitnike ljudskih prava LGBT osoba od napada, te osigurale da nevladine organizacije koje brane ljudska prava LGBT osoba budu konsultovane prilikom usvajanja i sprovođenja mjera koje mogu imati utjecaj na ljudska prava LGBT osoba.

Stav predstavnika nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava LGBT osoba je da su iste često žrtve homofobije, transfobije i drugih formi netolerancije i diskriminacije, i napada na njihov tjelesni integritet zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, zbog čega smatraju neophodnim ulaganje dodatnih napora organa vlasti kako bi im se osigurala zaštita i puno uživanje ljudskih prava.

⁶³Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, član 3. glasi:” Diskriminacija na osnovi spola je svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. U svojim oblicima diskriminacija može biti direktna, indirektna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje na osnovi spola“.

⁶⁴ CM/Rec(2010)5 od 31. marta 2010. godine

Krivičnopravnim⁶⁵ i prekršajnopravnim propisima u Bosni i Hercegovini uspostavljen je normativni okvir za inkriminaciju i sankcionisanje ponašanja koja imaju obilježja krivičnog odnosno prekršajnog delikta. Polazeći od specifičnosti ugroženih prava LGBT osoba može se zaključiti da su ovi delikti počinjeni radnjama uvjetovanim predrasudama, neprihvatanjem različitosti, mržnjom i netolerancijom. Zbog toga je veoma važno da pozitivni pravni propisi predvide specifičnu pobudu za ispoljavanje ovih protuzakonitih i nasilnih ponašanja gdje je počinitelj motivisan predrasudama ili mržnjom prema određenoj društvenoj grupi.

Krivična djela učinjena iz mržnje jesu djela kod kojih se pobuda za izvršenje zasniva, na pretpostavljenim ili stvarnim razlikama u etničkom ili nacionalnom porijeklu, jeziku ili pismu, vjerskom uvjerenju, rasi, boji kože, spolu, spolnoj orijentaciji, političkom ili nekom drugom uvjerenju, socijalnom porijeklu, društvenom položaju, dobi, zdravstvenom statusu ili drugim osobinama odnosno krivična djela učinjena zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog porijekla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe.

Tokom 2010. godine u Krivičnim zakonima Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine izvršene su izmjene i dopune koje su stvorile zakonske pretpostavke za krivično gonjenje djela učinjenih iz mržnje.⁶⁶ Naime, Izmjenama i dopunama ovih krivičnih zakona propisana su krivična djela kod kojih je mržnja kao motiv činenja djela kvalifikatorna okolnost na osnovi koje su propisani posebni, teži oblici tih krivičnih djela sa zakonom propisanom težom kaznom u odnosu na osnovni oblik krivičnog djela, te krivična djela kod kojih je mržnja kao pobuda za činenje djela posebna obavezna otežavajuća okolnost predviđena u slučajevima kad sam zakon ne propisuje teže kažnjavanje za kvalificirani oblik djela učinjenog iz mržnje.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine ranije su ukazali da krivična djela počinjena iz mržnje zahtijevaju poseban tretman jer izazivaju osjećaj nesigurnosti i nepovjerenja unutar svake zajednice te su još 2012. godine pozvali zakonodavni organ vlasti u Federaciji Bosne i Hercegovine na usvajanje izmjena i dopuna u Krivičnom zakonu Federacije BiH. Parlamentu Federacije BiH upućena je *Inicijativa za donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine*⁶⁷. Ove izmjene i dopune trebale bi obuhvatiti:

- definiciju mržnje u općem dijelu Krivičnog zakona Federacije BiH;
- kvalifikovane oblike za određena krivična djela kod kojih je predviđena strožija krivična sankcija ako je djelo počinjeno iz „predrasuda“;
- uvrštavanje motivisanosti predrasudama kao otežavajuće okolnosti prilikom odmjerenja kazne za *bilo* koje krivično djelo.

⁶⁵ Krivični zakon Republike Srpske „Službeni glasnik RS“ br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13, Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ broj 47/11 i 9/13, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine BiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11

⁶⁶ Član 147. stav 25 Krivičnog zakona Republike Srpske glasi: „Mržnja predstavlja pobudu za činenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama na osnovi stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, pola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina ili zbog dovođenja u vezu sa osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina“. U Krivičnom zakonu Brčko distrikta, mržnja je predviđena kao kvalifikatorna okolnost kod izvršenja različitih krivičnih djela.

⁶⁷ Inicijativa broj:Ž-BL-06-879/12 od 26.12.2012.

Unatoč naprijed navedenom po predmetnoj Inicijativi Ombudsmena BiH nije postupljeno.

Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stav da države imaju tzv. pozitivnu obavezu da sprovedu detaljnu istragu o potencijalnoj rasnoj motivaciji u izvršenju krivičnih djela. U predmetu Šečić protiv Hrvatske⁶⁸ navodi se:

„...Državne vlasti imaju dodatnu dužnost poduzeti razumne korake kako bi raskrinkale svaki rasistički motiv i utvrdile jesu li u tim događajima mogle ulogu odigrati etnička mržnja ili predrasude. Postupati prema rasno motivisanom nasilju i brutalnosti jednako kao u predmetima koji nemaju rasne konotacije, značilo bi ne vidjeti specifičnu prirodu tih djela koja su naročito destruktivna u odnosu na osnovna prava.“

Kada se krivično djelo počinjeno iz mržnje dokaže, izrečena kazna trebala bi biti strožija zbog motiva i eventualnog utjecaja koji je krivično djelo imalo, ne samo na žrtvu, nego i na zajednicu. Kako bi se povećao učinak ovakvog pristupa, sudija bi, kod javnog objavljivanja presude, a i u samoj presudi, trebao navesti da je motiv doveo do izricanja strožije kazne.⁶⁹

Četiri godine nakon Inicijative Ombudsmena, dana 15.06.2016. godine u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine, broj 46/16 objavljen je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, koji predviđa dopunu člana 2. tako da propisuje da je: *„Krivično djelo iz mržnje je svako krivično djelo učinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog porijekla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela učinjenog iz mržnje.“*

POLICIJA

Policija je organ vlasti koji u Bosni i Hercegovini treba biti garant javne sigurnosti. Brojne su zadaće koje u tom smislu policija ima: zaštita ljudi i imovine, osiguranje poštovanja važećih zakona i propisa, zaštita i poštovanje osnovnih prava i sloboda građana, sprečavanje i borba protiv kriminala, održavanje javnog reda i mira te pružanje pomoći i usluga građanima.

Postupanje policijskih službenika utemeljeno je na odredbama krivičnih i prekršajnih propisa entiteta i Brčko distrikta BiH, zatim Zakonom o graničnoj policiji Bosne i Hercegovine, Zakonom o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, zakonima o unutrašnjim poslovima Federacije BiH i Republike Srpske, Zakonom o policiji Brčko distrikta BiH, zakonima o policijskim službenicima Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH, te kantonalnim zakonima o policijskim službenicima.

Institucija ombudsmena je u ranijem periodu već razmatrala postupanje policijskih službenika i organa krivičnog gonjenja u situacijama u kojima je sigurnost i pravo na slobodu okupljanja LGBT osoba bila dovedena u pitanje.

⁶⁸ Šečić protiv Hrvatske, apelacija br. 40116/02, presuda od 31.05.2007. godine

⁶⁹ Angelova i Iliev protiv Bugarske, apelacija br. 55523/00, presuda od 26.07.2007. godine

U periodu od 2013. – 2015. godine podignuta je ukupno 41 optužnica za krivična djela počinjena iz mržnje, od čega je izrečeno šest osuđujućih presuda na kaznu zatvora, četiri osuđujuće presude na novčanu kaznu, te 19 uvjetnih osuda⁷⁰.

Primjer: Tokom 2011. godine Ombudsmeni su po službenoj dužnosti istraživali postupanja nadležnih organa u vezi sa procesuiranjem osoba koje su učestvovala u neredima i napadima na učesnike i posjetioce u toku Queer Sarajevo Festivala koji je održan 2008. godine⁷¹. U tu svrhu upućeni su akti Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, Kantonalnom tužilaštvu u Sarajevu i Općinskom sudu u Sarajevu i zatražene su informacije o tome da li su i protiv kojih lica pokrenuti prekršajni, odnosno krivični postupci te da li su i na koji način okončani.

Kantonalno tužilaštvo Sarajevo⁷² je informisalo Instituciju da je u vezi sa događajima prije, za vrijeme, i poslije otvaranja Queer Sarajevo festivala u više predmeta donijelo tužilačku odluku.⁷³ Općinski sud u Sarajevu⁷⁴ dostavio je odgovor prema kojem je *jedno lice prekršajno kažnjeno novčanom kaznom, s tim da je protiv troje lica obustavljen prekršajni postupak jer nije dokazano da su okrivljeni prekršaj koji im se stavlja na teret i počinili.*

Na osnovi odgovora zaprimljenih tokom istrage Ombudsmeni su zaključili da su nadležni organi poduzimali mjere iz svoje nadležnosti i donosili zakonom propisane odluke, koje ne mogu biti predmet preispitivanja Institucije ombudsmena, ali ukazuju na to da većina incidenata ne dobije sudski epilog ili se tretira kao prekršaj, a ne kao krivično djelo počinjeno iz mržnje.⁷⁵

Međutim, Udruženje Q podnijelo je apelaciju Ustavnom sudu BiH⁷⁶ ukazujući na propuste organa vlasti da poduzmu neophodne, razumne i odgovarajuće mjere za zaštitu prava zaštićenih Ustavom BiH i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a u vezi s organiziranjem 1. Queer Sarajevo Festivala.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine je 25. septembra 2014. djelimično usvojio apelaciju Udruženja Q za promociju i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba, koja se odnosila na *Queer Sarajevo Festival 2008. godine*, te utvrdio povredu prava na slobodu okupljanja iz člana II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 11. Evropske konvencije.⁷⁷

⁷⁰ Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, odgovori na pitanja Komiteta za ljudska prava UN u vezi podnošenja III periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine o implementaciji, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, e-mail Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 12.07.2016. godine.

⁷¹ Broj predmeta : Ž-SA-06-854/11

⁷² Akt Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo, broj 638/11, od 05.12.2011. godine

⁷³ U odgovoru Kantonalnog tužilaštva u Sarajevu se navodi: U predmetu broj T09 0 KT 0020679 08, protiv imenovanog lica Tužilaštvo je uputilo optužnicu na potvrđivanje Općinskom sudu u Sarajevu zbog krivičnog djela nasilničko ponašanje, koja je potvrđena, ali je nakon prvostepenog postupka Općinski sud u Sarajevu oslobodio optuženog, na koju presudu je Kantonalno tužilaštvo uložilo žalbu koja je odbijena kao neosnovana, tako da je Kantonalni sud u Sarajevu potvrdio prvostepenu presudu od 18.11.2009. godine; U predmetu broj KT-2771/08 u toku krivičnog postupka Tužilaštvo je sa optuženim zaključilo sporazum o priznanju krivnje prema kojem je optuženi priznao izvršenje krivičnih djela iz optužnice, te je presudom Općinskog suda u Sarajevu broj 65 0 K 061955 08 K, od 13.02.2009. godine proglašen krivim i osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od jedne godine, uvjetno dvije godine; U predmetu broj KT-3142/08, Kantonalno tužilaštvo je donijelo naredbu o obustavi postupka jer „djelo koje je učinio osumnjičeni nije krivično djelo“; U predmetu broj KT-3368/08, Tužilaštvo je 26.06.2009. godine donijelo naredbu o neprovođenju istrage iz razloga što „djelo koje su učinili osumnjičeni nije krivično djelo“, a postupajući tužitelj je utvrdio da su ostvarena obilježja prekršaja, te je o istom obavijestio PU od koje je i zatraženo da se protiv lica zahtjevom pokrene prekršajni postupak; U predmetu KT-3144/08 Tužilaštvo je 01.07.2009. godine i 30.06.2009. godine donijelo naredbu o neprovođenju istrage jer „djelo koje su učinili osumnjičeni nije krivično djelo“, već prekršaj o čemu je obaviješten MUP KS i PU.

⁷⁴ Akt Općinskog suda u Sarajevu, akt broj 065-0-SU-12-001534, od 08.05.2012. godine

⁷⁵ Član 4. Zakona o ombudsmenu za ljudska prava BiH, „Službeni list BiH“ br. 32/00,19/02,35/06,32/06.

⁷⁶ AP 1020/11

⁷⁷ Prvi Queer Sarajevo Festival, u organizaciji Udruženja Q, trebao je biti održan u Sarajevu od 24. do 28. septembra 2008. godine, ali je prekinut već prvog dana zbog grupe građana koji su rezultirali nasiljem i povredom više osoba. Udruženje Q je 2. marta 2011.

„Ustavni sud je utvrdio da su javne vlasti propustile da poduzmu pozitivne mjere i osiguraju efektivnu zaštitu ovog apelantovog prava. S obzirom na složenu ustavnu strukturu FBiH ovaj propust se pripisuje vlastima na nivou kantona, tj. MUP-u KS, koji je propustio da adekvatno osigura skup, odnosno MUP-u KS i KT koji su propustili da sprovedu efektivnu istragu u pogledu prijetnji i najave nasilja koje se na kraju i dogodilo, te vlastima na nivou FBiH, odnosno zakonodavnom organu koji je popustio da osigura pravni okvir kojim bi bilo onemogućeno širenje uvreda, kleveta i prijetnji apelantu i njegovim članovima“.

Primjer: Povodom napada na članove banjalučkog Udruženja Kvir Aktivista 29.03.2014. godine, Ombudsmeni su izdali saopćenje za javnost kojim najoštrije osuđuju napad koji se desio ispred prostorija Udruženja kojom prilikom je istaknuto da lica drugačije seksualne orijentacije uživaju sva ustavom zagarantovana prava uključujući i zaštitu LGBT populacije u pogledu prava na slobodu izražavanja i okupljanja.

Povodom navedenog incidenta, Ombudsmeni su otvorili istragu i javno pozvali sve organe vlasti da jačaju svoje kapacitete kako bi blagovremeno odgovorili na sve vrste nasilja i fizičkih napada na pripadnike LGBT populacije.

Ombudsmeni su izdali Preporuku⁷⁸, kojom se zahtijeva od Uprave za policijsko obrazovanje Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske da, u okviru stručnog osposobljavanja, usavršavanja, obuke, edukacije ili kroz bilo koji vid informisanja policijskih službenika, poduzme mjere iz svoje nadležnosti s ciljem unapređenja senzibiliteta policije za rad sa pripadnicima LGBT zajednice, proaktivnog i preventivnog djelovanja, te provođenja i primjene strožije prekršajne i kaznene politike za prekršaje i krivična djela počinjena prema pripadnicima LGBT zajednice. U postupku implementacije ove Preporuke, Uprava je organizovala seminare u sjedištima Centara javne sigurnosti, namijenjene svim nivoima zaposlenih u MUP-u Republike Srpske, sa isključivom temom zaštite prava LGBT populacije sa policijskog aspekta⁷⁹.

Primjer: Ombudsmeni su imali priliku za proaktivno djelovanje i u slučaju kada nije došlo do povrede prava, ali su upućene prijetnje licu koje se zalaže za zaštitu prava LGBT osoba.⁸⁰ Kako je odgovorna strana u ovoj vrsti incidenata Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, u periodu koji je uslijedio, organizovane su kontinuirane obuke policijskih službenika s ciljem senzibilizacije prilikom rada sa pripadnicima LGBT zajednice u organizaciji Sarajevskog otvorenog centra, što je detaljnije obrazloženo u prethodnim poglavljima.

U postupku istraživanja za potrebe ovog Specijalnog izvještaja upućeni su akti entitetskim i kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova, te Policiji Brčko distrikta BiH da se izjasne da li

godine podnijelo apelaciju Ustavnom sudu BiH zbog propusta javnih vlasti da poduzmu neophodne, mjere za zaštitu i očuvanje prava zaštićenih Ustavom BiH i Evropskom konvencijom, a u vezi sa organiziranjem 1. Queer Sarajevo Festivala.

⁷⁸ P-60/15 od 27.02.2015. godine

⁷⁹ Primjerja radi, dana 23.09.2015. godine u Banjoj Luci je organizovan seminar za 20 pripadnika Centra javne sigurnosti Banja Luka, a realizovan je u skladu sa Preporukom Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Načelnik, Mile Šikman i pomoćnik Ombudsmena, Predrag Raosavljević, su polaznicima seminara istakli značaj ove vrste edukacije s obzirom na stalni razvoj standarda o ljudskim pravima i ulogu policije u zaštiti od diskriminacije i govora mržnje te osiguranje ličnih i imovinskih prava LGBT populacije. Cilj seminara, koji je organizovan i u drugim Centrima javne sigurnosti (Prijeđor, Trebinje) bio je da se kod pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske dodatno podigne svijest o njihovoj ulozi u zaštiti svih građana.

⁸⁰ Ž-SA-06-659/12

su propisi kojima se policija rukovodi u svom radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, kada su posljednji put vršene izmjene istih i o kojim se tačno propisima radi, te da li je vršena obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba, u kojem vremenskom periodu, u kojem obimu, da li su određeni službenici specijalizovani za rad sa pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje po njihovim prijavama. U daljem tekstu prezentirani su zaprimljeni odgovori:

U odgovoru Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova⁸¹ navedeno je:

„...obavještavamo Vas da Policijska akademija Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, u okviru predmeta Ljudska prava, obavlja obuku polaznika Akademije (budućih policijskih službenika) o pravima LGBT populacije. Također, osoblje Akademije, o pitanju prava LGBT osoba, prati iskustva susjednih zemalja (Republika Hrvatska) te ažurira nastavne planove i programe. Kako navode iz Federalne uprave policije u sastavu Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, propisi koji regulišu policijske procedure u vezi sa prijavama građana iz oblasti prekršajnog postupka nisu u nadležnosti Uprave, a propisi koji regulišu policijske procedure u vezi sa krivičnim postupkom su Zakon o policijskim službenicima FBiH, Zakon o krivičnom postupku FBiH i Krivični zakon FBiH. Dalje navode da su propisi kojima se policija rukovodi usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije.“

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske⁸² navodi se:

„U pogledu napretka zakonodavne aktivnosti, odnosno, pitanja da li su propisi kojima se policija rukovodi usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH potrebno je, kad je riječ o zakonskom okviru koji štiti prava LGBT lica na nivou BiH odnosno, Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH- prečišćen tekst („Službeni glasnik BiH“ 32/10) i Zakona o zabrani diskriminacije BiH (Službeni glasnik BiH broj 59/09) napomenuti da je ovo Ministarstvo u Zakonu o policijskim službenicima („Službeni glasnik RS“ broj 4/12 i 33/14) izvršilo usklađivanje kako sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH tako i Zakonom o zabrani diskriminacije BiH.

Pored navedenog, potrebno je napomenuti i da je Vlada Republike Srpske u decembru 2015. godine, usvojila Godišnji operativni plan za provođenje Gender akcionog plana (GAP), koji, između ostalog uključuje konkretne mjere za promociju i zaštitu prava LGBT lica, a što je prvi put da je jedna vlada u BiH u svoje planove uključila i prava LGBT lica.

...

U pogledu obuke policijskih službenika o pravima LGBT lica, potrebno je napomenuti, da se u okviru Policijske akademije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, prava LGBT lica od 2011. godine obrađuju kroz predmet krivično pravo i krivično-procesno pravo (Zločin iz mržnje) kao i u sklopu predmeta Ljudska prava i policijska etika (Načelo nediskriminacije). Međutim, kratak je period od otpočinjanja odvijanja obuke da bi se izvršila procjena o njenoj efikasnosti, a čemu dodatno doprinosi i mali broj prijavljenih i procesuiranih slučajeva koji bi mogli poslužiti kao osnova za dobijanje potpune informacije“.

⁸¹ Akt Federalnog Ministarstva unutrašnjih poslova broj: 01-736/150 od 15.04.2016. godine

⁸² Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, broj:C/M -2-052-745/16 od 08.04.2016. godine

U odgovoru Policije Brčko distrikta BiH⁸³ navodi se:

„Smatramo da su propisi kojima se Policija Brčko distrikta BiH rukovodi u svom radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, s obzirom da propisuju jednako postupanje prema svim građanima, a radi se prije svega o već navedenom Zakonu o policijskim službenicima Brčko distrikta BiH, Zakonu o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH i Zakonu o prekršajima Brčko distrikta BiH...“

„...u vezi sa pitanjem koje se odnosi na vršenje obuke policijskih službenika o pravima LGBT osoba, jedan policijski službenik Policije Brčko distrikta BiH prisustvovao je sastanku na temu „Političke stranke i ljudska prava LGBT osoba“ koji je održan u Sarajevu dana 15.05.2015. godine, a na koje je prezentovan „Rozi izvještaj 2014.“, odnosno Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH, drugih učešća, niti obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba nije bilo“.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo⁸⁴ navodi se:

„...da su propisi kojima se rukovodi policija u svom radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH „Sl. glasnik BiH“ broj 59/09 te da je internim propisima naznačeno da se izričito zabranjuje diskriminacija osoba po bilo kojoj osnovi, s tim što nije eksplicitno naglašeno za LGBT osobe, osim što se to podrazumijeva u tekstu „i po drugoj osnovi“.

...da je vršena obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba, u sklopu projekta „Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba“ u vremenskom periodu 20.06.2013. godine do 20.06.2015. godine obavljani su sljedeći treninzi:

3.1. "Trening o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta", u vremenskom periodu 23.-24.09.2013.godine u vremenu od 09.00 - 16.30 sati u prostoru "Garden City" - Hotel i Resort, Trbića Polje bb, Konjic, koordinator za rad policije u zajednici i policajci/ke u zajednici (iz svih policijskih stanica). 2 (dva) istražitelja/ica iz Odsjeka za krvne, seksualne delikte i ratni zločin Odjela za opći kriminalitet, 2 (dva) istražitelja/ica iz Odjela za posebne namjene Sektora kriminalističke policije: trening su obavili predstavnici Misije OSCE u BiH i "Sarajevskog otvorenog centra" (u daljem tekstu: SOC).

3.2. Studijsko putovanje koordinatora za rad policije u zajednici Odjela za razvoj načela i zaštitu tajnih podataka, Jedinice za profesionalne standarde, i posjeta Švedskom institutu u Stockholmu, u okviru projekta Evropske unije pod nazivom „Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba", u vremenskom periodu od 18.-22.11.2013. godine (sagledavanja pristupa i organiziranja Švedskog društva i države u zaštiti prava LGBT osoba),

3.3. 26.-27.11.2013. godine u okviru projekta Evropske unije pod nazivom „Coming out! Zagovaranje i zaštite prava LGBT osoba", održavani su sastanci predstavnika SOC-a, "Fondacije Cure" i U.G. "Akcija građana" sa cjelokupnim rukovodećim sastavom u policijskim stanicama i policijskim upravama Uprave policije Ministarstva, uz prisustvo koordinatora za rad policije u zajednici, na kojima su kroz dijalog približena stajališta o pravima LGBT osoba, žena i drugih manjinskih skupina i pristupu policije u postupanju sa žrtvama iz reda ovih vulnerabilnih skupina,

3.4. "Trening o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije i rodnog

⁸³Akt Policije Brčko distrikta BiH akt broj: 14.05-48-21925/16 od 29.03.2016. godine

⁸⁴Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo broj: 0104-11-3854/16 od 24.03.2016. godine

identiteta", u vremenskom periodu 07.-08.04.2014. godine u vremenu od 09.00 - 16.30 sati u prostoru Hotela "Bosnia", Ulica Kulovića 9/pr, Općina Centar, Sarajevo; rukovoditelja smjena u policijskim stanicama i krim-istražitelja i policajac u zajednici; trening obavili predstavnici Misije OSCE u BiH i "Sarajevskog otvorenog centra" (u daljem tekstu: SOC),

3.5. "Seksualna orijentacija i rodni identitet kao motiv izvršenja krivičnih djela" (u okviru oblasti Ljudska prava i RPZ - Rad policije u zajednici), u toku 2014. godine, u sklopu permanentne obuke koja se izvodi sa policijskim službenicima od čina "policajac" do čina "mladi inspektor" izvođena obuka u trajanju od 2 (dva) nastavna sata, nastavu izvodili koordinator za rad policije u zajednici i istražiteljica iz Odsjeka za krvne, seksualne delikte i ratni zločin, uz sudjelovanje i predstavnika SOC-a. Sadržaj ove nastave bio je obrađen prema sljedećim pitanjima: 4.1. Seksualna orijentacija i rodni identitet, 4.2. Najčešća krivična djela usmjerena prema LGBT osobama s primjerima. 4.3. Postupanje prema žrtvama krivičnih djela počinjenih iz predrasude na osnovi seksualne orijentacije u smislu rasvjetljavanja krivičnih djela i uloge policajaca na licu mjesta u tom pogledu.

3.6. Od strane SOC-a i Fondacije "Heinrich Boll Stiftung" izrađen je Priručnik za policiju - "Jednaka zaštita za različitost" u kojem su obrađene sve gore navedene važne teme i vrlo praktično objašnjeno šta se od policije očekuje u postupanju sa LGBT osobama, bilo kao građanima u svakodnevnom životu, bilo kao građanima – žrtvama krivičnog djela.

3.7. https://ba.boell.org/sites/default/files/downloads/POLICIJA_REPORT_za_web.pdf, a sve sa ciljem kako bi se pomoglo policijskim službenicima da se lakše upoznaju sa ovom temom, koja se do sada smatrala tabu-temom...".

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona, Uprava policije Goražde⁸⁵ navodi se:

„Smatramo da su propisi kojima se policija rukovodi u svom radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, a posljednje izmjene Zakona o policijskim službenicima Kantona vršene su 11.07.2009. godine, Zakon o unutrašnjim poslovima je donesen 24.06.2015. godine i nisu vršene izmjene i dopune istog. Nije vršena obuka policijskih službenika Uprave policije MUPA BPK Goražde o pravima LGBT osoba“.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Zapadno-hercegovačkog kantona⁸⁶ navodi se:

„Pri provođenju naprijed navedenih propisa poštuju se odredbe Zakona o zabrani diskriminacije BiH.

Obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba nije vršena, niti su pojedini policijski službenici specijalizirani za rad sa pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje po njihovim prijavama“.

⁸⁵ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona, Uprava policije Goražde broj 07/I-34-1195/16 od 25.03.2016. godine

⁸⁶ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Zapadnohercegovačkog kantona broj: 02-2-177/16 od 29.03.2016. godine

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona⁸⁷ navodi se:

„Polijski službenici MUP-a TK postupaju u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, koji su doneseni od strane zakonodavnih organa u Bosni i Hercegovini, koji su usklađeni s Ustavom BiH te usvojenim evropskim konvencijama iz oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u MUP TK nisu formirane posebne jedinice, niti pojedini specijalizovani službenici koji su zaduženi za istrage zločina i incidenata povezanih sa seksualnom orijentacijom (LGBT) i rodnim identitetom, dok se ove kao i druge policijske aktivnosti odvijaju posredstvom policijskih službenika zaduženih za „RAD POLICIJE U ZAJEDNICI“, čija je dužnost razvijanje partnerskog odnosa sa zajednicom, te stvaranje sigurnosti i jačanje povjerenja u rad policije, a koji se zasniva na poštivanju principa ljudskih prava“.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Srednjobosanskog kantona⁸⁸ navodi se:

„Navedeni propisi načelno su usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH, koji je donesen 2009. godine, od tada su vršene izmjene Zakona o prekršajima protiv JRIM-a tokom 2010. godine, dok izmjene Zakona o policijskim službenicima koji je usvojen 2006. godine nisu vršene.

...obavještavamo Vas da smo tokom 2014. godine u suradnji sa OSCE-om, Ured u Travniku, izvršili obuku 15 policijskih službenika na navedenu temu, a isti su poslije prema godišnjem planu obuke policijskih službenika, stečena znanja prenijeli na preostale policijske službenike. Također Vas obavještavamo da smo u saradnji sa NVO izvršili distribuciju prigodnih materijala (letaka, plakata...) po policijskim stanicama ovog Ministarstva, a sve s ciljem dodatne edukacije i senzibilizacije policijskih službenika kada je u pitanju navedena populacija“.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona⁸⁹ navodi se:

„U pogledu usklađivanja propisa kojima se reguliše rad policije u Zeničko-dobojskom kantonu, obavještavamo Vas da nije vršeno usklađivanje istih sa Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH“.

U toku 2011. godine pod pokroviteljstvom UNDP-a održan je seminar na temu „Prevenција i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja“, a kojem je prisustvovalo ukupno 6 policijskih službenika Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona. Također Vas obavještavamo da u okviru našeg Ministarstva ne postoje policijski službenici posebno specijalizovani za rad sa pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje prema njihovim pravima“.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona 10⁹⁰ navedeno je:

„Što se tiče usklađenosti propisa sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH može se reći da su isti donekle usklađeni i da postoji intencija da se kroz nove izmjene i dopune Zakona izvrši dodatno usklađivanje.

Što se tiče obuke policijskih službenika o pravima LGBT osoba, specijalizirane obuke nisu vršene. U najvećoj mjeri obuke se provode na Policijskoj akademiji u Sarajevu i policijski službenici kroz

⁸⁷ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona broj: 08-5-3-02.4-98/16 od 25.03.2016. godine

⁸⁸ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Srednjobosanskog kantona broj 02/1-5-49-1/250/16 MZ od 29.03.2016

⁸⁹ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona broj 08-04/6-3-02-1-1467-1/16 od 13.03.2016. godine

⁹⁰ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona 10 broj 02-03/1-1-04-5703/16 od 01.04.2016. godine

raznovrsne obuke susreću se, između ostalog, i o pravima LGBT osoba. U našem Ministarstvu putem instruktivnih akata isticanjem plakata na vidnim mjestima u PU/PP nastojimo skrenuti pozornost na zaštitu prava LGBT osoba. Policijski službenici u obavljanju policijskih ovlasti postupaju na nepristran i zakonit način promovirajući temeljna ljudska prava i slobode, kao i očuvanje demokratskog društva. Shodno navedenom u svom radu postupaju jednako i sa LGBT osobama, pružajući im svu potrebnu zaštitu bez bilo kojeg oblika diskriminacije. Nemamo posebno specijalizirane policijske službenike za rad s pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje prema njihovim prijavama. Nastojimo da policijski službenici sa najviše iskustva i sa višim činovima postupaju prema prijavama LGBT osoba.“

U upitniku upućenom nevladinim organizacijama koje se bave LGBT temama, zatražili smo njihov stav koji se tiče odnosa policijskih službenika prema pitanjima zaštite prava LGBT populacije. S tim u vezi zaprimljeni su sljedeći odgovori:

Fondacija CURE⁹¹

“Kroz projekt Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba koji je realizirala Fondacija CURE u partnerstvu sa još dvije nevladine organizacije ostvaren je pomak u odnosu na organe unutrašnjih poslova u kontekstu zaštite LGBT osoba. Kroz edukacije i zagovaračke mehanizme u Kantonu Sarajevo sada postoje četiri policijske postaje gdje postoje kontakt osobe za slučaj nasilja nad LGBT* osobama. Međutim, organi unutrašnjih poslova su samo jedan u nizu sektora na čijoj senzibilizaciji treba raditi. Fondacija CURE kroz koordinaciju Ženske mreže BiH radi na slanju relevantnih informacija o položaju LBT* žena...“*

Tuzlanski otvoreni centar⁹²

“Policijski/e službenici i službenice neadekvatno i neprofesionalno reaguju na slučajeve ugroženosti prava LGBTI osoba. Naše iskustvo je pokazalo da u slučaju organiziranja događaja visokog rizika nadležni policijski organ nije ispunio svoje dužnosti osiguranja skupa zbog vlastitih predrasuda. To dodatno otežava i rad LGBTI organizacija. Policijski/e službenici i službenice, kao i uposlenici i uposlenice pravosudnih institucija nisu senzibilizirani/e za adekvatno rješavanje problema LGBT osoba, niti postoje institucionalni mehanizmi i programi za sistemsko bavljenje ovim pitanjima. Ovo sprečava LGBT osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje”.

Sarajevski otvoreni centar⁹³

“Kroz naš rad sa policijom i pravosuđem, identifikovali smo ozbiljne predrasude i stereotipe, te bazično nepoznavanje specifičnih problema LGBT osoba. O odnosu policije i pravosuđa najbolje govore slučajevi; Queer Sarajevo Festival (2008), Merlinka Festival (2014) i napad na Kino Kriterion (2016). Neprocesuiranje te pogrešno klasificiranje krivičnih djela (kao prekršaj, nasilničko ponašanje) govore o potpunom pogrešnom shvatanju ovih slučajeva. Disciplinske odgovornosti policije nije bilo”.

⁹¹ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14.04.2016. godine

⁹² Tuzlanski otvoreni centar e-mail od 16.04.2016. godine

⁹³ Sarajevski otvoreni centar, e-mail od 14.04.2016. godine

“Na polju zaštite LGBTIQa prava mnogo je toga napravio pravni tim SOC-a donošenjem pravnih rješenja, osnivanjem pravnog savjetovišta te insistiranjem na hitnom rješenju pravnog akta kojim hi se zaštitile sve žrtve diskriminacije, no saradnja s nositeljima političkih funkcija i drugih nadležnih organa gotovo pa je ostala neosjetna. Policijski službenici pokazuju zanimanje za LGBTIQa protektivnu problematiku, no sve je to još u samim počecima. Tako je i Hercegovina specifična o pitanjima istih. Najprije trebamo pristupiti edukaciji navedenih ciljnih grupa kao krucijalnom elementu da bi se uopće formirao pozitivan stav o zaštiti LGBTIQa prava kod istih.”

U odgovoru Udruženja građana „Oštra Nula“

„Odnose vidim kao veoma loše. Pitanje i problemi sa kojima se susreće LGBT zajednica se ne smatraju kao relevantna i vrijedna diskusija. Sav dijalog sa institucijama koji je pokrenut, pokrenut je na inicijativu civilnog sektora, gdje i dalje izostaje inicijativa od nositelja/teljki vlasti. Možemo se dotaknuti i pitanja odgovornosti. Do sada niko nije odgovarao za kontinuirane napade na LGBT osobe. Niko od predstavnika vlasti nije preuzeo odgovornost za napad na QSF 2008, za napad na Merlinku 2014. godine, te za nasilje koje LGBT osobe trpe svakodnevno. Pravosudni organi su ti koji slučajeve procesuiraju/drže u ladicama godinama, a nespремnost provođenja postupaka po Zakonu o zabrani diskriminacije pokazuje koliko je bh. društvo nedoraslo jednoj ozbiljnoj demokratiji u kojoj će biti zagantovana i neupitna prava manjina.“

Boris Krešić⁹⁵ polazeći od ocjene ličnog učešća u pojedinim obukama policijskih službenika i nosilaca političkih funkcija u pogledu zaštite osoba LGBT populacije, zaključuje da postoji evidentna nezainteresovanost u pogledu zaštite ovih osoba.

Kada su stavovi ovih organizacija u pogledu postupanja policije u pitanju, treba istaći da je zajednički stav da policija nije dovoljno senzibilizirana za postupanje po ovoj vrsti predmeta te da izostaje pravovremeno i proaktivno djelovanje i sankcionisanje počinitelaca. Neprocesuiranje protuzakonitog ponašanja i kvalifikacija krivičnih djela kao prekršaja predstavljaju jedan problem, dok je odsustvo disciplinske odgovornosti policijskih službenika drugi.⁹⁶ Smatraju da policijski službenici neadekvatno i neprofesionalno reaguju na slučajeve ugroženosti prava LGBTI osoba što se posebno ogleda u propustima prilikom organizacije događaja visokog rizika. Navode da policijski službenici kao i uposlenici pravosudnih institucija nisu senzibilizirani za adekvatno rješavanje problema LGBTI osoba, niti postoje institucionalni mehanizmi i program za sistemsko bavljenje ovim pitanjima, a što sprečava LGBTI osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje.⁹⁷ Također smatraju da policijski službenici pokazuju zanimanje za LGBTIQa problematiku, ali da je to sve još u samim počecima, te da se najprije treba pristupiti edukaciji navedenih ciljnih grupa kao krucijalnom elementu da bi se uopće formirao pozitivan stav o zaštiti LGBTIQa prava kod istih⁹⁸. Izostanak pravovremenog djelovanja ukazuje da je nužna dodatna senzibilizacija policijskih službenika za probleme sa kojima se susreću LGBT osobe, ali i

⁹⁴ E-mail Liberta Mo od 17.04.2016. godine

⁹⁵ Dr sc. Boris Krešić, docent na predmetima iz u.n.o. Građansko-pravna, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Akt zaprimljen 12.04.2016. godine

⁹⁶ Sarajevski otvoreni centar, e-mail od 14.04.2016. godine

⁹⁷ Tuzlanski otvoreni centar e-mail od 16.04.2016. godine, Udruženje Oštra Nula e-mail od 01.06.2016. godine

⁹⁸ E-mail Liberta Mo od 17.04.2016. godine

organiziranje profesionalnog osposobljavanja i edukacije na polju neselektivnog pristupa u zaštiti ljudskih prava svih osoba.

Krivični zakoni u Bosni i Hercegovini zabranjuju diskriminaciju propisujući krivično djelo pod nazivom „Povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina“. Radnja izvršenja ovog krivičnog djela odnosi se na „davanje neopravdanih povlastica ili pogodnosti“, „uskraćivanje ili ograničavanje upotrebe jezika ili pisma“, odnosno „zapošljavanje na cijelom području“ određene osobe. Uz navedeno, Krivični zakon Bosne i Hercegovine predviđa i krivično djelo pod nazivom „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti“ „među konstitutivnim narodima i ostalim u BiH, kao i drugima koji žive ili borave u BiH“. Stava smo da krivičnopravna zaštita ipak nije sveobuhvatna i svakako je potrebno još doraditi ove odredbe da bi se njihov opseg prilagodio međunarodnim standardima zaštite od diskriminacije.⁹⁹

PREPORUKA:

- Policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini:
 - A. da preventivno djeluju u smislu zaštite prava LGBT populacije;
 - B. da pravovremeno reaguju u slučaju ugrožavanja bilo kojeg zaštićenog prava LGBT osoba;
 - C. da nastave sa poduzimanjem mjera usmjerenih na jačanje senzibilnosti u radu sa LGBT populacijom;
 - D. da poduzmu mjere iz svoje nadležnosti kako bi svakoj osobi bila garantovana lična sigurnost prilikom ostvarivanja ustavima zagarantovanih prava na slobodu okupljanja;
 - E. da u saradnji sa Institucijom ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine sačine sveobuhvatan program obuke policijskih službenika i pristupe izradi Priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBT temama.

PRAVOSUĐE

Sa aspekta ostvarivanja prava LGBT osoba, Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine niti sedam godina nakon usvajanja nije u cijelosti zaživio, jer ne postoji razvijena sudska praksa u pogledu zaštite od diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Analizom zaprimljenih odgovora sudova može se zaključiti da prema pokazateljima iz sistema za upravljanje predmetima „*ne postoji evidencija oštećenih osoba prema seksualnoj orijentaciji*“ te da iz tog razloga sudovi ne raspolazu informacijama da li je bilo pokrenutih ili okončanih postupaka u kojima su kao učesnici oštećene LGBT osobe, dok su neki od sudova dostavili odgovor da nije bilo ove vrste predmeta.¹⁰⁰

⁹⁹ Salić-Terzić Savima, Komentar Zakona o zabrani diskriminacije, Sarajevo, maj 2010. godine.

¹⁰⁰ Akt Kantonalnog suda u Sarajevu, broj 009-0-SU-16-000396, od 30.03.2016. godine: “Kantonalni sud u Sarajevu ne vodi službenu evidenciju o predmetima u kojima su oštećene LGBT osobe i nema mogućnost pretrage istih kroz CMS (sistem za upravljanje sudskim predmetima), te stoga nismo u mogućnosti da Vam dostavimo tražene informacije.” Akt Osnovnog suda u Gradišci broj 072-0-SU-16-000274, od 29.03.2016. godine: “... obavještavamo Vas da prema CMS sistemu ne postoji evidencija oštećenih osoba prema seksualnoj orijentaciji tako da nismo u mogućnosti da udovoljimo Vašem zahtjevu. Ujedno Vas obavještavamo da smo kroz razgovor sa uposlenicima ovog suda zaključili da nikom nije poznato da se neko od oštećenih osoba izjasnio kao jedan od LGBT osoba i da je zbog toga podnesena prijava bilo koje vrste protiv nekoga do sada.”

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH u svom odgovoru¹⁰¹ navodi:

“Obavještavamo Vas da VSTV BiH ne raspolaže traženim podacima. Naime, u krivičnim zakonima u BiH ne postoji izričito propisano niti jedno krivično djelo koje je moguće počinuti isključivo zbog seksualne orijentacije. Također, u sistemu za upravljanje predmetima se ne evidentira podatak o tome da li je oštećena strana LGBT osoba“.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine dostavilo je sljedeću informaciju¹⁰²:

“Ustavni sud BiH izvijestio je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice da, kada je riječ o diskriminaciji LGBT osoba, takvih slučajeva u praksi Ustavnog suda nema. Jedino je u odluci broj AP 1020/11 od 25.09.2014. godine utvrđeno kršenje prava na slobodu okupljanja iz člana 11. Evropske konvencije Udruženja Q za promociju i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba iz Sarajeva. Navodi o diskriminaciji u navedenoj odluci nisu razmatrani imajući u vidu zaključke suda u pogledu člana 11. EK. U okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Agencije za ravnopravnost spolova BiH nema zaprimljenih predmeta koji se odnose na diskriminaciju osoba na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta“.

Ombudsmeni BiH su dana 08.04.2016. godine aktom broj Ž-SA-06-337/16 od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH zatražili informacije o pokrenutim i okončanim postupcima u kojima su oštećene osobe pripadnici LGBT populacije, odnosno o postupcima diskriminacije na osnovi spolnog izražavanja ili orijentacije u BiH, shodno odredbi člana 8. Zakona o zabrani diskriminacije BiH¹⁰³. Naime u članu 8. stav 4. propisano je da će se ustanoviti posebne evidencije u zakonodavnim, izvršnim i sudskim organima radi evidencije slučajeva diskriminacije utvrđene u krivičnim, parničnim, vanparničnim i izvršnim postupcima, a u stavu 5. istoga člana da će centralna baza podataka za počinjena djela diskriminacije biti uspostavljena u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. U odgovoru Ministarstva akt broj 07-37-1-1118-2/16 od 19.04.2016. godine nije navedeno, da li je uspostavljena centralna baza podataka.

Iz svih, prethodno navedenih odgovora sudova, VSTV BiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH može se zaključiti da ne postoje raspoloživi podaci o broju vođenih sudskih postupaka pokrenutih u svrhu zaštite prava LGBT osoba (prekršajnih, krivičnih i građanskih).

¹⁰¹ Akt broj 06-43-1-1035-2/2016 od 20.04.2016. godine

¹⁰² Akt broj 07-37-1-1118-2/16 od 19.04.2016. godine

¹⁰³ Član 8. Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine (Vođenje evidencije i koordinacija nadležnih institucija)

(1) Nadležne institucije u Bosni i Hercegovine dužne su da vode redovnu evidenciju svih slučajeva prijavljene diskriminacije, a prikupljene podatke obavezno da dostave Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

(2) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u okviru zakonom utvrđenih nadležnosti, ima obavezu, na osnovi prikupljenih podataka o pojavama i obimu diskriminacije, najmanje jednom godišnje da pripremi Vijeću ministara Bosne i Hercegovine izvještaj, a prema potrebi i posebne izvještaje koji sadrže prijedlog mjera za sprečavanje i suzbijanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

(3) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine dužno je da jednom godišnje, preko Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, izvještava i Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine o pojavama diskriminacije i u vezi s tim predlaže konkretne zakonodavne ili druge mjere.

(4) U skladu s odredbama ovog člana, ustanovit će se posebne evidencije u zakonodavnim, izvršnim i sudskim organima radi evidencije slučajeva diskriminacije utvrđene u krivičnim, parničnim, vanparničnim i izvršnim postupcima.

(5) Centralna baza podataka za počinjena djela diskriminacije bit će uspostavljena u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

(6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona, donijet će Pravilnik o načinu prikupljanja podataka o predmetima diskriminacije u Bosni i Hercegovini kojim se definiše sadržaj i izgled upitnika za prikupljanje podataka o predmetima diskriminacije i ostala pitanja vezana za postupak prikupljanja potrebnih podataka.

U pogledu mogućnosti korištenja sudske zaštite od strane LGBT osoba, Institucija ombudsmena zatražila je stavove udruženja i pojedinaca iz akademske zajednice, tako u svom odgovoru dr.sc. B. Krešić navodi:

„U pogledu pravosuđa zainteresovanost se može iskazati na neprovođenju najviših pravnih akata. BiH je specifična kada je riječ o primjeni ECHR i njenih Protokola unutar unutrašnjeg ustavnog sistema države. Kako je navedeno u prethodnom tekstu, ECHR je dio pravnog poretka BiH po sili njenog Ustava, te ima prednost u primjeni u odnosu na sve druge zakone. Tu je riječ o važenju odredbi ECHR po sili unutrašnjeg prava, odnosno po sili Ustava BiH. Međutim, BiH je 2001. godine ratificirala ECHR čime se dodatno obavezala, u ovom slučaju i po međunarodnom pravu na poštivanje i dosljednu implementaciju njenih odredbi. Osim navedenog, posebno treba imati u vidu da je BiH još 2005. godine ratificirala Protokol 12 ECHR kojim je zabranjen bilo kakav vid različitog tretmana, odnosno diskriminacije u pogledu uživanja prava i sloboda garantovanih sa ECHR i njenim Protokolima. Član I. navedenog Protokola propisuje tzv. opću zabranu diskriminacije na način kako slijedi: " 1. "Uživanje svih prava utvrđenih zakonom osigurano je bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status. 2. Nikog nijedan organ vlasti ne smije diskriminirati ni po kojoj osnovi, kao što je navedeno u stavu I." Temeljem ove odredbe može se smatrati apsolutno nedozvoljenim isključivanje iz prava koje je garantovano domaćim pravom bilo koje grupe lica.

U BiH još uvijek nema priznate strane sudske odluke ili priznanja statusa u vezi sa osobama LGBT populacije. Prema mojim saznanjima u Općinskom sudu Bihać postojao je zahtjev za priznanje istospolne zajednice života, ali je isti odbijen. Iako je pravosuđe, u modernim demokratskim zemljama, osnovni kreator prava LGBT osoba, u BiH to nije slučaj.”

U odgovoru Udruženja građana „Oštra Nula“¹⁰⁴ navodi se:

„...Pravosudni organi su ti koji slučajeve procesuiraju/drže u ladicama godinama, a nespremnost provođenja postupaka po Zakonu o zabrani diskriminacije pokazuje koliko je bh. društvo nedoraslo jednoj ozbiljnoj demokratiji u kojoj će biti zagantovana i neupitna prava manjina.“

U odgovoru Tuzlanskog otvorenog centra¹⁰⁵ navedeno je:

”...uposlenici i uposlenice pravosudnih institucija nisu senzibilizirani/e za adekvatno rješavanje problema LGBTI osoba, niti postoje institucionalni mehanizmi i program za sistemsko bavljenje ovim pitanjima. Ovo sprečava LGBTI osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje.”

U toku istraživanja zatražili smo informaciju od Javne ustanove Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i Javne ustanove Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS o održanim obukama o primjeni Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine te da li su obukama posebno obrađena pitanja diskriminacije LGBT osoba.

¹⁰⁴ E-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 01.06.2016. godine

¹⁰⁵ E-mail Tuzlanskog otvorenog centa akt 16.04.2016. godine.

Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH dostavio je sljedeću informaciju¹⁰⁶:

„U 2014. godini, prvi put u svoj Program početne obuke i program stručnog usavršavanja sudija i tužilaca uvrstio temu: „Edukacija iz oblasti ljudskih prava i LGBT osoba“ koji je održan na Jahorini 11. i 12. septembra... Bilo je 8 sudija i 6 tužilaca iz FBiH. Centar je od 2.-4. marta uzeo učešće u dvodnevnoj studijskoj posjeti R. Hrvatskoj gdje su delegati iz naše zemlje, posjetili Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova R. Hrvatske, Pravosudnu akademiju R. Hrvatske, Policijsku akademiju R. Hrvatske; dva puta bili u Saboru R. Hrvatske i čuli iskustva kolega o ovim aktivnostima, od zakonodavne do slučajeva iz prakse, sa kojima su se suočili u periodu od preko deset godina. Prema Programu početne obuke i Programu stručnog usavršavanja za 2016. godinu u saradnji sa NVO Sarajevski otvoreni centar, na Jahorini će za sudije i tužioce biti organizovan seminar 09. i 10. maja 2016. godine na temu: „Antidiskriminaciono i krivično pravo - Suzbijanje diskriminacije i nasilja nad LGBT osobama u BiH – iskustva u Bosni i Hercegovini i regiji“. Do sada se za ovaj seminar prijavilo 20 osoba; šest tužilaca i 14 sudija“.

Na temelju prethodno citiranih odgovora nevladinih organizacija može se zaključiti da njihovi predstavnici smatraju da unatoč činjenici da je došlo do pomaka u pogledu organiziranih edukacija sudija i tužitelja sa temama zaštite LGBT osoba, pravosudni sistem BiH ipak ne štiti prava LGBT osoba na adekvatan način. Postavlja se pitanje šta je potrebno poduzeti kako bi se unaprijedio sistem zaštite ljudskih prava LGBT osoba kroz sudske postupke. Sistem za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (CMS) ne prepoznaje LGBT populaciju kao posebnu kategoriju oštećenih stranaka. Međutim, način na koji je koncipiran rad ovog sistema ne pruža mogućnost označavanja oštećenih osoba po bilo kojim ličnim karakteristikama¹⁰⁷, zbog čega nije moguće utvrditi koliko je vođeno, odnosno koliko se vodi sudskih postupaka u kojima su zaštitu na bilo kojoj osnovi zatražile LGBT osobe.

Prema mišljenju Ombudsmena prevashodno je potrebno poduzeti sve mjere kako bi nosioci pravosudnih funkcija bili educirani u pogledu međunarodnih i nacionalnih mehanizama i dokumenata zaštite ljudskih prava, odluka Evropskog suda za ljudska prava i načina praktične primjene istih u svakodnevnom radu. Proces edukacije mora biti kontinuiran i u skladu s razvojem mehanizama zaštite ljudskih prava, posebno u odnosu na pitanje diskriminacije gdje je jedna od osnova diskriminacije seksualna orijentacija.

PREPORUKA:

- Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH da kontinuirano rade na edukaciji sudija i tužilaca s posebnim fokusom na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba;
- Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije BiH i Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske da kontinuirano rade na edukaciji sudija i tužilaca s posebnim fokusom na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba.

¹⁰⁶ Akt JU Centar za edukaciju sudija i tužilaca broj 01-38-209-02/16 od 28.03.2016. godine

¹⁰⁷ Pravilnik o Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (broj: 09-50-1191/2011 od 25.03.2011.), Dopuna Pravilnika o Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (09-50-1191-3/2011 od 11.07.2011.), Dopuna Pravilnika o Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (09-50-2838/2013 od 16.07.2013.), Dopuna Pravilnika o Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (09-50-328/2014 od 20.01.2014.)

USTANOVE ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA

Pored toga što nije bilo validnih pokazatelja da su LGBT osobe pokretale postupke u cilju zaštite svojih prava pred nadležnim sudovima, tako nema ni evidentiranih slučajeva eventualnog kršenja njihovih prava kada se ove osobe nalaze na izdržavanju kazne zatvora.

U upitniku koji je upućen svim ustanovama za izdržavanje kazne zatvora zatražili smo dostavu informacija da li postoje mehanizmi zaštite LGBT osoba lišenih slobode od nasilja i drugih vidova ugrožavanja, kao i da li u svojim ustanovama imaju zaposleno lice specijalizovano za rad sa LGBT populacijom, kao potencijalno ugroženom kategorijom.

Na osnovi dostavljenih odgovora svih kazneno–popravnih ustanova u Bosni i Hercegovini Ombudsmeni konstatuju, da u ovim ustanovama nije bilo evidentiranih slučajeva kršenja prava LGBT osoba, s tim da ostavljaju mogućnost da to nije realan pokazatelj, s obzirom da iz odgovora proizlazi da nema lica koja su se deklarirala kao pripadnici LGBT populacije. Također je istaknuto da kada je riječ o eventualnim mehanizmima zaštite LGBT osoba lišenih slobode primijenili bi se standardi zaštite osuđenih lica ranjivih kategorija (osuđenici starije životne dobi, osuđenici kojima je izrečena mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja, ovisnici o psihoaktivnim supstancama i alkoholizmu, osuđenici koji su kažnjeni za seksualne delikte, osuđenici sa invaliditetom). Za navedene grupe osuđenih lica predviđena je posebna zaštita, odnosno smještaj u prostorije sa osuđenicima u kojima im neće biti ugrožena sigurnost.¹⁰⁸

Na upit Institucije ombudsmena da li u radnom odnosu imaju specijalizirane osobe za rad sa LGBT osobama, većina kazneno-popravnih ustanova je odgovorila da nema, ali „*da služba tretmana obuhvata tim stručnjaka koji kroz svoje bazično visokoškolsko obrazovanje, specifične dodatne edukacije i lično profesionalno izgrađivanje tokom rada, imaju dovoljno sposobnosti i profesionalnog znanja da kroz multidisciplinarni pristup odgovore potrebi svih osuđenika*“.¹⁰⁹

PREPORUKA:

- Ministarstvu pravde BiH, Ministarstvu pravde FBiH, Ministarstvu pravde RS i svim kazneno-popravnim ustanovama da u saradnji sa Institucijom ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine sačine sveobuhvatan program obuke zatvorskih službenika i pristupe izradi Priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBT temama.

V. PERCEPCIJA JAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA LGBT POPULACIJU

Stav javnosti o LGBT osobama kreiraju isti oni faktori koji utječu i na formiranje percepcije javnosti o bilo kojem drugom društveno-socijalnom pitanju. Dakle, na formiranje pozitivnih ili negativnih stavova utječu: način izvještavanja o LGBT temama u medijima, komentari vezani za iste, koji ponekad mogu prerasti u govor mržnje, izostanak javne osude takvih istupa, istupi javnih ličnosti i predstavnika političkih stranaka, kao i stavovi osoba iz obrazovne i akademske zajednice.

¹⁰⁸ Akt KPZ Poluotvorenog tipa Mostar, broj 03-12-889/14, od 31.03.2016. godine

¹⁰⁹ Akt KPZ Banja Luka, broj 01/1.021/248-1286/16, od 01.04.2016. godine

U svrhu izrade ovog Izvještaja, Ombudsmeni su analizirali sadržaje iz medija, stavove političkih partija i njihove programske dokumente, kao i stavove drugih aktera kao što su nevladine organizacije i pojedinci koji su se bavili ovim temama.

MEDIJI¹¹⁰

Regulatorna agencija za komunikacije u novembru 2011. godine, donijela je Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, koji tretira govor mržnje u ovoj oblasti.

Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini u Kodeksu za štampu Bosne i Hercegovine zabranjuje „huškanje“ koje se uopće definiše kao „namjerno ili nenamjerno podsticanje diskriminacije i netolerancije“ a štampa ima obavezu da se uzdrži od podsticanja mržnje ili nejednakosti na bilo kojoj osnovi, kao i od podsticanja na činjenje krivičnih djela ili ispoljavanje nasilja.

U skladu sa Kodeksom za štampu, novinari u svakom trenutku moraju biti svjesni opasnosti koja se javlja kada mediji govorom mržnje podstiču diskriminaciju i netoleranciju. Imajući u vidu takvu opasnost, novinari moraju dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovi etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja. Novinari ni pod kakvim okolnostima ne smiju podsticati činjenje krivičnih djela ili nasilje. U odredbi Kodeksa koja se odnosi na diskriminaciju određeno je da novinari moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje dopuštene su samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava.

U pogledu obaveze poštovanja ravnopravnosti spolova Kodeksom je predviđeno da će novinari izbjegavati direktne ili indirektno komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnopravan položaj ili ih diskriminišu na osnovi njihovog spola, roda, spolnog identiteta, rodnoga identiteta, rodnoga izražavanja i/ili seksualne orijentacije.

Veoma je važno naglasiti da Regulatorna agencija za komunikacije ima odobrenje da sankcioniše uočeni govor mržnje (od novčanih kazni do ukidanja TV stanice), dok Vijeće za štampu ima samo savjetodavnu ulogu i može dati preporuke, ali ne i sankcionisati.

U cilju sprečavanja širenja govora mržnje i klevete u anonimnim komentarima posjetilaca internet portala, Vijeće za štampu u BiH je, pozivajući na saradnju policiju, tužilaštvo i sudove, pokrenulo akciju „Niste nevidljivi“, u cilju zaustavljanja i prevencije govora mržnje u komentarima na web portalima. Glavna ideja je bila da se policija i tužilaštvo uključe u lociranje IP adresa korisnika koji na portalima ostavljaju anonimne komentare koji sadrže govor mržnje.¹¹¹ Anonimnost ne znači da osoba ne može biti identifikovana i procesuirana, ako se utvrdi širenje govora mržnje, huškanje,

¹¹⁰ Zakon o komunikacijama BiH - Službeni glasnik BiH br: 75/06, 32/10, 98/12, Zakon o zaštiti od klevete Brčko distrikta BiH, Zakon o zaštiti od klevete FBiH, Zakon o zaštiti od klevete RS, Odluka kojom se proglašava Zakon o zaštiti od klevete FBiH, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj i Izborni zakon BiH: poglavlje 16 - Mediji u izbornoj kampanji

¹¹¹ SIM Projekat u BiH, Sloboda na internetu i govor mržnje online: Medijska politika i internet u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2014, str. 10

prijetnje i poziv na linč, što je, nažalost, česta pojava u komentarima anonimnih posjetilaca online medija.

Ombudsmeni BiH ovom prilikom ukazuju na stav Ustavnog suda BiH¹¹²:

„Ustavni sud primjećuje da Internet predstavlja specifičan način komunikacije i jedan od njegovih fundamentalnih principa je visoki stepen anonimnosti koji garantuje svojim korisnicima. Zahvaljujući tome, Internet ohrabruje slobodu govora, te izražavanje i razmjenu najrazličitijih ideja. Međutim, zbog visokog stepena anonimnosti, Internet predstavlja i moćno sredstvo, pored ostalog, za vrijeđanje i prijetnje, te kršenje prava drugih. Nasuprot tradicionalnim medijima, žrtva ne može identificirati lice ili grupu koja je uputila uvrede i prijetnje zbog činjenice da je moguće da se sakrije iza pseudonima ili čak da koristi lažni identitet. Zbog toga i istraživanje i otkrivanje lica koja ovakve radnje poduzimaju, odnosno onemogućavanje ili praćenje ovakvih poruka, može da bude otežano ili čak i nemoguće i pored raspoloživih tehničkih sredstava kao i mjera i radnji koje žrtva može koristiti kako bi spriječila ili onemogućila prijem ovakvih poruka. Stoga je obaveza zakonodavca da osigura okvir u kome će pomiriti različite interese koji se očigledno natječu za zaštitu u ovom kontekstu“.

Ombudsmeni BiH kontinuirano prate izvještavanje sljedećih štampanih medija: Dnevni avaz, Oslobođenje, Večernji list, Nezavisne novine, Blic i Glas Srpske. Neophodno je napomenuti da su Ombudsmeni u svakom slučaju koji se odnosio na kršenje prava LGBT osoba, a na osnovi saznanja iz medija otvarali predmete po službenoj dužnosti, provodili istragu i donosili odgovarajuće odluke. U svrhu izrade ovog Izvještaja s posebnom pažnjom analizirani su sadržaji spomenutih listova u kontekstu njihovog izvještavanja o LGBT temama u periodu od maja 2015. godine do maja 2016. godine¹¹³.

Analizirajući sadržaje objavljenih članka može se konstatovati da je način izvještavanja o ovim temama u najvećoj mjeri neutralan i pozitivan. U većini slučajeva novinari su direktno prenosili stavove LGBT aktivista i pratili postupke koje su pred sudovima pokretali isti. Tako je javnost izvještavana o postupku koji je Udruženje Q pokrenulo podnošenjem apelacije Ustavnom sudu BiH, koji je u konačnici utvrdio kršenje prava LGBT osoba na javno okupljanje. Mediji su popratili i podnošenje prijave nadležnom sudu od strane banjalučkog Udruženja Kvir aktivista protiv neprihvatljivog naslova na društvenoj mreži facebook, kojim se javno vrijeđaju pripadnici LGBT populacije, a predstavlja prvi slučaj primjene Zakona o javnom redu i miru¹¹⁴ nakon njegovih dopuna u dijelu kojim se društvene mreže tretiraju kao javno mjesto.

Mediji su, također, izvještavali i o inicijativi Sarajevskog otvorenog centra podnesenoj Vijeću ministara BiH, a koja se odnosila na uvrštavanje 17. maja – Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije (IDAHOT) i 11. oktobra - Coming out dana u Program obilježavanja značajnih datuma iz oblasti ljudskih prava. S tim u vezi, Vijeće ministara BiH obavijestilo je

¹¹² Odluka o dopustivosti i meritumu, broj apelacije AP 1020/11 od dana 24.09.2014. godine

¹¹³ U navedenom periodu objavljeni su sljedeći članci: „LGBT udruženje podnijelo prijavu po Zakonu o javnom redu i miru“, objavljen 20. 02. 2015. godine, „Švedska podržava LGBT zajednicu u BiH“, „Pet koraka nazad, pola naprijed“, LGBT populacija dobila bitku-Parada ponosa i u BiH?“-Objavljeno u Press-u

¹¹⁴ „Službeni glasnik RS“ broj: 11/15

spomenutu organizaciju da će prijedlog biti uzet u razmatranje na kraju ove godine, kada bude pravljn program za 2017. godinu.

Osim navedenog prenesena je i vijest da je Ambasada Kraljevine Švedske u BiH sa Sarajevskim otvorenim centrom sklopila Ugovor o podržavanju strateškog plana ovog udruženja građana od 2014.-2017. godine.

Od medijskih kuća u Bosni i Hercegovini¹¹⁵ zatražene su informacije o načinu izvještavanja o temama koje se tiču prava LGBT osoba u pogledu stava, zastupljenosti u programskoj shemi, odnosno prezentiranja LGBT tema i izvještavanja sa eventualno održane Parade ponosa u Bosni i Hercegovini.

Odgovore su dostavili: Javno poduzeće Radio-televizija Republike Srpske¹¹⁶, Radio i televizija Federacije Bosne i Hercegovine¹¹⁷, Javno poduzeće Radio-televizija Unsko-Sanskog kantona d.o.o. Bihać¹¹⁸ i OBN televizija¹¹⁹.

U odgovoru Javnog poduzeća Radio-televizija Republike Srpske, između ostalog, se navodi:

„RTRS ima pravilo javnog servisa prema kojem mora da zastupa sve stavove jedne priče i bez komentara novinara. U tom smislu, prava LGBT populacije jesu osjetljiva i shvatam problem koji želite da istražite. RTRS neće i nema prava da koristi samo one koji jesu ili samo one koji su protiv određenih stavova. Naš cilj je da ukažemo na sve strane određenog društvenog fenomena“.

U odgovoru Radio i televizije Federacije Bosne i Hercegovine, između ostalog, navedeno je:

„(način izvještavanja o LGBT temama je) objektivn. Sadržaj je prezentiran kroz dnevne informativne, ali i dijaloške emisije gdje smo u nekoliko navrata ciljano govorili o ovoj temi, o problemima sa kojima se LGBT zajednica suočava u svakodnevnom životu (imali smo čak i priču osobe koja je javno priznala svoju seksualnu orijentaciju), o prihvatanju ovih ljudi u društvu, o zakonskoj regulativi...FTV je čak podržala i kampanju „Neka ljubi ko god koga hoće“, koja je imala za cilj da ukaže na probleme LGBT.“

Analizom dostavljenih odgovora može se izvesti zaključak da su sve medijske kuće spremne izvještavati o LGBT temama, da bi način izvještavanja bio objektivn te da bi svojim programom obuhvatili i izvještavanje sa eventualno održane Parade ponosa u Bosni i Hercegovini.

U upitnicima upućenim NVO i predstavnicima akademske zajednice zatražili smo njihov stav o odnosu medija u BiH prilikom izvještavanja o problemima i kršenjima prava LGBT populacije. S tim u vezi odgovoreno je sljedeće:

¹¹⁵ Večernji list Mostar, Federalna novinska agencija FENA Sarajevo, Nezavisna novinska agencija ONASA d.o.o. Sarajevo, PINK BH Sarajevo, RTV USK Bihać, Magazin BUKA Banja Luka, Nezavisne novine Banja Luka, Glas Srpske Banja Luka, Dnevni avaz Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo, Euroblic Banja Luka, RTV FBiH Sarajevo, Radio-televizija Bosne i Hercegovine Sarajevo, Radio-televizija Republike Srpske Banja Luka, Radio-televizija BN Bijeljina, Alternativna televizija Banja Luka, OBN Sarajevo, N1 Sarajevo, TV1 Sarajevo, TVSA -Televizija Sarajevo Sarajevo

¹¹⁶ Akt Javnog poduzeća Radio-televizije Republike Srpske broj 6294/16 od 25.07.2016. godine

¹¹⁷ Akt Radio-televizije Federacije Bosne i Hercegovine od 17.08.2016. godine

¹¹⁸ Akt Javnog poduzeće Radio-televizija Unsko-Sanskog kantona d.o.o.Bihać broj 558-04/16 od 02.08.2016. godine

¹¹⁹ Akt OBN televizije od 28.07.2016. godine

Fondacija Cure¹²⁰

„Mediji su u zadnjih nekoliko godina znatno napredovali u kontekstu poznavanja terminologije i izvještavanja o navedenim temama. Približavanje BiH ka EU putu jeste svakako jedan od čimbenika podizanja interesovanja medija za ovu tematiku. Svakako organizacije civilnog društva rade na edukaciji predstavnika/ca medija o LGBT tematici. Ono što nedostaje bh. stvarnosti jeste istraživačko i nepolitizovano novinarstvo. To je svakako naredna faza, na kojoj zajednički treba da rade OCD uz institucionalnu podršku.“

Tuzlanski otvoreni centar¹²¹

“Medijski prostor nije jednako dostupan LGBTI osobama i LGBTI teme nisu u fokusu medijskog izvještavanja. Prilikom intervjua prioritetno je da novinari i novinarka nemaju dovoljno znanja i senzibilnosti za probleme LGBTI populacije.

Homofobni komentari na online medijima se ne cenzurišu i nema adekvatne sankcije za takvo ponašanje.

Malo je inicijative od strane medija za procese istraživanja i kreiranje specijalnih edukativnih i informativnih sadržaja o problemima i kršenjima prava LGBTI populacije. Najčešće se prenose saopćenja sa događaja organizovanih od strane LGBTI organizacija i reakcije organizacija civilnog društva i političkih partija na slučajeve nasilja, koji opet najčešće ostaju nevidljivi u sredinama u kojima se nisu desili (lokalno skoncentrisano izvještavanje).”

Sarajevski otvoreni centar¹²²

„...Opći zaključak je da se način izvještavanja značajno popravio. Rijetko koji mediji iznose govor mržnje prema LGBTI osobama. Ipak, velika većina medija je i dalje sklona senzacionalizmu u medijskom izvještavanju. Npr. portal klix.ba objavio je na naslovnoj stranici mini vijest da je Predsjednik Portugala odbio da potpiše zakon koji je usvojen u Parlamentu i koji istospolnim parovima omogućava usvajanje djece, dok se na portalu uopće neće naći vijest da je portugalski Parlament svojim ponovnim razmatranjem i pozitivnim glasanjem za zakon Predsjednika natjerao da potpiše zakon te da ga mora poslati na objavu u službeni glasnik. Klix je isto tako pisao o protestima protiv istospolnog partnerstva u Italiji. O dvomilionskim protestima podrške za istospolna partnerstva samo sedam dana kasnije nije bilo vijesti. Online portali predstavljaju prostor za raspirivanje mržnje prema LGBTI osobama, što do sada nije bilo nikad predmet procesuiranja i kažnjavanja.“

Liberta Mo¹²³

“Pored online medija koji se profesionalno bave izvještavanjem o životima i pravima LGBTIQ osoba, pojačana je suradnja i s dnevnim lokalnim portalima. Česti su problemi neetičkog, neprofesionalnog i senzacionalnog tretiranja LGBTIQ vijesti, osobito u dnevnim tiskovinama s kojima je donekle još i najteže uspostaviti suradnju. Današnji vidovi komunikacije i informiranja

¹²⁰ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14.04.2016. godine

¹²¹ E-mail Tuzlanskog otvorenog centra akt 16.04.2016. godine.

¹²² E-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14.04.2016. godine

¹²³ E-mail Liberta Mo od 17.04.2016. godine

odvijaju se uglavnom u elektroničkim medijima, stoga smatramo neophodnim pojačati broj pozitivnih medijskih sadržaja o LGBTIQa populaciji, svakako ukazujući na potrebu dobivanja većeg medijskog prostora za LGBTIQa tematiku, koji koliko god on sad djelovao raspršeno, još uvijek ostaje tijesan.“

Udruženje građana „Oštra Nula“¹²⁴

„... odnos medija prilikom izvještavanja je prilično ograničen u smislu tema o kojima se izvještava. Mnogo ozbiljniji pristup temi, kao i intervjui, izostaju. Mediji i nevladine organizacije koje se bave promovisanjem i zaštitom prava LGBT osoba trebalo bi da sarađuju mnogo više. Postoji potreba da mediji budu ti koji će približiti temu javnosti i suzbijati stereotipima.“

B. Krešić - lični stav¹²⁵

„Koliko se može pratiti dnevnopolitička situacija u BiH, LGBT osobe se u medijima pojavljuju samo onda kada se radi o učinjenju nekog krivičnog djela ili onda kada je već došlo do kršenja prava ovih osoba. Primjetno je osnovno nepoznavanje terminologije usljed čega dolazi i do korištenja pogrdnih naziva za ovu kategoriju osoba. Također, u pojedinim medijima, iako se radi o medijima koji su izrazito religijski (internet-stranice), osobe LGBT populacije se uspoređuju sa psima, što dovoljno govori o njihovom odnosu prema navedenoj populaciji.“

Također, zatražili smo i stav pobrojanih o pitanju elemenata koji utječu na kreiranje percepcije javnosti o LGBT populaciji? U daljnjem tekstu slijedi pregled odgovora nevladinih organizacija i predstavnika akademske zajednice:

Fondacija Cure¹²⁶

„Fondacija CURE je 2014. godine skupa sa partnerima/cama, sprovela istraživanje javnog mijenja o homoseksualnosti i transrodnosti pod nazivom „Ko smo mi da sudimo drugima?“ , autorice Zlatiborke Popov –Momčinović na uzorku od 1010 ispitanika/ca. Istraživanje je pokazalo da za 42.2% ispitanika/ca nije prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude komšija, šef/ica, ili kolega/ica na poslu, njih više od polovine vjeruje da se homoseksualnost treba liječiti, kao i da im nije prihvatljiva promjena spola. Ovo istraživanje je polazna osnova da napravimo presjek kakva su razmišljanja građana/ki u bh. društvu. Na percepciju javnosti o LGBT osobama utječe mnogo toga. Jako je važno da se cjelokupno društvo uključi u razbijanje stereotipa i predrasuda. Sve ono što nam nije blisko ili što nam je nepoznanica stvara vlastite strahove i otpore. Edukacija kojom se omogućava slanje pravovaljanih informacija putem različitih društvenih kanala jedno je od rješenja da građani/ke BiH u 21. stoljeću nemaju ovakva mišljenja. Dvije hiljade godina patrijarhat donijelo nam je društveno prihvatljive norme ponašanja, a naša zemlja je još uvijek visoko tradicionalna i heteronormativna s velikom potrebom da odbrani i zaštiti ulogu pater familias ne shvatajući žensku seksualnost ozbiljno, a shvatajući mušku kao prijetnju.“

¹²⁴ E-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 01.06.2016. godine

¹²⁵ Boris Krešić - Lični stav¹²⁵ u pogledu prava LGBT osoba u BiH, a po dopisu broj: Ž-SA-06-337/16 od 06.04.2016. godine

¹²⁶ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14.04.2016. godine

Tuzlanski otvoreni centar¹²⁷

„Nedostatak zakona koji LGBTI osobe tretiraju kao jednake članove i članice društva. Ignorirajući stav predstavnika i predstavnica vlasti u relevantnim institucijama prema potrebama LGBT populacije. Društvo koje je zasnovano na duboko usađenim heteronormativnim obrascima ponašanja. Obrazovni sistem u BiH je diskriminirajući jer u svojim nastavnim planovima i programima i drugim sadržajima ignorišu postojanje LGBTI osoba. Mediji sa svojim neodgovornim izvještavanjem povećavaju ranjivost LGBTI populacije. Ne postoje sankcije govora mržnje na online medijima. Religijske institucije svojim antisekularnim djelovanjem u javnom prostoru izlaze iz okvira svojih prava i direktno diskriminišu LGBTI populaciju“.

Sarajevski otvoreni centar¹²⁸

“Činjenica da su istospolni odnosi u BiH bili kriminalizirani do 1991. godine te da je homoseksualnost tek 1990. godine uklonjena iz klasifikacije bolesti Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), i danas utječe na položaj LGBTI osoba istospolno orijentisane osobe se i dalje smatraju bolesnim, a često ćete čuti da ih treba kazniti, zatvoriti.

Veliko prisustvo vjere, religijskih i patrijarhalnih vrijednosti, nedostatak relevantnih naučnih informacija o homoseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti u javnom životu, instituciji i obrazovanju te činjenica da LGBTI osobe u suštini mijenjaju i propituju muško-žensku binarnost, dovodi do njihovog odbacivanja i isključivanja.

S obzirom da LGBTI osobe ne mogu živjeti slobodno i vidljivo u skladu sa svojom seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom ili/i spolnim karakteristikama velika većina njih ostaje u potpunosti nevidljiva, te se dodatno stvara utisak da LGBTI osobe ne postoje u našem društvu.

Slučajevi nasilja nad LGBTI osobama i medijsko informisanje o neprocesuiranju tih slučajeva u javnosti kreiraju percepciju da je nasilje nad LGBTI osobama dopušteno i poželjno”.

Liberta Mo¹²⁹

“Na kreiranje percepcije javnosti o LGBTIQa populaciji utječe ponajviše politička klima. vjerske institucije i mediji. Nužno je podizanje svijesti građana/ki kroz navedene institucije.”

Udruženje građana „Oštra Nula“¹³⁰

„...razni faktori koju utiču na kreiranje percepcije javnosti o LGBT populaciji, a u prvom redu to su mediji, zatim obrazovni sistem, te vjerske organizacije. U obrazovnim institucijama učenicima/ama su prikazani pojmovi kao sto su porodica i brak, kroz muškarca i ženu, u njima kulturološki pripisanim društvenim ulogama. Nastavno osoblje nije dovoljno edukovano o ovoj temi, pa smo svjedoci/kinje govora mržnje i otvorene homofobije u obrazovnim institucijama, jer nastavnici/e iznose i nameću lične stavove. Također je poznato da vjerski poglavari šire mržnju i netoleranciju prema LGBT osobama. Što se tiče medija, radi se o tome da mediji pokušavaju da „prodaju“ vijest i u skladu sa tim postaju senzacionalistički i učestvuju u opravdavanju stereotipa o LGBT osobama.“

¹²⁷ E-mail Tuzlanskog otvorenog centa akt 16.04.2016. godine.

¹²⁸ E-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14.04.2016. godine

¹²⁹ E-mail Liberta Mo od 17.04.2016. godine

¹³⁰ E-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 01.06.2016. godine

„Napominjem da ovim putem izražavam isključivo lični stav. Osnovni problem koji utječe na percepciju javnosti u BiH društvu jeste neadekvatan obrazovni sistem o navedenom pitanju. U radu sa studentima primjetno je da njihova percepcija o LGBT populaciji proizlazi iz onoga što čuju od drugih, odnosno većine koja ima negativan stav prema LGBT osobama. Interesantno je da studenti svoje tvrdnje ne zasnivaju na bilo kakvim činjenicama, niti su zainteresirani da se upoznaju sa drugačijim od sebe. Interesantno je da većina studenata misli da je homoseksualizam bolest koju treba liječiti. Negativnoj percepciji naročito doprinosi utjecaj vjere u bh. društvu. Primjetno je da vjera u BiH ima utjecaja od samog početka razvoja ličnosti, zapravo od samog obdaništa, preko osnovne škole pa sve do visokoobrazovnih ustanova.“

Ombudsmeni su također izvršili uvid i u Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH, odnosno tzv. „Rozi izvještaj 2016. godine“ koji je izdao Sarajevski otvoreni centar u aprilu 2016. godine. U posebnom poglavlju navedenog Izvještaja pod nazivom „Mediji“ izvršena je analiza medijskog izvještavanja u 2015. godini gdje je konstatovano:

“Sarajevski otvoreni centar u 2015. godini pratio je 9 dnevnih novina i 26 sedmičnih/ mjesčnih magazina. Od ukupnog broja objavljenih tekstova u štampanim medijima (563 članka), najviše je bilo neutralnih (421), nakon čega slijede pozitivni (73), te negativno ocijenjeni tekstovi (69), kod kojih je primijećeno opadanje u odnosu na prošlu godinu. Praćen je i informativni program (vijesti i dnevници) 24 televizijske stanice, na kojima je objavljeno ukupno 43 priloga, od čega najviše neutralnih (31), nekoliko pozitivnih (8) i nekoliko negativnih (4) priloga.

Sarajevski otvoreni centar pratio je i 24 portala. Od ukupnog broja članaka u online medijima (528 članaka), najviše je neutralnih (350), manje pozitivnih (119) i najmanje negativnih (49)..... I u 2015. godini najveći broj objavljenih vijesti su agencijske vijesti koje se preuzimaju iz svjetskih i regionalnih medija. Vijesti iz BiH manje su zastupljene. Upravo zbog ovakvog pristupa medija, iz svijeta najčešće do nas dolaze samo senzacionalističke vijesti ili vijesti iz crne hronike, uglavnom o napadima koji su se desili tokom Parada ponosa ili nekih drugih LGBTI događaja. Kao i prethodnih godina, još uvijek je izražen problem s neznanjem medija prilikom izvještavanja o LGBTI temama, što znači da se ne radi nužno o njihovoj lošoj namjeri. Međutim, sve ukazuje na potrebu da se radi na dodatnoj edukaciji kada je u pitanju izvještavanje o marginaliziranim grupama, u ovom slučaju o LGBTI temama.“

PREPORUKA:

- Javnim servisima kao i svim medijskim kućama, štampanim i elektronskim medijima u BiH da rade na podizanju svijesti i promociji prava LGBT osoba u cilju senzibiliziranja javnosti i podizanja svijesti o njihovim pravima.

POLITIČKE PARTIJE

Polazeći od stanovišta da predstavnici političkih partija, osim što su dio vlasti i utječu na konkretna zakonodavna rješenja, istovremeno javnim istupima utječu na formiranje mišljenja javnosti o svim

¹³¹ B. Krešić - lični stav¹³¹ u pogledu prava LGBT osoba u BiH, a po dopisu broj: Ž-SA-06-337/16 od 06.04.2016. godine

bitnim društvenim pitanjima, Ombudsmeni BiH su uputili svim političkim partijama i koalicijama zastupljenim u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine¹³² u mandatu 2014.-2018. godine, upitnik koji se tiče njihovog odnosa spram statusa i ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini. Riječ je o sljedećim političkim partijama, koje su nabrojane prema redoslijedu preuzetom sa zvanične internet stranice Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine: SDA - Stranka demokratske akcije, SNSD - Savez nezavisnih socijaldemokrata - Milorad Dodik, Demokratska fronta – Željko Komšić, SDS - Srpska demokratska stranka, SBB - Savez za bolju budućnost - Fahrudin Radončić, Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP dr. Ante Starčević, HSP Herceg-Bosne, SDPBIH - Socijaldemokratska partija BiH, HDZ 1990 - Hrvatska demokratska zajednica 1990, BPS – Bosanskohercegovačka patriotska stranka - Sefer Halilović, A-SDA – Stranka demokratske aktivnosti, PDP - NDP - Partija demokratskog progresa - Narodni demokratski pokret, DNS – Demokratski narodni savez - NS – SRS.

Upitnik je sadržavao sljedeća pitanja:

1. Koji je stav vaše političke partije u pogledu jednakog ostvarivanja prava LGBT osoba u BiH?
2. Da li je vašim programskim dokumentima tretirano pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u BiH?
3. Da li bi vaša stranka podržala donošenje zakona kojim bi bilo regulisano pitanje zajednice života istospolnih partnera?
4. Da li biste podržali organizovanje Parade ponosa u BiH?
5. Da li se zalažete za to da zavodi/fondovi za zdravstveno osiguranje pokrivaju troškove promjene spola transseksualnim osobama?

S obzirom da nisu dostavljeni odgovori na upitnike, dana 20.07.2016. godine upućene su urgencije na ruke generalnih sekretara navedenih političkih partija.

Do dana okončanja rada na ovom Specijalnom izvještaju, Institucija ombudsmena BiH nije zaprimila niti jedan odgovor, ali je izvršena analiza osnovnih programskih dokumenata navedenih političkih partija, objavljenih na zvaničnim internet stranicama, s ciljem utvrđivanja usklađenosti programskih akata sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, a posebno LGBT osoba.

SDA – Stranka demokratske akcije¹³³

Šesti kongres SDA je 26. maja 2015. godine u Sarajevu usvojio programsku deklaraciju šestog kongresa SDA koja počinje sa „*sa vjerom u Boga i odlučni da se pridržavamo moralnih vrijednosti koje proizlaze iz temeljnih vjerskih i etičkih načela...*“. U poglavlju XVI PORODICA I DEMOGRAFIJA istaknuto je: „*Nastavit ćemo promovisati vrijednosti braka između muškarca i žene i porodice kao temelja stabilnog i zdravog društva.*“

U Statutu SDA, u članu 14. kao ciljevi stranke navode se: „*očuvanje suvereniteta, nezavisnosti i cjelovitosti države Bosne i Hercegovine, kao i nepovredivosti njenih granica; zalaganje za punopravno uključivanje Bosne i Hercegovine u evropske i svjetske organizacije; afirmaciju*

¹³² https://www.parlament.ba/sadrzaj/domovi/predstavnicki_dom/default.aspx?id=20420&langTag=bs-BA&pril=b preuzeto 25.04.2016. godine

¹³³ <http://sda.ba/home/>

bosanskog identiteta kao zajedničkog identiteta svih građana Bosne i Hercegovine, afirmaciju i odbranu nacionalne samobitnosti kao i nespontan kulturni i svaki drugi razvoj svih naroda, nacionalnih i etničkih manjina u Bosni i Hercegovini, demokratiju u društvenom i političkom životu i funkcioniranje pravne države, afirmaciju ljudskih prava i sloboda, slobodnu aktivnost vjerskih zajednica zasnovanu na autonomiji i vjerskim slobodama građana, dosljedno provođenje principa tržišne privrede, ravnopravnost svih oblika vlasništva, privatno poduzetništvo i ukidanje svojine bez vlasnika, odgoj i obrazovanje u skladu sa tradicijom i suvremenim potrebama bosanskohercegovačkog društva, unapređivanje socijalnih prava, zalaganje za prava Bošnjaka u Sandžaku i drugim regionima, razvijanje saradnje i jačanje veza sa BH dijasporom i afirmaciju mladih i njihovo uključivanje u javni i društveni život“.

Savez nezavisnih socijaldemokrata – SNSD – Milorad Dodik¹³⁴

U Statutu SNSD-a, u članu 3. kao jedan od političkih ciljeva navodi se: „*SNSD se zalaže za ostvarivanje svih prava i sloboda predviđenih u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda građana, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što su: spol, rasa, jezik, vjeroispovijest, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo...*“

U političkom programu SNSD navedeno je: „*Zalažemo se za društvo visokog stepena slobode, demokratije, prosperiteta i socijalne sigurnosti, za društvo solidarnosti i vladavine prava. Jedan od osnovnih ciljeva SNSD je da stanemo u red modernih i civilizovanih država, utemeljenih na načelima demokratije i slobode....., a u tački 10. „Protivimo se bilo kakvoj diskriminaciji. Osnovna prava i slobode čovjeka i građanina, u skladu s Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i drugi međunarodni standardi, moraju biti ugrađeni u pravni sistem“.*

Demokratska fronta - Željko Komšić¹³⁵

U članu 9. Statuta (Osnovni principi i ciljevi Stranke) navedeno je da su osnovni ciljevi: „*sekularno republikansko državno uređenje i građanska parlamentarna demokratija; očuvanje i afirmacija državnog identiteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine; socijalna pravda i društvena solidarnost, čemu je garant država; zaštita i unapređenje ljudskih prava, temeljnih sloboda i zaštita, očuvanje i afirmacija porodice; vladavina prava i afirmacija pravne sigurnosti; razvoj tržišne privrede i zaštita državne i privatne svojine; regionalna saradnja, te integracija u Evropske i euroatlantske strukture; decentralizacija i ravnomjeran regionalni razvoj; afirmacija antifašizma kao civilizacijske tekovine savremenog svijeta; zaštita i unapređenje životne sredine“.*

SDS - Srpska demokratska stranka¹³⁶

U članu 9. Statuta navedeni su ciljevi stranke, a to su da: „*djeluje na ostvarivanju političkih, ekonomskih, kulturnih, vjerskih, obrazovnih i drugih interesa srpskog naroda u Republici Srpskoj i šire, i to tako što: štiti i unapređuje Republiku Srpsku, interese srpskog naroda i drugih naroda i svih građana na prostoru Bosne i Hercegovine; čuva kulturu i tradiciju srpskog naroda i njegovu duhovnost, afirmiše i štiti srpski jezik i ćirilčno pismo; čuva i razvija političko jedinstvo i*

¹³⁴ <http://test.snsd.org/index.php/o-snsd-u/dokumenti/prog-dokumenti> preuzeto 25.04.2016. godine

¹³⁵ <http://demokratskafronta.ba> preuzeto 25.04.2016. godine

¹³⁶ http://www.sdsrs.org/dokumenti/Statut_SDS.pdf preuzeto 25.04.2016. godine

nacionalnu slogu; bori se za socijalnu pravdu na temelju načela solidarnosti; ostvaruje opći civilizacijski, nacionalni i državni progres; afirmiše međunarodni ugled i status Republike Srpske i BiH; dalje razvija demokratiju, ljudske i građanske slobode i prava, uz dosljednu primjenu načela zabrane diskriminacije; štiti i osigurava prava manjina; ostvaruje vladavinu prava; osigurava uvjete za razvoj privrede i funkcionisanje tržišne ekonomije; zalaže se za sprovođenje evropskih i drugih međunarodnih političkih i ekonomskih integracionih procesa; zalaže se za očuvanje životne sredine; štiti interese i prava radnika i njihovo pravo na sindikalno organizovanje...“

SBB - Savez za bolju budućnost BiH - Fahrudin Radončić¹³⁷

U Programskoj deklaraciji Saveza za bolju budućnost, u poglavlju II. pod nazivom Društvena pitanja, uopćeno se govori o ljudskim pravima i slobodama, a „u fokusu je nezavisnost sudstva, zaštita energetske resursa, osiguravanje zapošljavanja, očuvanje kulturnog identiteta, a tek pred kraj se spominje borba protiv diskriminacije na svim osnovama“.

Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP dr. Ante Starčević, HSP Herceg - Bosne

HDZ BiH¹³⁸

U Programu HDZ BiH navedeno je sljedeće: *“Hrvatska demokratska zajednica je privržena načelima demokratije, poštivanju ljudskih sloboda, vladavini prava i načela slobodnog tržišta. U središtu političkoga promišljanja i djelovanja Hrvatske demokratske zajednice BiH je hrvatski narod i čovjek sa svim svojim neotuđivim pravima. Čovjek kao politički subjekt, ravnopravan i jednakovrijedan, neovisno o rasi, naciji, vjeri, spolu ili dobi“*. Dalje u Temeljnim načelima navodi se: *„Sloboda je središnje načelo HDZ BiH. Sloboda pojedinca nužno sadrži svijest o poštivanju i prihvaćanju slobode drugoga i drukčijega. Pravo na osobnost i posebnost u skladu s vlastitim uvjerenjima temeljno je pravo svakog čovjeka. Ravnopravnost je jedno od temeljnih ljudskih dobara i ono uključuje ravnopravnost naroda, građana, spolova, različitih socijalnih i regionalnih skupina...“*.

HSS¹³⁹

U Programu HSS BiH u odjeljku pod nazivom Temeljna načela i ciljevi stranke navedeno je: *„...HSS duboko je privržena osnovnim načelima demokratije, poštivanja ljudskih sloboda, vladavini prava i slobodnoga tržišta. Stoga, HSS kao narodna, konzervativna i socijalna stranka okuplja sve slojeve hrvatskoga naroda, drugih naroda, nacionalnih manjina i građana Bosne i Hercegovine. HSS se zalagala, zalaže se i zalagat će se za slobodu pojedinaca, za poštivanje samoga sebe i prihvaćanje drugoga i drugačijega i ravnopravnost svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine...“*.

¹³⁷ <http://www.sbb.ba/home> preuzeto 25.04.2016. godine

¹³⁸ <http://www.hdzbih.org/dokumenti-s17> preuzeto 25.04.2016. godine

¹³⁹ <http://hss-bih.ba/> preuzeto 25.04.2016. godine

HKDU BiH¹⁴⁰

U Statutu HKDU BiH, u članu 1. navodi se sljedeće: „*Hrvatska kršćanska demokratska unija Bosne i Hercegovine (HKDU BiH) jest politička organizacija koja nastoji javni i politički život demokratski oblikovati u službi hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini iz kršćanske odgovornosti i prema kršćanskom svjetonazoru te na osnovi osobne slobode i socijalne pravne države*“.

U Programu HKDU BiH navedeno je također: „...*HKDU BiH je prožeta temeljnim vrijednostima kršćanskih demokrata srednjoevropskih zemalja, a koje nas u biti razlikuju od socijal-komunističkog ili liberalnog shvaćanja društva, a to su: sloboda, pravednost i solidarnost...*“.

HSP Herceg-Bosne¹⁴¹

U Programskoj izjavi osnivačke skupštine HSP Herceg-Bosne navedeno je: „...*Hrvatska stranka prava Herceg-Bosne će se zauzimati za jednakost građana BiH. Hrvatska stranka prava Herceg-Bosne će se posebno zauzimati i promicati djelovanja za opću dobrobit i pravičnost, zaštitu pojedinačnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda i sudjelovanje BiH u svakoj zapadnoevropskoj integraciji sukladno Evropskim standardima...*“.

HSP dr. Ante Starčević nema zvaničnu internet stranicu sa koje bi se mogli preuzeti osnovni dokumenti i programski ciljevi.

SDP BiH – Socijaldemokratska partija BiH¹⁴²

Kako se navodi u Statutu SDP-a BiH, u članu 4. osnovni ciljevi i zadaci SDP-a BiH, između ostalog su: „*uvažavanje, poštovanje i ostvarivanje temeljnih prava i sloboda čovjeka i građanina/građanke i njegovog/njenog samoizražavanja, u skladu sa međunarodnim konvencijama, neovisno o njegovom/njenom pogledu na svijet, vjerskoj, rasnoj, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovinskom stanju, obrazovanju, društvenom položaju, bračnom ili porodičnom statusu, trudnoći i materinstvu, dobi, zdravstvenom stanju, invaliditetu, genetskom naslijeđu, vezi sa nacionalnom manjinom, rodnom identitetu, izražavanju ili seksualnoj orijentaciji, kao i nekoj drugoj osnovi*“.

U Programu SDP-a BiH u Poglavlju 3. pod nazivom Konceptija razvoja bosanskohercegovačkog društva navedeno je: „*Ljudska prava i slobode – temelj razvoja bosanskohercegovačkog društva*“ između ostalog navedeno je: „... *Mi ne trpimo diskriminaciju na temelju spola, dobi, invaliditeta, boje kože, etničke pripadnosti, vjere, rodnog identiteta i seksualne orijentacije ili bilo čega drugog što nas čini jedinstvenim ljudima - bilo na poslu, u slobodno vrijeme, u školi, kod kuće ili drugdje.*“

¹⁴⁰ <http://hkdu.info/57/statut/> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴¹ <http://hspherceg-bosne.org/> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴² <http://sdp.ba/> preuzeto 25.04.2016. godine

U Programskoj deklaraciji istaknuto je: “ *HDZ 1990 se zalaže za puno ostvarivanje temeljnih ljudskih prava i sloboda sukladno s općeprihvaćenim međunarodnim poveljama i konvencijama. Posebice se to odnosi na zajamčenost prava na život, osobnu slobodu i sigurnost, slobodu savjesti i vjere, slobodu mišljenja i izražavanja, slobodu udruživanja i političkoga djelovanja, slobodu kretanja, prebivanja i izbora mjesta življenja, slobodu tiska, pravo na naobrazbu, kulturnu afirmaciju i jednakost pred zakonom. Protivimo se svim oblicima diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjerovanju, etničkoj pripadnosti, političkim i drugim uvjerenjima*“.

BPS – Bosanskohercegovačka patriotska stranka – Sefer Halilović¹⁴⁴

Član 2. Osnovnih programskih ciljeva glasi: „*BPS - Sefer Halilović je jedinstvena avangardna, građanska, antifašistička i antinacionalistička politička socijaldemokratska organizacija, formirana sa ciljem ostvarivanja načela parlamentarne demokratije, vladavine prava, ljudskih sloboda, socijalne pravde, privatne svojine, prava na posebnost, različitost i individualnost, afirmacije ravnopravnosti spolova, zaštite prava nacionalnih manjina, evropske orijentacije i regionalnog razvoja, principa ravnopravnosti i jednakih mogućnosti i poštivanja podjele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, svih građana države Bosne i Hercegovine, sa konačnim ciljem uspostavljanja Republike Bosne i Hercegovine, na osnovi međunarodnog priznanja, domaćeg i međunarodnog prava i referenduma kao volje građana.*“

A-SDA - Stranka demokratske aktivnosti¹⁴⁵

Ciljevi Stranke su utvrđeni Programom Stranke, u članu 13. i oni obuhvataju posebno: „*očuvanje suvereniteta, nezavisnosti i cjelovitosti države Bosne i Hercegovine, kao i nepovredivosti njenih granica, zalaganje za punopravno uključivanje Bosne i Hercegovine u evropske i svjetske organizacije, afirmaciju bosanskog identiteta kao zajedničkog identiteta svih građana Bosne i Hercegovine, afirmaciju i odbranu nacionalne samobitnosti kao i nespontan kulturni i svaki drugi razvoj svih naroda, nacionalnih i etničkih manjina u Bosni i Hercegovini, demokratiju u društvenom i političkom životu i funkcioniranje pravne države, afirmaciju ljudskih prava i sloboda, slobodnu aktivnost vjerskih zajednica zasnovanu na autonomiji i vjerskim slobodama građana, dosljedno provođenje principa tržišne privrede, ravnopravnost svih oblika vlasništva, privatno poduzetništvo i ukidanje svojine bez vlasnika, odgoj i obrazovanje u skladu sa tradicijom i suvremenim potrebama bosanskohercegovačkog društva unapređivanje socijalnih prava, zalaganje za prava Bošnjaka u Sandžaku i zemljama regiona, razvijanje saradnje i jačanje veza sa bh. dijasporom i afirmaciju mladih i njihovo uključivanje u javni i društveni život*“.

¹⁴³ http://www.hdz1990.org/?page_id=1035 preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴⁴ <http://www.bps-seferhalilovic.ba/> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴⁵ http://asda.ba/media/STATUT_A-SDA_BIH.pdf preuzeto 25.04.2016. godine

Koalicija PDP - NDP - Partija demokratskog progresa - Narodni demokratski pokret

PDP - Partija demokratskog progresa¹⁴⁶

U Statutu PDP član 2. glasi: „*PDP je politička organizacija, koja se zalaže za razvoj i jačanje parlamentarne demokratije, vladavine prava, tržišne ekonomije i osiguravanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao temelja otvorenog, slobodnog i demokratskog društva*“. Kao programski prioriteti navedeni su: Zaštita ustavnih nadležnosti RS; Otklanjanje blokada u radu institucija u RS i BiH; Kreiranje ambijenta za privlačenje stranih investicija, brži ekonomski razvoj RS i smanjenje nezaposlenosti; Zaštita domaćeg tržišta i proizvodnje; Pokretanje otvorene i beskompromisne borbe protiv kriminala i korupcije; Smanjenje javne potrošnje; Zaustavljanje daljeg zaduživanja RS; Reforme u sistemu obrazovanja; Reforme zdravstvenog sistema i smanjenju nivoa zaduženosti Fonda zdravstvenog osiguranja; Reforme penzionog sistema; Reforme pravosuđa; Ubrzanje reformskih procesa za stjecanje kandidatskog statusa BiH i RS u EU; Izrada strategije povećanja nataliteta; Stvaranje uvjeta za zadržavanje mladih na ovim prostorima; Uspostavljanje bolje i pravednije socijalne zaštite socijalno ugroženih; Zaštita boračke populacije, invalida rata i porodica poginulih; Revitalizacija kulture; Promjena odnosa prema sportu, sportskim savezima i klubovima; Stvaranje uvjeta za objektivno i nepristrano informisanje građana; Jačanje PDP-a.

NDP - Narodni demokratski pokret¹⁴⁷

U Statutu NDP-a u članu 5. navedeno je: „*Osnovni ciljevi Narodnog demokratskog pokreta utvrđeni su Programom. NDP će svojim djelovanjem, između ostalog, posebno afirmirati i razvijati nacionalna i građanska prava i slobode, parlamentarnu demokratiju, vladavinu prava, tržišnu ekonomiju i ekonomski napredak, socijalnu pravdu, društvenu solidarnost, vjerske slobode, slobodu medija, zaštitu i unapređenje životne sredine, etiku dijaloga i suprotstavljanje svakom obliku monopola i diktature, rodnu jednakost i suprotstavljanje diskriminaciji ljudi zbog različitosti po spolu, rodu ili bilo kojem drugom svojstvu po kojem se razlikuju od „većine“, bila ona politička, demografska ili neka druga. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini za Narodni demokratski pokret je polazna osnova političkog djelovanja u BiH*“.

Koalicija DNS – Demokratski narodni savez - NS – SRS

Napredna stranka¹⁴⁸ i Srpska radikalna stranka¹⁴⁹ na zvaničnoj internet-stranici nemaju objavljene osnovne programske dokumente, uvidom u koje bi se mogli utvrditi stavovi stranaka spram pitanja ljudskih prava, a posebno prava LGBT osoba.

Analizirajući naprijed navedene statute i programe političkih stranaka, može se zaključiti da prava LGBT osoba, diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, nisu obuhvaćena istima, izuzev SDP-a BiH koji u Statutu i programu navodi rodni identitet, izražavanje ili seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove diskriminacije, kao i NDP koji u svom Statutu propagira „*suprotstavljanje diskriminaciji ljudi zbog različitosti po spolu, rodu ili bilo kojem*

¹⁴⁶ <http://pdp.rs.ba> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴⁷ <http://www.ndprs.org/> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴⁸ <http://naprednasrpska.org/o-nama/?lang=sr> preuzeto 25.04.2016. godine

¹⁴⁹ <http://www.srsrs.org/> preuzeto 25.04.2016. godine

drugom svojstvu po kojem se razlikuju od „većine“, bila ona politička, demografska ili neka druga“.

AKADEMSKA ZAJEDNICA

Od predstavnika civilnog društva uključujući i akademsku zajednicu, odnosno dekana pravnih fakulteta u Bosni i Hercegovini¹⁵⁰ zatražen je stav u pogledu jednakog ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, informacija o obaveznoj literaturi koja se koristi u nastavi na bilo kojem predmetu, a kojom je tretirano pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, da li je u predmetima sudska medicina i sociologija homoseksualnost označena kao devijacija, poremećaj ili bolest, informaciju da li su pitanja ravnopravnosti na osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije dovoljno zastupljena u obrazovnim programima, te stav u pogledu organizovanja Parade ponosa i pitanja pravne regulacije istospolne zajednice u Bosni i Hercegovini.

Zaprimljen je samo odgovor Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku¹⁵¹ u kojem se navodi sljedeće:

„...Obaveznom literaturom koja se koristi u nastavi na bilo kojem predmetu nije tretirano pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

U predmetima sociologija i sudska medicina homoseksualnost nije označena kao devijacija, poremećaj ili bolest. Pojam homoseksualnosti definisan je kao seksualna orijentacija.

Obrazovni programi ne tretiraju u dovoljnoj mjeri navedenu tematiku. Ipak, na Pravnom fakultetu Univerziteta u Travniku, u sklopu II i III ciklusa studija, kandidati mogu izabrati tematiku LGBT prava kao temu radova.

Sloboda okupljanja zagaranirana je Ustavom BiH. Parada ponosa je pitanje ljudskih prava i zalaganje za poštovanje ljudskih prava kao što su pravo na slobodu okupljanja, sigurnost, slobodu izražavanja i u konačnici pravo na život. Izuzetno je važna uloga države i državnih institucija, u pogledu podrške LGBT zajednici.

Potrebno je raditi na unapređenju određenih pitanja, npr. u BiH nema zvaničnih statističkih podataka o diskriminaciji na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, iako Zakon propisuje da svaka osoba koja smatra da je diskriminirana može tražiti zaštitu svojih prava u sudskim i upravnim postupcima. U BiH je diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta zabranjena”.

Jedan odgovor nije dostatan kako bi Ombudsmeni mogli sa sigurnošću utvrditi stav predstavnika akademske zajednice u Bosni i Hercegovini o navedenim pitanjima.

¹⁵⁰ Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić Mostar, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Pravni fakultet IUS, Pravni fakultet Američki Univerzitet, Pravni fakultet Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, Fakultet Pravnih nauka, PanEvropski Univerzitet Apeiron Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir P. Bijeljina, Pravni fakultet Univerziteta Sinergija Bijeljina, Pravni fakultet Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik, Pravni fakultet Internacionalni Univerzitet Travnik, Pravni fakultet Kiseljak Univerzitet u Travniku.

¹⁵¹ Akt Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku, broj 01341/16, od 23.08.2016. godine

PREPORUKA NOSIOCIMA JAVNIH FUNKCIJA

- Da otvorenije istupaju u zaštiti prava LGBT populacije povodom pojedinačnih incidenata, ali i generalno.

PREPORUKA POLITIČKIM PARTIJAMA

- Da u svoje programe uvrste teme zaštite od diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

PREPORUKA PRAVNIM FAKULTETIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

- Da analiziraju sadržaj obavezne literature koja se koristi u nastavi kako bi homoseksualnost bila tretirana seksualna orijentacija, a ne kao devijacija ili bolest.

VI. IDENTITET – PRAVA TRANSRODNIH I TRANSSEKSUALNIH OSOBA

1) DEFINISANJE IDENTITETA I POJMOVA U VEZI SA IDENTITETOM LGBT OSOBA

Identitet može biti definisan kao lična karakteristika bilo kojeg pojedinca, a koju dijele članovi određene društvene grupe. Identitet predstavlja niz značenja koja individua pridaje određenim društvenim ulogama, a kao rezultat aktivnog odnosa individue i društva identitet se može višestruko ispoljavati. Osnovni identiteti mogu se podijeliti na: rodne, spolne, seksualne, jezičke, socijalne, dobne, etnonacionalne, klasne, ekonomske, religijske i rasne i, u novije doba, online identitete.¹⁵²

Kada se razmatra pitanje identiteta LGBT osoba, odnosno pravo LGBT osoba na samoodređenje i samoopredjeljenje, prethodno je bitno razjasniti osnovne pojmove: spol, rod, interspolnost, transrodnost, rodni i seksualni identitet.

U akademskim krugovima podijeljena su mišljenja u kojoj mjeri i u kojim aspektima biološka pripadnost muškom ili ženskom spolu uvjetuje različitosti među individuama, kao i o društvenom značenju koje se pridaje pripadnosti jednom ili drugom spolu, te tako nastaju termini spol i rod koji se koriste za opisivanje ovih različitih fenomena. Uglavnom, kada se govori o muškarcima i ženama, misli se na njihovo biološko razlikovanje i pripadnost određenom spolu.

Spol je pojam koji je primarno povezan sa fizičkim atributima (hromozomi, nivo hormona, spoljašnja i unutrašnja anatomija) i odnosi se na klasifikaciju bioloških karakteristika shodno kojim na osnovi genitalija, reproduktivnih organa i funkcija postoji binarna podjela na muško i žensko.

Postoje društveno prihvatljivi standardi pripadnosti muškom ili ženskom rodu ovisno o tome ponaša li se neko u skladu s onim što se u određenom društvu ili kulturi smatra poželjnim ili očekivanim ponašanjem muškarca ili žene. Ove usvojene norme postaju za osobu smjernice za stvaranje slike o sebi, te tako dijelom određuju način na koji ona sebe doživljava i kako shodno tome treba da se ponaša.

¹⁵² LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 11.

Porijeklo pojma spola je dakle u biologiji, a pojma roda u procesu socijalizacije i odgoja.

Društveno prihvatljiva i zastupljena je binarna razlika, ali neki ljudi se rađaju “unutar dva suprotna spola”¹⁵³, a stanje genitalnih, gonadnih ili hromozomskih karakteristika koje nisu ni potpuno muške, ni potpuno ženske, naziva se interseksualnost ili interspolnost. Interspolnost je dakle biološka nedefinisanost spola kao isključivo muškog ili ženskog¹⁵⁴. Interspolna osoba je osoba čiji se spol razvija van tipičnog razvoja spola kao izričito muškog ili ženskog.

Transrodnost je pojam koji se odnosi na spolne i/ili rodne identitete i njihova izražavanja koja prevazilaze, mijenjaju ili negiraju društveno prihvatljive norme i tradicionalno uvjetovanu podjelu na muške i ženske uloge, odnosno društveno prihvaćene rodne i spolne uloge. Dakle, transrodne osobe mogu se identificirati kao muškarci, žene, nijedno, oboje ili nešto drugo, a taj identitet ne mora biti usklađen sa njihovim spolom. Transrodne osobe se ne identificiraju u potpunosti sa spolom dodijeljenim pri rođenju, a mogu se identificirati kao heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne.¹⁵⁵

Transseksualna osoba je osoba koja ima želju i namjeru da promijeni svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modifikovala fizička svojstva (i-ili hormonalne terapije i operacije), izražavajući svoj i rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.¹⁵⁶

Rodni identitet je individualno iskustvo u shvatanju vlastitog spola, što može, a i ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i drugih izražaja roda, tj. rodno izražavanje, kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja.¹⁵⁷

2) ZAKONSKA REGULACIJA

a. Medicinski tretmani i troškovi

Rodni identitet nije još uvijek u tolikoj mjeri prepoznat izričito kao ljudsko pravo, već se često podvodi pod pojam spol-rod u njegovom širem tumačenju. Tek noviji dokumenti, prvenstveno neobavezujućeg karaktera uvode i pojam rodnog identiteta, kao što je obrazloženo u uvodnom dijelu o međunarodnim standardima.

Interspolnost se ne spominje u zakonima BiH, najčešće se tretira kao poremećaj koji se rješava medicinskim putem, a odluke o tjelesnom integritetu djeteta donose roditelji/staratelji uz konsultaciju sa ljekarima nakon provedene opsežne medicinske dijagnostike.

¹⁵³ LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 14.

¹⁵⁴“Zbog društvene i zakonske kvalifikacije na osnovi spola, interspolne osobe nerijetko postaju žrtvama hirurških intervencija, hormonskih terapija i tabuiziranog života. Međutim, interspolne osobe imaju pravo da same odlučuju o svom tijelu i spolnom i rodnom identitetu, naročito u slučaju kada medicinska intervencija nije neophodna. Identiteti interspolnih osoba mogu se, ali i ne moraju, uklapati u binarni koncept muškarca i žene. Prema podacima Interspolne zajednice Sjeverne Amerike (ISNA - www.isna.org), svaka 2000. beba se rađa kao interspolna.”, LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 14.

¹⁵⁵Damir Banović “Prava i slobode LGBT osoba, Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni I Hercegovini”, Sarajevo, 2011, str. 22

¹⁵⁶ Ibid

¹⁵⁷ Ibid

Tako se u odgovoru Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla¹⁵⁸ navodi:

“U Univerzitetsko kliničkom centru Tuzla, u prethodnom periodu, bilo je slučajeva djece rođene sa interspolnim karakteristikama i o tome postoji evidencija na Klinici za ginekologiju i akušerstvo. U ovakvim slučajevima se, na Klinici za dječije bolesti, postupa na način da se provodi citogenska, endokrinološka i urološka obrada, koja između ostalog podrazumijeva kariotip, te hormonalnu, ultrazvučnu i radiološku dijagnostiku, u cilju postavljanja definitivne dijagnoze, odnosno utvrđivanja uzroka poremećaja. Nakon kompletne dijagnostičke obrade, donosi se odluka o izboru spola u kojem će se dijete odgajati, kao zajednička odluka liječnika i roditelja djeteta. Vrijeme kada se poduzima rekonstruktivni hirurški zahvat u najvećoj mjeri zavisi od vrste poremećaja i isti se nikad ne vrši neposredno nakon rođenja djeteta i nikad prije naprijed opisane dijagnostičke obrade. Obično se vrši u toku prve godine života djeteta, a nekada i kasnije, opet u zavisnosti od vrste poremećaja. Pri svemu navedenom poštuju se odgovarajuće preporuke relevantnih Evropskih i svjetskih udruženja i asocijacija u vezi sa ovim pitanjima, a liječnici koji to rade se kontinuirano educiraju i prate razvoj ove oblasti medicine, kroz stručnu literature, te kroz učešća na naučnim i stručnim skupovima širom svijeta. “

Jedno od prava LGBT osoba iz oblasti zdravstvene zaštite je pravo na promjenu spola, koje uključuje pravo svake osobe da se sama rodno identificira, te da ukoliko željeni spol nije u skladu s njenim biološkim spolom, ima mogućnost da pristupi medicinskim procedurama promjene, kao i da nakon izvršene promjene spola bude u potpunosti priznat/a kao pripadnik spola kojem osjeća da pripada ili koji je izmijenio/la.

U vezi s promjenom spola, govori se o pravu transrodnih osoba da se same identificiraju, pravu na pristup odgovarajućoj medicinskoj terapiji, njezi i procedurama, mogućnosti da zdravstveno osiguranje pokriva troškove prilagođavanja spola, izmjeni ličnih dokumenata, zaštiti podataka, primjeni pravila koja se odnose na novi spol te osobe prilikom priznavanja prava na penziju, itd. Također, može se govoriti i o pravu osobe koja je promijenila spol na brak s osobom suprotnog spola.

Ombudsmeni BiH su s ciljem prikupljanja informacija i utvrđivanja pravne i medicinske regulative u vezi sa prethodno navedenim pitanjima, uputili akte Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjeljenju za zdravstvo Vlade Brčko Distrikta, Zavodu zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH, Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, Fondu zdravstvenog osiguranja Brčko Distrikta BiH, Kliničkom centru Univerziteta u Sarajevu, Univerzitetskom kliničkom centru Republike Srpske, Sveučilišnoj kliničkoj bolnici Mostar i Univerzitetskom kliničkom centru Tuzla.

U odgovoru Federalnog ministarstva zdravstva¹⁵⁹ navodi se sljedeće:

“Vezano za Vaš upit o medicinskom tretmanu za promjenu spola, obavještavamo Vas da to pitanje nije regulisano važećim propisima u polju zdravstva, niti se obavlja kao tretman u zdravstvenim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine...”

¹⁵⁸ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla broj 02-437-1/16 od 21.06.2016. godine

¹⁵⁹ Akt Federalnog ministarstva zdravstva, broj 06-37-3028/16, od 16.05.2016. godine

U odgovoru Zavoda zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH¹⁶⁰ se navodi:

”...S tim u vezi ovim putem želimo Vas izvijestiti da opseg prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja određeno je odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju (Sl. novine FBiH br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11) i Odlukom o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava (“Sl. novine FBiH” broj 21/09). Osnovnim paketom zdravstvenih prava ne osiguravaju se zdravstvene usluge navedene u tački X. stav 1 citirane Odluke među kojima je i zdravstvena usluga, operacije promjene spola...”

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske¹⁶¹ proslijedilo je Instituciji ombudsmena odgovore Javne zdravstvene ustanove Institut za javno zdravstvo Republike Srpske te akt Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, koji su sadržavali tražene informacije.

U odgovoru Fonda zdravstvenog osiguranja RS¹⁶² navodi se:

”...Kroz obavezno zdravstveno osiguranje u Republici Srpskoj u skladu sa važećim Zakonom o zdravstvenim osiguranjem Republike Srpske nije regulisano finansiranje medicinskog tretmana promjene pola. U izradi je novi zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju Republike Srpske koji će obuhvatiti razmatranje finansiranja medicinskog tretmana promjene pola.”

Odjel za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH¹⁶³ proslijedio je Ombudsmenima BiH odgovore JZU “Zdravstveni centar Brčko” Brčko distrikt BiH i Fonda zdravstvenog osiguranja Brčko distrikta BiH.

Iz odgovora Fonda zdravstvenog osiguranja BD BiH¹⁶⁴ proizlazi:

„da u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Fond zdravstvenog osiguranja Brčko distrikta BiH ne finansira medicinski tretman za promjenu spola”

U odgovoru JZU „Zdravstveni centar Brčko” Brčko distrikt BiH¹⁶⁵ navodi se sljedeće:

„Evidencija svakog novorođenčeta vrši se kroz zvanični protokol o porođaju na odjelu porodilišta bolnice Brčko, i poslije rođenja vrši se prijava rođenja Matičnom uredu Brčko distrikta. Po dopisu šefa ginekološko-porođajnog odjela Bolnice Brčko ... nije bilo slučajeva rođenja djece s interspolnim karakteristikama”.

„Što se tiče medicinskog tretmana promjene spola, ovakva kirurška intervencija i uz hormonalnu terapiju ne radi se u Brčko distriktu BiH jer se ovakve kirurške intervencije rade u za to specijalizovanim zdravstvenim ustanovama ili klinikama koje pripadaju nivou tercijarne zdravstvene zaštite koju Brčko distrikt nema. Koliko mi je poznato u BiH ne postoje medicinski centri koji se bave ovim pitanjem, niti je ova oblast na neki način pravno regulisana. Naime, sama oblast postupka i procedure promjene spola nije regulisana u BiH”.

¹⁶⁰ Akt Zavoda zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH broj 01/VII10-1-1443-1/16 od 12.05.2016. godine

¹⁶¹ Akt Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske broj 11/05-533-101-2/16 od 09.06.2016. godine

¹⁶² Akt Fonda zdravstvenog osiguranja RS broj 01/060-2751/16 od 12.05.2016. godine

¹⁶³ Akt Odjel za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH broj 05-0029AZ-0004/16 od 20.05.2016. godine

¹⁶⁴ Akt Fond zdravstvenog osiguranja BD BiH broj 01-180/1-1459/16 od 17.05.2016. godine

¹⁶⁵ JZU „Zdravstveni centar Brčko” Brčko distrikt BiH, Akt broj 836/16, od 15.05.2016. godine

Iz odgovora Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske¹⁶⁶ i odgovora Kliničkog centra Univerziteta Sarajevo¹⁶⁷ proizlazi da se suočavaju sa situacijama rođenja djece sa interspolnim karakteristikama, u kom slučaju se prvo konsultuju roditelji, a potom pedijatar. Međutim, iz odgovora se ne može zaključiti da postoji interni akt kojim je detaljnije regulisan ovaj postupak. Navedene ustanove nisu dostavile informaciju vezanu za medicinski tretman promjene spola kod transrodnih osoba.

U odgovoru Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla¹⁶⁸ se navodi:

“...nisu zabilježeni zahtjevi odraslih građana za medicinskom promjenom spola. Koliko nam je poznato, niti jedna zdravstvena ustanova u Bosni i Hercegovini ne radi ovu vrstu zahvata, a iz medija postoje saznanja da se ovakvi zahvati rade u nekim privatnim zdravstvenim ustanovama, odnosno ordinacijama. Univerzitetski klinički centar Tuzla može osigurati adekvatne uvjete prostora, opreme i kadra za obavljanje ovakvih zahvata, ali kako je već navedeno, takvih zahtjeva nije bilo.

...

Niti u jednom važećem propisu ne postoje odredbe koje se odnose na medicinski postupak promjene spola. Također, medicinske usluge promjene spola se ne finansiraju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranju, tako da bi potencijalni korisnici ove vrste usluga sve troškove morali snositi lično.”

Na kraju se može zaključiti da u BiH trenutno ne postoji mogućnost medicinske promjene spola. Ova procedura nije definisana niti jednim zakonom, niti je kroz obavezno zdravstveno osiguranje regulisano djelomično ili potpuno finansiranje zahvata za promjenu spola, a kako proizlazi iz zakona o zdravstvenom osiguranju u Bosni i Hercegovini te zaprimljenih odgovora nadležnih organa i zdravstvenih ustanova.

U izvještajima nevladinih organizacija navodi se podatak da transeksualne osobe iz BiH, ukoliko žele promijeniti spol, najčešće odlaze u Republiku Srbiju, u kojoj se ove medicinske procedure sprovode već od 80-tih godina. Od 2011. godine izmjenom Zakona o zdravstvenom osiguranju Republike Srbije predviđeno je da obavezno zdravstveno osiguranje pokriva 65% troškova medicinske procedure promjene spola za građane Srbije, dok građani BiH sami snose troškove medicinskog prilagođavanja spola.¹⁶⁹

b. Promjena podataka o spolu

U BiH ne postoji mogućnost medicinske promjene spola, ali je zakonom regulisana mogućnost upisa promjene spola u matične knjige i izmjena ličnih dokumenata, kroz određene administrativne postupke.

Osobama koje su promijenile spol, Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH omogućena je i promjena jedinstvenog matičnog broja u skladu s novim spolom.

¹⁶⁶ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske broj 01-4999-2/16 od 22. 04. 2016. godine

¹⁶⁷ Akt Kliničkog centra Univerziteta Sarajevo broj 0203-18827 od 29. 04. 2016. godine

¹⁶⁸ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla broj 02-437-1/16 od 21.06.2016. godine

¹⁶⁹ LGBT Čitanka 3, str. 73

Promjena ličnog imena regulisana je Zakonima o ličnom imenu RS-a, FBiH i Brčko distrikta, koji propisuju da se lično ime, ili samo ime ili samo prezime, može promijeniti i da se mijenja na zahtjev punoljetne osobe ili zakonskog zastupnika maloljetne osobe.

Promjena podataka upisanih na ličnoj karti omogućena je Zakonom o ličnoj karti državljana BiH i vrši se zbog promjene podataka i/ili promjene izgleda osobe.

Da bi došlo da promjene matičnog broja, odnosno dijela matičnog broja koji se odnosi na spol, potrebno je prvo promijeniti podatke u matičnoj knjizi. Ova oblast je regulisana na entitetskim nivoima, a matične knjige vode jedinice lokalne samouprave.

Zakonom o matičnim knjigama Republike Srpske i Zakonom o matičnim knjigama FBiH, predviđen je upis promjene spola u matične knjige¹⁷⁰, dok je Zakonom o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH¹⁷¹ osigurana registracija promjene spola kao naknadni upis podataka¹⁷².

Procedura izmjene spola, s nekim manjim razlikama u pokretanju postupka, uglavnom se odvija preko organa unutrašnjih poslova. Kao uvjet za zakonsko priznavanje roda traži se medicinska dokumentacija o izvršenoj operaciji promjene spola.

U Republici Srpskoj procedura promjene spola pokreće se zahtjevom za izmjenu ličnog imena što rješava nadležni općinski organ, na čijem području podnositelj ima prebivalište. Na osnovi ovog rješenja, izvoda iz matične knjige rođenih u koji su unesene činjenice promjene imena ili prezimena i važećeg identifikacijskog dokumenta sa slikom, nadležni organ unutrašnjih poslova u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske koji je odredio jedinstveni matični broj donosi rješenje kojim se isti poništava, te prema mjestu prebivališta i promijenjenom spolu podnosiocu zahtjeva određuje novi matični broj koji će se po službenoj dužnosti upisati u matične knjige na osnovi kojih podnositelj zahtjeva kasnije podnosi zahtjev za ličnu kartu i ostale dokumente.

Uputstvom o vođenju matičnih knjiga Republike Srpske¹⁷³ u članu 130. određeno je da se promjena spola upisuje u matičnu knjigu rođenih na osnovi rješenja nadležnog organa, a koje se donosi na osnovi medicinske dokumentacije zdravstvene ustanove koja je izvršila promjenu spola tako što se u rubriku “naknadni upisi i zabilješke” upisuje zabilješka iz kojeg u koji spol je došlo do promjene.

U FBiH o zahtjevu odlučuju kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova, a upis promjene spola u MKR se vrši samo na osnovi pravosnažnog rješenja kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova, u kojem se nalazi prebivalište lica koje je promijenilo spol, a u skladu sa odredbama Zakona o matičnim knjigama FBiH.

¹⁷⁰Zakon o matičnim knjigama Federacije BiH u članu 15. predviđa proceduru upisa promjene spola u MKR i to na način: Upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih vrši se samo na osnovi pravomoćnog rješenja kantonalnog ministarstva nadležnog za mjesto u kojem se nalazi prebivalište lica koje je promijenilo spol; Zakon o ličnom imenu Federacije BiH u članu 9. predviđa da svako lice ima pravo da promijeni lično ime, odnosno samo ime ili samo prezime nakon promjene porodičnog ili ličnog statusa (usvojenje, priznanje i utvrđivanje očinstva ili materinstva, sklapanje braka, prestanak braka – razvod ili poništenje braka, ...promjena spola) ili na lični zahtjev. Istim zakonom predviđeno je da je državljanin BiH obavezan u pravnom saobraćaju služiti se ličnim imenom i prezimenom koje je upisano u matičnu knjigu rođenih.

¹⁷¹ Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH “Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH” broj 58/11

¹⁷² Akt Vlade Brčko distrikta BiH, Odjeljenje za javni registar broj predmeta 12-002267/16, broj akta 10-1084SM-002/16 od 30.05.2016. godine

¹⁷³Uputstvo o vođenju matičnih knjiga RS „Službeni glasnik RS“, broj 55/10

Uputstvom o vođenju matičnih knjiga FBiH¹⁷⁴, između ostalog, riješena su pitanja koja se odnose na slučajeve promjene imena ili prezimena ili cijelog imena i prezimena upisanog u matičnu knjigu rođenih, promjene spola i utvrđivanje identiteta (imena tog lica).

Odjeljenje za javni registar Vlade Brčko distrikta BiH je nadležno za vođenje matičnih knjiga, matične evidencije i za rješavanje u prvostepenom upravnom postupku u oblasti matičnih knjiga. Članom 29. stav 1. Zakona propisano je da *ukoliko pojedini podaci nisu upisani u matične knjige naknadni upis podataka matičar može izvršiti na osnovi rješenja*. Uz zahtjev je potrebno priložiti izvod iz matične knjige rođenih, nalaz, odnosno potvrdu zdravstvene ustanove iz koje je vidljivo da je podnosilac zahtjeva promijenio pol i dokaz o plaćenju administrativnoj taksi. U matičnim knjigama ostaje registrovana činjenica o promjeni spola. Bilješka o promjeni spola, kao i osnova upisa obavezno se unose u matičnu knjigu, ali se ne štampaju, nego se upisuju kao novi postojeći podatak. Prema dostavljenoj informaciji Odjeljenje za javni registar nije do sada imalo zahtjeva za promjenu spola.¹⁷⁵

Analizom stotinu dvadeset i šest odgovora zaprimljenih od nadležnih općinskih/opštinskih službi može se zaključiti da u većini jedinica lokalne uprave nije bilo zahtjeva za promjenu upisa spola.

Izuzetak predstavljaju sljedeći slučajevi:

Općina Višegrad je dostavila informaciju da su imali registrovan jedan zahtjev za promjenu spola osobe koja je rođena u Višegradu, a koja je promjenu izvršila u inostranstvu, a na osnovi zahtjeva od 10.06.2009. godine, koji je odobren rješenjem na osnovi Zakona o ličnom imenu i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ličnom imenu.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Uputstvo o vođenju matičnih knjiga FBiH „Službeni novine FBiH“ br. 51/13, 55/13, 82/13, 6/15: “Nadležnost kantonalnog ministarstva za pitanja koja se odnose na matične knjige utvrđena je u sljedećim odredbama Zakona i drugih zakona, što se odnosi na sljedeća pitanja: Bračni partneri potpisuju se prezimenom koje su uzeli prilikom sklapanja braka.- sva pitanja u vezi s određivanjem, poništenjem i zamjenom JMB, što je utvrđeno u Zakonu o jedinstvenom matičnom broju (“Službeni glasnik BiH”, br.: 32/01, 63/08 i 103/11);- pitanja koja se odnose na slučajeve promjene imena ili prezimena ili cijelog imena i prezimena upisanog u matičnu knjigu rođenih, uključujući i slučajeve promjene jednog ili više slova u imenu i prezimenu (za djecu i odrasle), što se vrši u skladu s odredbama Zakona o ličnom imenu (“Službene novine Federacije BiH”, broj 7/12);- samo određena pitanja koja se odnose na državljanstvo, a koja su prema Zakonu o državljanstvu Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br.: 4/97, 13/99, 41/02, 6/03, 14/03, 82/05 i 43/09), Zakonu o državljanstvu Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine Federacije BiH”, br.: 43/01, 29/09 i 65/11) i podzakonskim propisima donesenim na osnovi tih zakona stavljena u nadležnost kantonalnog ministarstva;- pitanja iz člana 14. stav 2. Zakona koja se odnose na dijete mrtvo rođeno van zdravstvene ustanove;- sastavljanje zapisnika o nađenom djetetu (član 18. stav 3. Zakona);- odlučivanje o promjeni prezimena u slučaju iz člana 25. stav 5. Zakona;- sastavljanje zapisnika o nalasku leša lica čiji identitet nije utvrđen (član 28. stav 4. Zakona);- pitanja iz člana 32. Zakona (rješavanje određenih pitanja koja se odnose na umrlo lice koje je imalo ličnu kartu);- promjena spola i utvrđivanje identiteta (imena tog lica), kako je utvrđeno u članu 44. Zakona;- pitanja iz člana 48. Zakona kada raspolaže ili donosi akt koji sadrži podatke koji se upisuju u odgovarajuću matičnu knjigu;- pitanja utvrđena u članu 50. stav 2. Zakona (donošenje rješenja za lica kojima su lična imena različito upisana u matičnim knjigama i identifikacionim dokumentima (lična karta, pasoš i dr.);- pitanja utvrđena u članu 56. Zakona (donošenje rješenja za slučaj kada inozemna isprava u imenu i prezimenu ne sadrži slova koja postoje u službenim jezicima i pismima Federacije, a stranka traži da se upišu ta slova);- čuvanje drugog primjerka matičnih knjiga (član 58. stav 1. Zakona);- korištenje podataka iz matičnih knjiga i matičnog registra (član 68. st.: 1., 2. i 4. Zakona);- vršenje inspeksijskog nadzora prema članu 72. stav 2. Zakona i Pravilnika o sadržaju, načinu i postupku vršenja inspeksijskog nadzora u oblasti matičnih knjiga (“Službene novine Federacije BiH”, broj 63/12 - u daljnjem tekstu: Pravilnik o inspekciji) i pokretanje prekršajnog postupka za pitanja iz svoje nadležnosti (član 76. Zakona). Ako se upis u matičnu knjigu vjenčanih vrši na osnovi izvoda iz matične knjige vjenčanih inozemnog organa (član 55. Zakona), u rubriku "Napomena" upisuje se zabilješka: "Upis je izvršen na osnovi izvoda iz matične knjige vjenčanih (naziv, sjedište i država inozemnog organa koji je izdao ispravu, broj i datum isprave)".

¹⁷⁵ Akt Vlade Brčko distrikta BiH, Odjeljenje za javni registar broj predmeta 12-002267/16, broj akta 10-1084SM-002/16 od 30.05.2016. godine

¹⁷⁶ Akt Općine Višegrad, broj 03-20-1-16/16, od 06.04.2016. godine

Odjeljenje za opću upravu Gradske uprave Banja Luka dostavilo je informaciju da je primljen jedan zahtjev za promjenu spola 2004. godine *“kojim je odobrena promjena podataka o spolu u skladu sa zakonskim propisima i na osnovi medicinske dokumentacije, te se ističe da nije bilo neudovoljenih zahtjeva”*.¹⁷⁷

U odgovoru Općine Srebrenica¹⁷⁸ navodi se sljedeće:

“Općinska uprava Srebrenica, tačnije nadležni matični ured do sada nije zaprimio niti jedan zahtjev za promjenu spola, izuzev zahtjeva upućenog načelniku općine, koji je imao za cilj finansijsku podršku u istu svrhu, kojem se i djelimično udovoljilo, ali do sada nismo pribavili informacije da li je predmetna osoba zaista izvršila promjenu spola, te je pretpostavka da to još uvijek nije učinjeno s obzirom da se osoba nije obraćala nadležnom uredu za evidenciju promjene spola u matičnoj knjizi rođenih.”

U odgovoru Grada Bijeljine¹⁷⁹ navodi se sljedeće:

„Na području Općine Bijeljina u proteklih 20-tak godina imali smo dva slučaja registrovanja spola, jedno rješenje je doneseno od strane CJB Bijeljina a drugo od strane CJB Brčko.”

Iz većine dostavljenih odgovora proizlazi da su nadležne općinske/opštinske službe upoznate sa zakonskom regulativom i postupcima za promjenu spola, promjenu imena i upis tih promjena u matične evidencije.

Izuzetak predstavlja odgovor Općine Nevesinje u kojem se navodi da nije regulisano pitanje postupka i registracije promjene spola, što Ombudsmeni smatraju zabrinjavajućim jer ukazuje na nepoznavanje važećeg zakonodavstva iz ove oblasti.¹⁸⁰

Primjer (predmet razmatran pred Institucijom ombudsmena):

Institucija ombudsmena je zaprimila žalbu¹⁸¹ osobe (studenta/ica) koja je napravila spolnu tranziciju, promijenila lično ime i spol, a prethodno upisala fakultet, položila sve ispite i završni ispit s ličnim imenom i drugim spolom, te stekla pravo na izdavanje diplome. S obzirom da je pred nadležnim organima uprave u toku bio postupak promjene ličnog imena i spola, osoba je zatražila odgodu izdavanja diplome, dok se ne okonča pokrenuti postupak. Po okončanju postupka od Univerziteta u Sarajevu tražila je izdavanje diplome s novim spolom i identitetom.

Instituciji ombudsmena obratio se Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, po prethodnom obraćanju Univerziteta u Sarajevu s molbom za razjašnjavanje dileme u postupku izdavanja diplome naprijed navedenoj osobi, kako ne bi donijeli diskriminatornu odluku.

¹⁷⁷ Akt Odjeljenja za opću upravu Grad Banja Luka, broj 01-200-163/16, od 24.03.2016. godine

¹⁷⁸ Akt Općine Srebrenica, broj 01-014-232/16, od 11.04.2016. godine

¹⁷⁹ Ak Gradske uprave Grada Bijeljina, Odjeljenje za opću upravu broj 02/8-20-1-554/2016 od 30.03.2016.

¹⁸⁰ Akt Općine Nevesinje, broj 05/20-2/16, od 31.03.2016. godine, Akt Općine Šamac, broj 04-200-7/16, od 25.03.2016. godine

¹⁸¹ Ž-SA-05-768/13

Ombudsmeni su izdali preporuku¹⁸² koju su obrazložili na način da lica koja su promijenila lično ime i spol imaju opravdan interes da javne isprave koje koriste u pravnom saobraćaju, uključujući i diplome o stečenom obrazovanju, glase na njihovo novo ime usklađeno s novim spolnim identitetom jer se time osigurava da promjenu spola potpuno integrišu u svoj lični i profesionalni život. Pri tome su istakli da treba imati u vidu da samo ime redovno nosi obilježja spola, tako da nepodudarnost u imenu koje je označeno u diplomi i javnoj ispravi kojom se u pravnom saobraćaju dokazuje identitet objektivno može dovesti do kršenja prava na privatnost i diskriminacije u svim onim situacijama u kojima lice podnosi diplomu kao dokaz svog obrazovanja, kao što je zapošljavanje, nastavak školovanja i sl.

Imajući u vidu činjenicu da su nadležno ministarstvo i matični ured odobrili odnosno izvršili upis promjene spola u ličnim dokumentima, Univerzitetu u Sarajevu je preporučeno da poštuje novonastalu pravnu situaciju i izda diplomu u kojoj će podaci o studentu biti u saglasnosti sa podacima upisanim u MKR, jer bi svako drugačije postupanje predstavljalo ne samo kršenje odluka organa zaduženih za pitanja registracije identiteta nego i kršenje osnovnih prava građana na osnovi spola i spolnog izražavanja, prema članu 2. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije. Centar za ljudska prava je dana 19. 10. 2013. godine aktom broj: 01-191-I/13 dostavio informaciju da je preporuka Ombudsmena ispoštovana.

PREPORUKA

- Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine da pristupi izmjenama Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i izričito definiše pojmove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao što je to učinjeno u Zakonu o zabrani diskriminacije BiH.

PREPORUKA

- Skupštini Brčko distrikta Bosne i Hercegovine da pristupi izmjenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH i upis promjene spola reguliše na način kako je to propisano Zakonom o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske.

PREPORUKA

- Entitetskim ministarstvima zdravlja i Odjelu za zdravstvo Vlade Brčko distrikta da razmotre mogućnost izmjena Zakona o zdravstvenom osiguranju kojim će se predvidjeti djelimično ili potpuno pokrivanje troškova medicinskog procesa promjene spola i obaveznog zdravstvenog osiguranja.

PREPORUKA kliničkim centrima i bolnicama u BiH:

- da sistemski i kontinuirano vrše edukaciju medicinskog osoblja koje bi moglo pratiti proces tranzicije transseksualnih osoba i pružiti neophodnu medicinsku pomoć;
- da poduzimaju mjere u cilju osiguravanja medicinskog kadra koji bi mogao vršiti kompletan medicinski proces promjene spola.

¹⁸² P-169/13 od dana 17.07.2013. godine

VII. ZAJEDNICA ŽIVOTA I PRAVA KOJA PROISTJEČU IZ ISTE

Odredba člana 12. Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama iz 1950. godine, propisuje da „*od trenutka kada postanu sposobni za brak, muškarac i žena imaju pravo da stupe u brak i zasniju porodicu prema nacionalnim zakonima kojima se regulira ostvarivanje ovog prava*“. Ova odredba jasno definiše, da brak mogu zaključiti isključivo osobe različitog pola. Razvojem i promjenama u društvu mijenja se i pravna definicija braka pa tako Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji, u odredbi člana 21. izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovi spolne orijentacije, dok odredba člana 9. propisuje, da pravo na zaključenje braka i zasnivanje porodice treba biti garantovano nacionalnim zakonodavstvom odnosno, da nacionalna prava treba da propisuju uvjete za važenje braka, vanbračne ili istospolne zajednice. U Preporuci Vijeća Evrope, broj: 1474 iz 2000. godine istaknut je zahtjev da se odobri donošenje zakona o registrovanim homoseksualnim zajednicama, a u Rezoluciji Evropskog parlamenta o poštovanju ljudskih prava u Evropskoj Uniji navodi se, da vanbračni i istospolni partneri treba da imaju ista prava kao i tradicionalne porodice posebno u oblasti poreza, socijalnih beneficija i imovinskih prava.¹⁸³

Navedeno pokazuje, da se položaj istospolnih zajednica odvijao od njihovog apsolutnog nepriznavanja pa sve do potpunog izjednačavanja partnera iz ovih zajednica sa partnerima heteroseksualnih brakova u pogledu ostvarivanja prava i obaveza, a kako je to danas regulisano u velikom broju država¹⁸⁴.

U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, odredbama porodičnih zakona na nivou entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine uređeni su porodično-pravni odnosi između bračnih supružnika. Odnosi između bračnih supružnika proizvode određena prava i obaveze, a najznačajniji su lično-pravni, ekonomsko-socijalni i imovinsko-pravni.

Odredbe porodičnih zakona regulišu pitanja vezana za zaključenje braka, tretiraju vanbračnu zajednicu kao i imovinsko-pravne odnose između bračnih odnosno vanbračnih supružnika. Ukoliko se izvrši uporedna analiza svih važećih zakonskih odredbi iz oblasti porodičnog prava zaključak je, da zakonodavac na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine jednako reguliše pitanje zaključenja braka propisujući različitost spolova kao jedan od bitnih i najvažnijih uvjeta za sklapanje i punovažnost braka.

Tako, Porodični zakon Republike Srpske¹⁸⁵ u članu 4. propisuje:

- stav 1. „Brak je zakonom uređena zajednica života između muškarca i žene“,
- stav 2. „Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju“.

¹⁸³ Slobodan I. Panov, Porodično pravo, Beograd, 2015. str. 64.

¹⁸⁴ Države EU-a u čijem se zakonodavstvu ne predviđa registrirano partnerstvo: Bugarska, Italija, Latvija, Litva, Poljska, Rumunija, Slovačka, preuzeto dana 23.06.2016. godine http://Evropa.eu/yourEvrope/citizens/family/couple/registered-partners/index_hr.htm

¹⁸⁵ Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“ br. 54/02, 41/08 i 63/14

Odredbama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine¹⁸⁶, propisano je sljedeće:

- član 6. „Brak je zakonom uređena zajednica života između muškarca i žene“;
- član 7. stav 1. „Brak sklapaju saglasnom izjavom volja žena i muškarac pred matičarom“;
- član 8. stav 1. „Za postojanje braka potrebno je a) da su budući bračni supružnici različitog spola b) da su budući bračni partneri izjavili pristanak za sklapanje braka v) da je pristanak izjavljen pred matičarem“, a stav 2. „Ako pri sklapanju braka nije bio ispunjen neki od uvjeta iz stava 1. ne nastaju pravni učinci braka“.

Član 4. Porodičnog zakona Brčkog distrikta Bosne i Hercegovine¹⁸⁷ glasi:

- stav 1. „*Brak je zakonom uređena zajednica života žene i muškarca*“ ;
- stav 2. „*Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, ravnopravnosti bračnih partnera, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju*“.

Na osnovi citiranih zakonskih odredbi nesporno je, da u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine brak mogu zaključiti isključivo dva lica različitog spola, odnosno jedna žena i jedan muškarac. Razlika spolova je zakonski uvjet za punovažnost braka, ali i za postojanje vanbračne zajednice, a ovaj uvjet izražava društveni, vrijednosni i moralni stav društva da je brak ili vanbračna zajednica namijenjena isključivo osobama suprotnog spola. Činom zaključenja braka bračni supružnici postaju nosioci određenih prava i obaveza, a zakonski propisi regulišu ekonomsko-socijalne i imovinsko-pravne odnose koji nastaju između njih.

Promjene u savremenim pravnim sistemima vode ka tome da većina Evropskih država napušta tradicionalnu definiciju braka koja je zasnovana na različitosti spolova bračnih supružnika, te pravnim normama definiše nove oblike životnih zajednica, svakako dozvoljavajući istospolnim parovima zaključenje životnog ili registrovanog partnerstva. Donošenjem novih zakona, države ovo pravo ugrađuju u svoje pravne sisteme pa tako danas značajan broj evropskih država parove iz istospolnih zajednica u potpunosti izjednačavaju sa bračnim supružnicima u pogledu ostvarivanja prava i obaveza.

Uprkos navedenim promjenama i činjenici da je danas pravo na zaključenje istostopolnih zajednica propisano u gotovo svim državama Evropske unije¹⁸⁸, Bosna i Hercegovina, odnosno njeni entiteti još uvijek nemaju zakonsko rješenje koje bi ovim parovima omogućilo registrovanje životne ili istospolne zajednice što povlači uskraćivanje ostvarivanja niza prava koja bi registracijom ove zajednice nastala između partnera, prvenstveno imovinska, pravo na nasljeđivanje, ostvarivanje zdravstvene zaštite itd.

¹⁸⁶ Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine FBiH“, prečišćen tekst broj: 35/05 i izmjene i dopune 31/14

¹⁸⁷ Porodični zakon Brčkog distrikta Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ broj: 3/07

¹⁸⁸ Zajednica života osoba istog spola u pravu zemalja Evropske unije 2015, str. 10: „Danas je u EU zakonski legalizovana zajednica života osoba istoga spola u 23 od ukupno 28 zemalja. Švedska je prva država u kojoj je donesen poseban Zakon o homoseksualnim zajednicama (1988.), a propisivao je zaštitu osoba istog spola koje žive zajedno tako što je upućivao na primjenu pravila koja vrijede za vanbračnu zajednicu žene i muškarca. U zemljama EU postoje tri osnovna načina regulisanja istospolne zajednice. Manji broj zemalja dozvoljava zaključenje braka između osoba istoga spola, odnosno istospolni brak [Holandija (2000.), Belgija (2003.), Španija (2005.), Švedska (2009.), Norveška (2007.), Portugal (2010.), Island (2010.), Danska (2012.) i Francuska (2013)]. Veći broj zemalja usvojio je koncept registrovanog partnerstva [Danska (1989.), Francuska (1999.), Njemačka (2000.), Finska (2001.), Švicarska (2001.), Luksemburg (2004.), Velika Britanija (2005.), Andora (2005.), Slovenija (2005.), Češka (2006.), Mađarska (2009.), Austrija (2010.), Lihtenštajn (2011.), Hrvatska (2014.), Malta (2014.), i Italija u sljedećim regijama: Toscana, Umbria, Campania, Marche, Veneto, Puglia, Lazio i Liguria].“

Stoga, čini se neophodnim da vlasti u Bosni i Hercegovini treba da poduzmu konkretne mjere i radnje i donesu adekvatna zakonska rješenja koja bi regulisala pravo na registraciju istospolnih zajednica.¹⁸⁹ Ukoliko bi zakonodavac kao i u većini drugih zemalja donio poseban zakon kojim bi propisao ovo pravo, postavlja se pitanje na koji način bi najbolje bilo regulisati ekonomsko-socijalne i imovinsko-pravne odnose između istospolnih partnera. Regulisanje ovih odnosa od posebnog je značaja jer je nesporno, da zajednica života bilo bračna, vanbračna ili istospolna podrazumijeva i ekonomsku zajednicu partnera pa samim tim proizvodi i imovinska dejstva u pogledu prava na uživanje zajedničke imovine, nasljeđivanje imovine i penzije, ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu itd. Jasnim definisanjem prava i obaveza ostvarila bi se sigurnost partnera dok zajednica traje, ali i zaštitila njihova imovinska prava u slučaju da dođe do njenog prestanka.

Ukazujemo na primjere iz susjednih država. Republika Hrvatska i Republika Srbija, koje su probleme regulisanja zajednice života lica istog spola riješile na sljedeći način:

- U Republici Hrvatskoj je donesen zakon kojim se reguliše zajednica života lica istog spola. Radi se o Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola, koji je na snazi od 5. 8. 2014. godine. Ovaj zakon je usvojio Hrvatski sabor na zasjedanju održanom 15. 07. 2014. godine sa 89 glasova „za“ i 16 glasova „protiv“. Na taj način je pored bračne i vanbračne zajednice koje su regulisane Obiteljskim zakonom, priznato i životno partnerstvo i neformalno (de facto) životno partnerstvo kao zajednice koje predstavljaju porodični život. Praktično, to znači da se obje porodične zajednice (van)bračna i (neformalno) životno partnerstvo, tretiraju na jednak način. Zakonom je regulisano da sklopljeno životno partnerstvo proizvodi brojna pravna dejstva, tj. prava i obaveze koje se mogu podijeliti na lična prava i obaveze, odnose u vezi sa djecom, imovinske odnose životnih partnera, nasljeđivanje, poreski status životnog partnerstva, status životnog partnerstva u penzionom (mirovinskom) osiguranju, status životnih partnera u sistemu socijalnog starenja, prava i obaveze životnih partnera u sistemu obaveznog zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, prava i obaveze životnih partnera u vezi sa zapošljavanjem i radnim odnosima, pristup radnim i tržišnim uslugama i javnopravni položaj životnog partnerstva.¹⁹⁰
- U Republici Srbiji, u okviru projekta koji nosi naziv *Borba protiv diskriminacije i izgradnja kulture tolerancije putem dijaloga, pravnih reformi i praćenja diskriminatorne prakse*, koji je realizovao Centar za unapređenje pravnih studija iz Beograda, sačinjen je model Zakona o registrovanim istospolnim zajednicama. U modelu Zakona, registrovana istospolna zajednica, odnosno registrovano partnerstvo, definiše se kao zajednica života dva punoljetna lica istog spola, koja su registrovala svoj građanski partnerski odnos pred nadležnim organom javne vlasti. Druga grupa pravnih dejstava koja bi prema modelu Zakona zakonodavac u Republici Srbiji trebao priznati registrovanoj istospolnoj zajednici su imovinsko-pravna dejstva. Po ugledu na zakonski bračni imovinski režim i u modelu Zakona se predviđa postojanje posebne i zajedničke imovine. Pored navedenog, odredbama modela Zakona vrši se promjena i u

¹⁸⁹ Postavlja se pitanje, da li bi bilo svrsishodnije prava i obaveze istospolnih partnera definisati unutar već postojećih zakona ili donijeti poseban zakon kojim bi se regulisali svi pravni odnosi koji proističu iz zajednice života.

¹⁹⁰ Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2015. str. 9. i 14.

nasljednopravnim propisima, pa se predviđa da partner iz registrovane istospolne zajednice ima istu nasljednopravnu poziciju kao bračni drug.¹⁹¹

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine naglašavaju, da suština zaštite prava LGBT osoba ne bi trebala biti u formi, jer nije bitno kojim će zakonskim propisima prava ovih osoba biti regulisana već da ta prava budu priznata u jednakom obimu i proizvode ista pravna dejstva kao i kod bračnih partnera.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su mišljenja da bi se i postojeća zakonska rješenja koja se primjenjuju na teritoriji oba entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, a kojima se regulišu imovinska prava i obaveze bračnih supružnika mogla adekvatno primijeniti i na imovinu partnera u istospolnim zajednicama. Samim tim, partnerima iz ovih zajednica potrebno je osigurati da mogu raspolagati sa zajedničkom (partnerskom stečevinom) i posebnom (vlastitom) imovinom. Zajednička imovina bi bila ona koju su životni partneri stekli radom za vrijeme trajanja životnog partnerstva, ili potiče iz te imovine i na kojoj ako nije drugačije određeno, partneri trebaju imati pravo susvojine na jednake dijelove, dok bi posebna imovina bila ona koju su životni partneri imali u trenutku zaključenja životnog partnerstva ili su tu imovinu stekli za vrijeme trajanja životnog partnerstva, ali na različitoj pravnoj osnovi od onog koji je regulisan kao zajednička imovina. Nezavisno od odredbi koje bi regulisale zajedničku i posebnu imovinu životnih partnera, partnerima iz istospolnih zajednica treba ostaviti i zakonsku mogućnost da svoje imovinsko-pravne poslove regulišu i na drugačiji način odnosno putem različitih ugovora. Također, LGBT osobama treba omogućiti i pravo na nasljeđivanje imovine u slučaju smrti istospolnog partnera, odnosno mogućnost uživanja prava iz penzijsko-invalidskog osiguranja.

Donošenjem adekvatnih zakonskih rješenja u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri bi doprinijelo da LGBT osobe napokon postanu „vidljive“ u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine što bi spriječilo njihovu daljnju stigmatizaciju i diskriminaciju.

Institucija ombudsmena je prilikom izrade ovog Izvještaja zatražila od nevladinih organizacija i predstavnika akademske zajednice njihova mišljenja o pitanju pravne regulacije istospolne zajednice u BiH. Zaprimiti su sljedeći odgovori:

Fondacija Cure¹⁹²

“Nepoznanica je koliki broj istospolnih zajednica postoji u BiH, ali to svakako nije faktor koji treba da koči normiranje istospolnih partnerstava u BiH. Nepostojanje zakonskog normiranja istospolnih partnerstava uskraćuju brojna prava istospolnim zajednicama. BiH bi trebala u što skorijem roku krenuti s normiranjem istospolnih partnerstava, s obzirom da postoje sve zakonske regulative kojima se garantuje nediskriminacija LGBT osoba, a ovo je jedan od rijetkih procesa koji je još ostao izvan normativnog koncepta. Fondacija CURE je u fazi pripreme 3 zalagačka dokumenta od kojih je jedan vezan za roditeljstvo u kojem se obavezno spominje da bi prava roditeljstva trebala biti normirana i za LBT žene. Ovim dokumentom ćemo otvoriti zagovaračke procese i u ovoj oblasti u 2016. godini”.

¹⁹¹ Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar 2015. str. 46. 47. i 48.

¹⁹² Akt Fondacije CURE zaprimljen 14.04.2016. godine

Tuzlanski otvoreni centar¹⁹³

“Smatramo da se Zakon o istospolnim životnim zajednicama u BiH treba hitno usvojiti kako bi se osigurala prava partnera i partnerki i beneficije koje proizlaze iz zajednice, a koju trenutno uvažavaju samo heteroseksualni partneri i partnerke”.

Sarajevski otvoreni centar¹⁹⁴

„Pravo na porodični život istospolnih parova jasno je zaštićeno Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, što se pokazalo kroz niz presuda suda u Strasbourgu. Pravo na porodični život istospolnih parova zagaranovano je i Ustavom BiH. BiH mora odmah pristupiti izradi i usvajanju zakonodavstva koji će regulisati prava i obaveze iz porodičnog života istospolnih parova, pružajući istospolnim parovima isti nivo prava i zaštite kao i vanbračnim zajednicama“.

Liberta Mo¹⁹⁵

“Nas stav je apsolutno afirmativan. Pravno regulisanje istospolne životne zajednice značio bi konkretan i značajan korak u samom procesu borbe protiv diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije”.

Udruženje građana „Oštra Nula“¹⁹⁶

„Kada je u pitanju pravna regulacija istospolnih životnih zajednica u BiH, mišljenja sam da kao pravna država imamo obavezu da kategoriju koja broji gotovo 10% stanovništva i pravno prepoznamo. Ili onda neka uredno odbiju to, kako bi civilno društvo moglo dati adekvatan odgovor. Besmisleno je da se u 21. vijeku ne može zadovoljiti nečije pravo, tj. izjednačavanje prava sa većinom populacije zemlje.“

B. Krešić - lični stav¹⁹⁷

“U skladu sa potpisanim međunarodnim dokumentima čak smatram da nije potrebno više postaviti pitanje da li treba legalizirati istospolnu zajednicu života, nego je pitanje na koji način to učiniti. Kao najprihvatljiviji model priznanja zajednice osoba istoga spola u Bosni i Hercegovini smatram institucionalni model registrovanog partnerstva. Institucionalni model dopušta zakonodavcu izvjesnu slobodu prilikom određenja prava koja želi priznati istospolnim partnerima/cama. Ipak, prilikom priznanja ovih prava zakonodavac treba biti svjestan činjenice da za svako razlikovanje istospolnih i raznospolnih partnera mora postojati posebno ozbiljan razlog, koji mora opravdati takvo razlikovanje u demokratskom društvu. Normiranje registrovane istospolne zajednice života predstavlja bolju perspektivu od uređenja ovih zajednica kao de facto kohabitacije. De facto kohabitacija pokazuje slabosti u praksi prilikom utvrđivanja nastanka i prestanka takve zajednice, što nesumnjivo vodi pravnoj nesigurnosti. Registracijom zajednice života ne samo da ce partneri/ce

¹⁹³ Akt Tuzlanskog otvorenog centra od 16.04.2016. godine.

¹⁹⁴ Sarajevski otvoreni centar, e-mail od 14.04.2016. godine

¹⁹⁵ E-mail Liberta Mo od 17.04.2016. godine

¹⁹⁶ E-mail Udruženja Oštra Nula od 01.06.2016. godine

¹⁹⁷ Akt B.Krešić, zaprimljen 12.04.2016. godine

koji/e žive u takvim zajednicama imati veću pravnu sigurnost u ostvarivanju svojih prava, nego će i država biti u mogućnosti pratiti tendencije razvoja takvih zajednica života, te na osnovi toga i poduzimati odgovarajuće mjere... ”

PREPORUKA:

- Zakonodavnim tijelima u Bosni i Hercegovini da zakonski uredi pitanje zajednice života istospolnih partnera.

VIII. PITANJE DISKRIMINACIJE

Opće napomene o diskriminaciji LGBT osoba

Osobe na osnovi seksualne orijentacije (LGBT osobe) u svakodnevnom životu susreću se sa stereotipima i predrasudama, iako su istospolni seksualni odnosi dozvoljeni zakonom, a neravnopravan tretman LGBT osoba izričito zabranjen. Pojedinačna obraćanja i predmeti otvoreni u Instituciji ombudsmena po službenoj dužnosti pokazuju da se diskriminacija pripadnika LGBT zajednice ogleda u govoru mržnje na internet-portalima, grafitima uvredljivog sadržaja, ugrožavanju slobode okupljanja i izražavanja, prijetnjama te pojedinačnim slučajevima fizičkog nasilja.

Položaj pripadnika LGBT populacije u Bosni i Hercegovini je i dalje težak jer naše društvo nije spremno da ih prihvati kao ravnopravne pripadnike društva. U slučaju povrede prava, rijetko se odlučuju za pokretanje postupka pred Institucijom ombudsmena ili drugim nadležnim organima, zbog nepovjerenja u institucije i straha od osude ili čak odmazde okoline zbog objelodanjivanja svoje seksualne orijentacije.

Od stupanja na snagu Zakona o zabrani diskriminacije, u Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine registrovano je oko 40 predmeta diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, s tim što je većina predmeta otvorena po službenoj dužnosti „ex officio” ili po prijavama nevladinih organizacija.

Najveći problem kao i kod drugih vidova diskriminacije jeste spremnost društva da odbaci stereotipe i predrasude i da bude tolerantnije prema pojavama koje nisu u skladu sa stavovima većine, ali upravo u tome se ogleda nivo dostignute kulture ljudskih prava.

Uspostavljeni sistem društvenih vrijednosti i stepen tolerancije kod je nas takav da je odnos prema drugom u najmanju ruku neutralan, a često i nasilan. To proizvodi i ispade prema različitim grupama koje su u manjini ili prema pojavama koje nisu u skladu sa stavovima većine.

Državni organi zaduženi za održavanje reda imaju prvenstvenu obavezu da reaguju u ovakvim situacijama, a sudovi imaju mogućnost izricanja težih kazni za krivična djela počinjena iz mržnje.

Bitno je, dakle, pronaći počinioc, radi odvratanja od budućih napada sličnog karaktera i slanja jasne poruke javnosti da je nasilje prema LGBT populaciji neprihvatljivo. Ombudsmeni sa danom

sačinjavanja ovog Izvještaja, nažalost, konstatuju da slučajevi diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije rijetko dobivaju sudski epilog.

U toku je i edukacija policijskih službenika usmjerena na povećanje senzibilnosti u radu sa LGBT populacijom (što je za svaku pohvalu) kao i aktivizam nevladinih organizacija i otvorenost medija za tretiranje ove problematike. Položaj LGBT osoba je danas značajno bolji u smislu otvorenosti organizacija civilnog društva za ovu tematiku, u domenu zagovaranja, promocije, aktivizma i prisutnosti u medijima. Također, jedna od ključnih uloga Institucije ombudsmena jeste podizanje svijesti o pravima LGBT osoba, ali i funkcionisanja institucija koje su spremne stati u njihovu zaštitu prilikom ugrožavanja ili povrede prava ovih osoba.

Predmeti diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije registrovani u Instituciji ombudsmena BiH, od donošenja Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini:

- 2016: pet predmeta¹⁹⁸
- 2015: četiri predmeta
- 2014: 11 predmeta
- 2013: 10 predmeta
- 2012: četiri predmeta
- 2011: tri predmeta
- 2010: jedan predmet

Iako je broj žalbi na diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije mali ili gotovo zanemarljiv u odnosu na ukupan broj obraćanja građana u drugim oblastima, treba naglasiti da je i većina od tog malog broja predmeta otvorena po službenoj dužnosti ili po prijavi nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava ove kategorije građana.

U periodu praćenja primjene Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, Ombudsmenima se, pored predmeta otvorenih po službenoj dužnosti, u najvećoj mjeri obraćala organizacija Sarajevski otvoreni centar, a postupak istraživanja proveden je po svim žalbama ove nevladine organizacije.

Do 2014. godine, podneseno je nekoliko žalbi na osnovi kontinuirano uvredljivog pisanja portala i magazina SAFF, kojem je iz Institucije ombudsmena izdata preporuka¹⁹⁹ da se javno izvini pripadnicima homoseksualne manjine i magistrima Rodnih studija zbog navoda iznesenih u jednom od članaka, te da u budućem novinarskom radu poštuje Zakon o zabrani diskriminacije u BiH. Uvredljivim tekstovima u magazinu SAFF bavilo se, osim toga, i Vijeće za štampu. S obzirom da magazin SAFF nije pokazao spremnost za saradnju, ovaj slučaj nesaradnje uvršten je u Godišnji izvještaj Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH koji je upućen Parlamentarnoj skupštini BiH i zakonodavnim tijelima entiteta i Brčko distrikta BiH.

Jedan od prvih predmeta diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije odnosio se na slučaj prijave narušavanja javnog reda i mira, zbog činjenice da su dvije osobe ispoljavale svoju orijentaciju u

¹⁹⁸ Zaključno s aprilom 2016. godine.

¹⁹⁹ P-204/11 od 12.12.2011. godine

javnom ugostiteljskom objektu.²⁰⁰ Konkretnije, na osnovi prijave vlasnika ugostiteljskog objekta, pokrenut je prekršajni postupak i izrečena novčana kazna zbog narušavanja javnog reda i mira zbog ljubljenja dvije djevojke u lokalu. Ured za pritužbe javnosti u MUP-u KS je po zaprimanju akta Institucije ombudsmena donio zaključak da prilikom intervencije, policijski službenici nisu ispoljavali diskriminatorski odnos, ali je protiv podnositeljica žalbe obustavljen prekršajni postupak. Nadalje, Institucija ombudsmena je u skladu sa Zakonom datim nadležnostima, uputila podnositeljice žalbe na pokretanje sudskog postupka u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije, te izrazila spremnost za monitoring istog, a podnositeljice žalbe nisu pokrenule sudski postupak.

Instituciji ombudsmena se u više navrata obraćala nevladina organizacija Sarajevski otvoreni centar, zbog povrede odredbi Zakona o zabrani diskriminacije BiH, a u vezi sa upitnicima za dobrovoljne davaoce krvi.

U predmetu broj Ž-SA-06-446/12 Javnoj ustanovi Zavod za transfuzijsku medicinu Federacije Bosne i Hercegovine izdata je preporuka da odmah uvede u primjenu novi formular, odnosno saglasnost davatelja krvi ili krvnih sastojaka, shodno Pravilniku o zasebnim tehničkim zahtjevima za krv i krvne sastojke, donesen 2011. godine. Preporuka je ispoštovana na način da je Zavod za transfuzijsku medicinu FBiH aktom broj 07-01-4258/12 od 24.10.2012. godine dostavio informaciju da je: "Pravilnik o posebnim tehničkim zahtjevima za krv i krvne sastojke sa prilogima (Prilog 2. Obrazac „Saglasnost davaoca krvi i krvnih sastojaka“) odobren od strane direktora Zavoda 11.10.2012. godine u cijelosti stavljen u primjenu u Zavodu (šifra dokumenta PR 001).“

Jednako tako u 2014. godini, žalba je podnesena protiv Zavoda za transfuzijsku medicinu Republike Srpske, a sporan je bio Upitnik za davaoce krvi, u kojem postoji diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije. Zavodu je Institucija ombudsmena izdala preporuku da revidira sporan upitnik kako iz njega ne bi bili isključeni davaoci samo na osnovi seksualne orijentacije. U odgovoru na preporuku navodi se da „iz davanja krvi nisu izuzeti isključivo homoseksualci nego sva lica rizičnog ponašanja u skladu sa Direktivom 200/98EZ Evropskog parlamenta i Vijeća o utvrđivanju standarda kvalitete i sigurnosti za prikupljanje, ispitivanje, preradu, čuvanje i promet ljudske krvi i krvnih sastojaka“. Upitnik za davaoce je promijenjen u decembru na osnovi Vodiča za pripremu, korištenje i osiguranje kvaliteta komponenata krvi izdatog od strane Evropskog direktorata za kvalitet medicine.

Tokom 2014. godine, Ombudsmeni su iskoristili mogućnost otvaranja predmeta po službenoj dužnosti (ex officio)²⁰¹ da podsjetu nadležne javne institucije u Bosni i Hercegovini da su istospolni seksualni odnosi dekriminalizovani, a svi oblici diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije zabranjeni Zakonom o zabrani diskriminacije.²⁰² Naime, jedan predmet je otvoren povodom izjave načelnika zajedničkog štaba OS BiH u "Dnevnom avazu" da će tražiti detaljnu istragu o slučaju ljubljenja dva pilota, nakon što je jedan od pripadnika vojne policije pilote „prijavio za homoseksualizam.“ Nakon akta Institucije ombudsmena, u kojem je traženo izjašnjenje povodom izjava datih u sredstvima javnog informisanja, i kojim je naglašeno da LGBT osobe uživaju sva Ustavom zagarantovana prava uključujući slobodu izražavanja i okupljanja, načelnik generalštaba OS BiH je obavijestio Ombudsmene da istraga nije, niti će biti pokrenuta, nakon čega je predmet u Instituciji ombudsmena zatvoren.

²⁰⁰ Ž-SA-06-722/11

²⁰¹ Ž-BL-06-165/14

²⁰² „Službeni glasnik BiH“ broj 59/09.

Navodi o naročito teškom incidentu upućeni su Instituciji ombudsmena protiv Granične policije Bosne i Hercegovine,²⁰³ početkom 2015. godine od strane dva holandska državljanina koja su prelazila državnu granicu u oktobru 2014. godine.²⁰⁴ Institucija ombudsmena je provela postupak istrage, i uputila Preporuku²⁰⁵ Graničnoj policiji da u okviru svoje nadležnosti utvrdi tačno i potpuno činjenično stanje i poduzme mjere predviđene zakonom po okončanju istrage. U odgovoru Granične policije²⁰⁶ navodi se da su izvršene i ponovljene sve neophodne provjere i da je utvrđeno da se sporni incident nije desio na teritoriji BiH, nego eventualno susjedne Hrvatske. O rezultatima istrage sačinjen je izvještaj (br. 17-07-34-7-191/15) koji je dostavljen Odboru za žalbe građana Parlamentarne skupštine BiH. Odbor za žalbe građana je nakon prikupljanja neophodnih informacija usvojio navedeni Izvještaj i zahtijevao zvanične podatke od organa Republike Hrvatske. Iako Ombudsmeni nisu imali mogućnost da utvrde drugačije činjenično stanje niti da utječu na rad institucija izvan Bosne i Hercegovine, izdavanjem preporuke je na nedvosmislen način utvrđena i podvučena obaveza svih javnih organa na potpuno poštovanje slobode seksualne orijentacije i opredjeljenja bilo kojeg lica pod njihovom nadležnošću.

Konstantno prisutan problem protiv mnogih ranjivih grupa u Bosni i Hercegovini, ne samo pripadnika LGBT populacije, jeste ispisivanje ili isticanje uvredljivih grafiti na javnim mjestima. Povodom takvog jednog incidenta, konkretnije, homofobnog natpisa na nadvožnjaku u Vogošći, Institucija ombudsmena je u maju 2015. godine postupala i ukazala na neophodnost hitnog postupanja nadležnih institucija, u konkretnom slučaju, policije i tužilaštva, na uklanjanju ovakvih natpisa, koji iako simbolični i marginalni, doprinose stvaranju atmosfere straha i indukuju nasilje, gdje preventivna reakcija dobija poseban značaj.

Promocija

Jedna od ključnih aktivnosti Institucije ombudsmena usmjerena je na podizanje svijesti građana o njihovim pravima i o postojanju mehanizama i institucija za zaštitu kada su ugroženi na bilo koji način.

U periodu izvještavanja, Ombudsmeni su davali brojne izjave (usmene, telefonske, izjave pred kamerom ili saopćenja za javnost) koje se tiču konkretno prava LGBT populacije. U okviru redovnih istraživanja koja je nakon procesa izbora Ombudsmena, krajem 2015. godine realizirao portal LGBT.ba, objavljeni su intervjui sa Ombudsmenima u kojima su dati njihovi odgovori na pitanja vezana za položaj i prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini i njihovi stavovi o aktivizmu u tom sektoru, Paradi ponosa u Bosni i Hercegovini, istospolnim zajednicama, zakonskim rješenjima, te o njihovom planu rada u mandatu koji je pred njima i konkretnim djelovanjem u pravcu rješavanja problema koji postoje i koji će tek doći na dnevni red. Tom prilikom je, između ostalog, istaknuto da je potrebno donijeti poseban zakon kojim će se urediti partnerska zajednica osoba istog

²⁰³ Ž-BL-06-90/15

²⁰⁴ Nakon što su pokazali holandske pasoše graničnoj kontroli BiH, uslijedio je niz događaja koji bi se mogli okarakterisati kao vrijeđanje, podsmijevanje, izlaganje ruglu zbog njihove istospolne seksualne orijentacije, nepotrebno zadiranje u privatne stvari i informacije nevezane za pretres lica i vozila, neprimjerena gestikulacija od strane službenih lica i generalno krajnje uvredljiv način ophođenja sa putnicima, u suprotnosti sa Etičkim kodeksom i propisima koji regulišu rad Granične policije, zbog čega su prilikom ulaska u našu zemlju pretrpjeli ponižavajuće, zastrašujuće i traumatično iskustvo, koje je utjecalo i na dalji tok njihovog godišnjeg odmora.

²⁰⁵ P-227/15

²⁰⁶ Akt Granične policije Bosne i Hercegovine od 26.10.2015. godine,

spola,²⁰⁷ da bi nosioci javnih funkcija svakako trebali otvorenije istupati u zaštiti prava LGBT osoba,²⁰⁸ kao i da LGBT osobe nisu dovoljno vidljiva kategorija u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu.²⁰⁹

Pored navedenog, predstavnici Institucije ombudsmena učestvovali su u nizu aktivnosti promocije sa isključivom temom zaštite prava LGBT osoba²¹⁰

Iako je podizanje svijesti građana veoma značajno, nije samo po sebi dovoljno, jer prvenstveno se mora podići svijest uposlenih u institucijama vlasti, a to treba biti trajan proces.

Gradnja pozitivnog ambijenta za sve neprivilegovane osobe, pričanje o njihovim problemima, dobar je početak mijenjanja svijesti društva, a mijenjanje svijesti će ohrabriti osobe iz ugroženih grupa da se obrate institucijama za svoju zaštitu.

²⁰⁷ <http://lgbt.ba/intervju-jasminka-dzumhur-potrebno-je-donijeti-poseban-zakon-kojim-ce-se-urediti-partnerska-zajednica-osoba-istog-spola/>

²⁰⁸ <http://lgbt.ba/intervju-ljubinko-mitrovic-nosioci-javnih-funkcija-bi-svakako-trebali-otvorenije-istupiti-u-zastiti-prava-lgbt-osoba/>

²⁰⁹ <http://lgbt.ba/intervju-nives-jukic-lgbt-osobe-nisu-dovoljno-vidljiva-kategorija-u-bh-zakonodavstvu/>

²¹⁰ Dana 23.09.2015. godine predstavnici Institucije ombudsmena učestvovali su na seminaru pod nazivom „Unapređenje odnosa policije Republike Srpske sa pripadnicima LGBT zajednice“, koji je organizovan od strane Uprave za policijsko obrazovanje MUP-a Republike Srpske, u prostorijama Uprave u Banjoj Luci. Seminar je organizovan s ciljem senzibilizacije pripadnika MUP-a za rad sa pripadnicima LGBT zajednice, a po upućivanju Preporuke ombudsmena broj P-60/15 od 27.02.2015. godine, kojom se zahtijeva od Uprave da u okviru stručnog osposobljavanja, usavršavanja, obuke, edukacije ili kroz bilo koji vid informisanja policijskih službenika, poduzme mjere iz svoje nadležnosti s ciljem unapređenja senzibiliteta policije za rad sa pripadnicima LGBT zajednice, proaktivnog i preventivnog djelovanja, te provođenja i primjene strožije prekršajne i kaznene politike za prekršaje i krivična djela počinjena prema pripadnicima LGBT zajednice. Posjeta je obuhvatila razmjene iskustava sa Pravobraniteljicom za ravnopravnost, predstavnicima Pravosudne akademije Hrvatske, predstavnicima Hrvatskog Sabora, Ureda Vlade HR za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora i Policijske akademije u Zagrebu. U studijskoj posjeti učestvovali su predstavnici Parlamenta BiH, Centara za edukaciju sudija i tužilaca, Policijskih akademija, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva rada i socijalne zaštite F BiH, kao i predstavnici SOC-a. Učesnici su bili policijski službenici i inspektori CJB Banja Luka. Isti takav seminar održan je i na području CJB Prijedor, a planirano je održavanje sličnih seminara na područjima i drugih centara javne sigurnosti. Osnovne dileme i komentari izneseni od strane pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova u postupanjima po prijavama djela protiv LGBT populacije odnose se na način tretiranja prijave za nasilje u porodici, ako se radi o stranim državljanima koji žive u Bosni i Hercegovini, a prema zakonu matične zemlje mogu da registruju bračnu zajednicu ili životno partnerstvo; mjere policijske prinude koje se provode protiv nasilnika u porodici (udaljšavanje muža) kod istospolnih zajednica; da li u prijavama i izvještajima koji se šalju u dalju proceduru (tužilaštvu) ili izvještajima koji služe za internu upotrebu treba navoditi seksualnu orijentaciju oštećenog. U smislu navedenog ukazano je na određene nedorečenosti u postojećim zakonima i podzakonskim aktima koji regulišu policijske procedure, kao i na činjenicu da u Bosni i Hercegovini nije donesen poseban Zakon o životnom partnerstvu ili njegov ekvivalent. U organizaciji Sarajevskog otvorenog centra, uz podršku Fonda za otvoreno društvo i Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, početkom marta 2016. godine organizovana je trodnevna studijska posjeta nadležnim institucijama Republike Hrvatske, koje se bave borbom protiv diskriminacije LGBT osoba. Posjeta je obuhvatila razmjene iskustava sa Pravobraniteljicom za ravnopravnost, predstavnicima Pravosudne akademije Hrvatske, predstavnicima Hrvatskog Sabora, Ureda Vlade HR za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora i Policijske akademije u Zagrebu. U studijskoj posjeti učestvovali su predstavnici Parlamenta BiH, Centara za edukaciju sudija i tužilaca, Policijskih akademija, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva rada i socijalne zaštite F BiH, kao i predstavnici SOC-a. Tom prilikom su predstavljena iskustva Republike Hrvatske u borbi protiv diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, utjecaj EU integracija na zaštitu i poštovanje ljudskih prava navedenih kategorija, zakonodavne aktivnosti i mjere poduzete s ciljem podizanja svijesti i promocije. Pored općih problema sa kojima se susreću pripadnici LGBT zajednice, koji su zajednički za sve zemlje regiona, naglašen je značaj donošenja Zakona o istospolnim zajednicama, koji je prvobitno izrađen 2003. godine, a aktualna verzija Zakona je iz 2014. godine, i čije je usvajanje predstavljalo izvjesnu prekretnicu u borbi protiv diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije. Iako je prva Parada ponosa organizovana 2002. godine, tek 2011. godine dolazi do većeg stepena solidarnosti i podrške javnosti, javnih ličnosti i predstavnika političke vlasti ovoj vrsti manifestacija, a pored Zagreba, isti događaj je organizovan i u Splitu, a potom i Osijeku. Vlada Republike Hrvatske je 2011. godine donijela Protokol o postupanju u slučajevima zločina iz mržnje koji je uspostavio okvir za rad policije i Državnog odvjetništva u bavljenju ovim slučajevima te je uspostavio radnu grupu za praćenje zločina iz mržnje, što je bio važan korak u borbi protiv nasilja nad LGBT osobama. Konačno, Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu donio je Odluku u predmetu Pajić v. Croatia (application no. 68453/13) kojom je jednoglasno utvrđeno da je Hrvatska povrijedila član 8. (pravo na porodični i privatni život) Konvencije, zbog činjenice da je odbila boravišnu dozvolu državljanici Bosne i Hercegovine koja živi u istospolnoj zajednici sa državljanicom Hrvatske.

IX. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA PITANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Pitanjima rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini bave se Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske.

U odgovoru Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine²¹¹ između ostalog navodi se sljedeće:

„Agencija i gender centri su u saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom i Uredom Vijeća Evrope u Sarajevu radili na mapiranju potreba za provedbu preporuke CM/Rec (2010)5 Vijeća Evrope u državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Uspostavljena je radna grupa koju su činili predstavnici/e Agencije, gender centara, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Sarajevskog otvorenog centra koja je izradila Prijedlog mjera za poboljšanje ravnopravnosti LGBT osoba koji predstavljaju osnovu za dalji rad na ovim pitanjima u narednom periodu.

Postignut je dogovor da u cilju realizacije konkretnih mjera za promociju i zaštitu LGBT osoba, gender institucionalni mehanizmi u BiH (Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender centar Vlade RS, Gender centar Vlade FBiH) uključuje ovu oblast u svoje operativne planove za provedbu Gender akcionog plana BiH (GAP) za 2016. godinu. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine je strateški dokument koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada u javnoj i privatnoj sferi. S ciljem koordinacije provedbe i nadzora nad provođenjem Gender akcionog plana BiH uspostavljen je Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcionog plana BiH, kojeg čine direktorice Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centra RS i Gender centra FBiH...

Vijeće ministara BiH na 53. sjednici održanoj 26.04.2016. godine donijelo je Odluku o uspostavljanju Koordinacijskog odbora za praćenje provedbe Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine. Koordinacioni odbor kojeg čine predstavnici institucija na nivou BiH i Brčko distrikta BiH donio je Operativni plan za 2016. godinu...

Aktivnosti iz godišnjih operativnih planova za GAP na nivou BiH i na nivou entiteta:

U svim institucijama na nivou BiH donošenje programa mjera radi postizanja ravnopravnosti spolova uključujući, ali ne ograničavajući se na:

- *Usklađivanje zakona, podzakonskih akata, strategija sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH,*
- *Vođenje statistike razvrstane po spolu,*
- *Provođenje analiza stanja spolova u relevantnim oblastima,*
- *Mjere za otklanjanje uočene neravnopravnosti,*
- *Uspostavljanje kontakt osoba za ravnopravnost spolova,*
- *Dostavljanje propisa i drugih akata na mišljenje ARS BiH, prije upućivanja na Vijeće ministara,*
- *Koordinacija sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH,*

²¹¹ Akt Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine broj 10-37-1-1118-4/16, od 24.08.2016. godine;

- *Usklađivanje Krivičnog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, uključujući uvođenje, odnosno regulisanje krivično-pravne zaštite u vezi sa krivičnim djelima podsticanje na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet,*
- *Izmjena Krivičnog zakona Brčko distrikta s ciljem regulacije poticanja na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet,*
- *Edukaciju zaposlenih u Agenciji za ravnopravnost spolova BiH i entitetskim gender centrima o pravima LGBT osoba (aktivnost sprovedena u junu 2016),*
- *Edukacija članova/članica koordinacionih odbora GAP na nivou BiH i na nivou entiteta i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije,*
- *Uvođenje rodne perspektive u program obuka policijskih akademija i drugih agencija za školovanje policijskih službenika/ca, s ciljem povećanja znanja o ravnopravnosti spolova u sektoru sigurnosti, zločinu iz mržnje i nasilju nad LGBT osobama, te konceptu ljudske sigurnosti,*
- *Inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Republike Srpske s ciljem uvođenja edukacije o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, zasnovanim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu,*
- *Izrada prijedloga mjera za unapređenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu sa preporukom Vijeća Evrope CM/Rec (2010)5,*
- *Koordinirano praćenje stanja ljudskih prava LGBT osoba u BiH u svrhu uključivanja ove teme u godišnji izvještaj o ravnopravnosti spolova u BiH,*
- *Obilježavanje 17. Maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije (ova aktivnost je već provedena, 23. maja održana je Regionalna konferencija pod nazivom "Javne politike za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini").*

U aktu Gender centra Federacije Bosne i Hercegovine, broj 03-05-359-1/16, od 16.08.2016. godine između ostalog, navodi se sljedeće:

„Tako je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine u martu 2016. godine usvojila godišnji Operativni plan i prema Gender akcionom planu za 2016. godinu uključili konkretne mjere vezane za prava LGBTI osoba. Trenutno sarađujemo sa Sarajevskim otvorenim centrom te smo mapirali potrebe za provedbu Preporuka CM/Rec(2010)5 Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što bi trebalo rezultirati prijedlogom mjera prema Vladi Federacije BiH, a koje bi se provodile od 2017. Godine. Također, u 2016. godini izrađen je prijedlog mjera, a isti ne predstavlja posebnu javnu politiku nego samo mapiranje potreba za djelovanje na unapređenju pravne zaštite i pozicije LGBTI osoba. Predložene mjere se trebaju realizovati putem koordinacionih odbora na nivou BiH, Republike Srpske i Federacije BiH, u skladu sa nadležnostima svakog nivoa vlasti, te kroz uključivanje predloženih mjera u godišnje operativne planove koji se izrađuju i usvajaju svake godine. Gore navedeni Operativni plan sadrži sljedeće aktivnosti za unapređenje položaja LGBTI lica i borbu protiv homofobije:

- *Usklađivanje krivičnog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, uključujući uvođenje, odnosno regulisanje krivično - pravne zaštite u vezi sa krivičnim djelima podsticanje na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet;*

- *Inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Federacije Bosne i Hercegovine s ciljem uvođenja edukacije o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, zasnovanim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;*
- *Izrada analize stanja o položaju i pravima LGBT populacije;*
- *Izrada Prijedloga mjera za unapređenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu sa preporukom Savjeta Evrope CM/Rec(2015)5 (koji će biti osnova za naš dalji rad na ovim pitanjima u narednom periodu);*
- *Edukacija zaposlenih u Gender Centru Federacije BiH o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *Edukacija članova/članica Koordinacionog odbora GAP-a za Federaciju BiH i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *Obilježavanje 17. maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije.*

Navedene aktivnosti su u pretežnoj mjeri već sprovedene, odnosno započete i njihova realizacija je u toku, a nosiocima izrade pravnih propisa Gender Centar Federacije BiH kroz djelovanje u radu Koordinacionog odbora imenovanog od strane Vlade F BiH predložio je da u sve propise/politike/mjere obavezno ugrade sljedeće standarde za ravnopravnost spolova, te ravnopravnost na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta:

- *Garantovanje jednakih prava svima, bez obzira na spolnu pripadnost, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet;*
- *Zabranu diskriminacije (direktne, indirektne, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja, viktimizacije) i nasilja, na osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije, uključujući i podsticanje na diskriminaciju i nasilje po navedenim osnovama;*
- *Uključivanje mogućnosti uvođenja i shodno tome definicije posebnih mjera, kao zakonom dozvoljenog pravnog standarda za postizanje ravnopravnosti spolova, te ravnopravnosti LGBT lica;*
- *Uvođenje sankcija za učinjenu diskriminaciju i nasilje na osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije.*

Zakonodavna procedura u vezi sa usvajanjem navedenih propisa i politika rezultirat će konkretnim mjerama, a sve će se moći analizirati i sagledati tek nakon što navedeni akti budu doneseni. Posebno ističemo da je aprilu 2016. usvojen Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH koji je svakako pozitivan korak u nastojanju da se ovakva krivična djela prepoznaju i sankcionišu Krivičnim zakonom Federacije BiH. Isti je bio dio Operativnog plana za implementaciju GAP.“

U aktu Gender centra – Centra za jednakost i ravnopravnost spolova Republike Srpske broj GC-01053-14/16, od 09.08.2016. godine, između ostalog, navodi se sljedeće:

„Gender centar je izradio, a Vlada Republike Srpske usvojila Godišnji operativni plan za ravnopravnost spolova u Republici Srpskoj za 2016. godinu u okviru sprovođenja Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2013. - 2017. godina. Plan sadrži sljedeće aktivnosti za unapređenje položaja LGBTI lica i borbu protiv homofobije:

- *Usklađivanje krivičnog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, uključujući uvođenje, odnosno regulisanje krivično - pravne zaštite u vezi sa krivičnim djelima podsticanje na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet;*
- *Inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Republike Srpske s ciljem uvođenja edukacije o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, zasnovanim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;*
- *Izrada analize stanja o položaju i pravima LGBT populacije;*
- *Izrada Prijedloga mjera za unapređenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu sa preporukom Vijeća Evrope CM/Rec(2015)5 (koji će biti osnova za naš dalji rad na ovim pitanjima u narednom periodu);*
- *Edukacija zaposlenih u Gender centru o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *Edukacija članova/članica Koordinacionog odbora GAP-a RS i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *Obilježavanje 1.7 maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije.*

Navedene aktivnosti su u pretežnoj mjeri već sprovedene, odnosno započete i njihova realizacija je u toku. Kad je u pitanju usaglašavanje zakona i drugih akata sa pravnim standardima za ravnopravnost LGBT osoba u toku 2016. godine Gender centar je pokrenuo inicijative za usaglašavanje sljedećih zakona i strategija koji su u planu i programu rada Narodne skupštine Republike Srpske za 2016. godinu:

1. *Krivični zakon,*
2. *Zakon o državnim službenicima,*
3. *Zakon o službenicima i namještenicima u organima lokalne samouprave,*
4. *Zakon o sportu,*
5. *Zakon o osnovnom obrazovanju,*
6. *Zakon o visokom obrazovanju,*
7. *Strategija za razvoj sporta u Republici Srpskoj u periodu 2016. - 2020. godina, Strategija unapređenja položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj sa Planom akcije za period 2016. - 2020. godina.*

Nosiocima izrade navedenih akata preporučeno je da u iste ugrade sljedeće standarde za ravnopravnost spolova, te ravnopravnost na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta: garantovanje jednakih prava svima, bez obzira na spolnu pripadnost, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet; zabranu diskriminacije (direktne, indirektne, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja, viktimizacije) i nasilja, na osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije, uključujući i podsticanje na diskriminaciju i nasilje po navedenim osnovama; uključivanje mogućnosti uvođenja i shodno tome definicije posebnih mjera, kao zakonom dozvoljenog pravnog

standarda za postizanje ravnopravnosti spolova, te ravnopravnosti LGBT lica; uvođenje sankcija za učinjenu diskriminaciju i nasilje na osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Zakonodavna procedura u vezi sa usvajanjem navedenih zakona i drugih akata još nije okončana, te će se rezultati inicijativa i preporuka koje smo poduzeli odnosno dali, moći analizirati i sagledati tek nakon što navedeni akti budu doneseni. “

Evidentno je da navedene institucije pokazuju značajnu opredijeljenost za poduzimanje mjera na promociji, zaštiti, iniciranju zakonskih rješenja, unapređenju edukacije i senzibilizacije zaposlenih u ovim institucijama, ali i drugim javnim organima koja osiguravaju jednakopravnost spolova i prava LGBT osoba.

X. ZAKLJUČAK

Ombudsmeni su svjesni činjenice da svi postojeći izvještaji, uključujući i ovaj Izvještaj ne predstavljaju stvarnu sliku o položaju LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, koje se u svakodnevnom životu susreću sa stereotipima i predrasudama iz razloga što društvo nije spremno da ih prihvati kao ravnopravne članove zajednice. Zbog animoziteta okoline, a često i zbog straha od osude porodice, rijetko i nerado otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju²¹².

Kao razlog koji doprinosi smanjenom djelovanju u oblasti zaštite pripadnika LGBT populacije, a mogao bi se tretirati i kao prepreka, jeste činjenica da je broj žalbi u Instituciji ombudsmena za ljudska prava zanemariv u odnosu na ukupan broj predmeta. Jedan od ciljeva ovog izvještaja jeste probuditi svijest o pitanju zaštite prava LGBT osoba.

Ombudsmeni ukazuju da bi nosioci javnih funkcija trebali otvorenije istupati u zaštiti ove kategorije građana, povodom pojedinačnih incidenata ali i generalno, jer i dalje živimo u relativno konzervativnom društvu u kojem je prisutan jak utjecaj vjerskih organizacija.

Prema saznanjima Ombudsmena BiH, nije bilo slučajeva diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije koji su dobili sudski epilog. LGBT osobe se u malom broju slučajeva odlučuju za pokretanje postupka radi zaštite svojih prava pred nadležnim organima. Prisutno je pitanje efikasnosti mehanizama zaštite i svrsishodnosti prijave diskriminacije i prolaženja kroz mukotrpan proces dokazivanja, javnog istupanja i ostvarivanja naknade ili sankcije, sa krajnje neizvjesnim rezultatima.

Pravo na slobodu okupljanja podrazumijeva ne samo pasivan odnos države prema mirnim okupljanjima, već zahtijeva proaktivnu ulogu, što podrazumijeva pružanje zaštite grupama koje koriste pravo na mirno okupljanje, odnosno osiguranje okupljanja prilikom kojih javno izražavanje stavova pojedinih grupa ne odgovara ili je neprihvatljivo za neke druge grupacije.²¹³ Organi za održavanje reda i krivičnog gonjenja u tom kontekstu trebali bi biti dodatno educirani i senzibilizirani za rad sa LGBT zajednicom radi postizanja višeg stepena tolerancije i lične sigurnosti.

Član II Ustava Bosne i Hercegovine garantuje da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. U istom članu navodi se da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. To praktično znači da zakonodavna vlast u Bosni i Hercegovini, u skladu sa principom nediskriminacije propisanim članom II stav 4 Ustava Bosne i Hercegovine, ima obavezu da usvoji zakonska rješenja kojima se reguliše pitanje zajednice života istospolnih partnera i prava

²¹² Zapisnik sa konsultativnog sastanka održanog u Sarajevu dana 01.09.2016. godine sa predstavnicima nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava LGBT osoba.

²¹³ U Presudi Evropskog suda za ljudska prava, u predmetu Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke, od 20. oktobra 2005. godine, u stavu 37. navodi se: „Stoga je na javnim vlastima obaveza da osiguraju istinsko funkcionisanje udruženja i političkih partija čak i onda kada ljute ili vrijeđaju osobe koje se protive idejama i zahtjevima koje udruženje ili partija nastoji promovisati. Zatim, njihovi članovi moraju biti u stanju održavati skupove bez straha da će biti objekt fizičkog napada njihovih protivnika. Ovaj strah može udruženje ili drugu grupu koja podržava zajedničke ideje ili interese obeshrabriti od otvorenog izražavanja mišljenja o kontroverznim pitanjima koja se tiču zajednice. Najzad, u demokratskom društvu, pravo na kontrademonstracije ne može se proširiti na sprečavanje prava na slobodu okupljanja.“

koja proističu iz takve zajednice. Na osnovi pojedinačnog slučaja iz Italije, Evropski sud za ljudska prava je 2015. godine donio presudu kojom je prvi put od jedne države članice Vijeća Evrope zatražio da pravno regulišu zajednice osoba istog spola²¹⁴. Bosna i Hercegovina kao članica Vijeća Evrope ima obavezu usvojiti i primjenjivati u domaćim zakonima principe utvrđene od strane Evropskog suda za ljudska prava kao najvišeg sudskog organa Vijeća Evrope.

Na osnovi navedenog proizlazi, da bi Bosna i Hercegovina imala identičnu obavezu utvrđenu presudom Evropskog suda za ljudska prava u slučaju da neko od predstavnika LGBT populacije zatraži ozakonjenje zajednice sa svojim istospolnim partnerom.

Izmjene Zakona o zabrani diskriminacije, usvojene od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, predviđaju usklađivanje osnova diskriminacije sa međunarodno prihvaćenom terminologijom u pogledu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika, što Ombudsmeni pozdravljaju kao konkretan pozitivan korak.

Institucije koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini pokazuju opredijeljenost za poduzimanje mjera na promociji, zaštiti, iniciranju zakonskih rješenja, unapređenju edukacije i senzibilizacije zaposlenih u ovim institucijama, ali i drugim javnim organima koja osiguravaju jednakopravnost spolova i prava LGBT osoba.

Evidentan je napredak u Bosni i Hercegovini na zaštiti prava transrodnih osoba, propisivanjem zabrane diskriminacije na osnovi rodnog identiteta u Zakonu o zabrani diskriminacije i omogućavanjem transseksualnim osobama koje su promijenile spol da tu promjenu upišu u matične knjige i izmijene dokumente u skladu sa svojim novim spolom, kako je to predviđeno Zakonom o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske, a koje rješenje bi na identičan način trebalo biti predviđeno i Zakonom o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH.

Finansiranje troškova medicinske procedure promjene spola, kroz obavezno zdravstveno osiguranje i osposobljenost zdravstvenih ustanova i stručnih kadrova za obavljanje ovakvih zahvata ostaje otvoreno pitanje koje je u budućnosti potrebno sistematski regulisati.

Ombudsmeni izražavaju nadu da će ovaj Izvještaj skrenuti pažnju na položaj LGBT osoba u bosanskohercegovačkom društvu, a preporuke upućene nadležnim organima da poduzmu odgovarajuće zakonske i druge mjere predstavljati konkretan korak ka unapređenju položaja ove populacije u svim sferama života.

Način na koji jedno društvo tretira LGBT osobe oslikava način na koji se društvo odnosi prema svemu što je različito, a upravo u različitostima se ogleda bogatstvo i progresivnost jednog društva.

²¹⁴ Predmet Oliari i drugi protiv Italije, Predstavka broj 18766/11 i 36030/11, Presuda od 21. 07. 2015. godine. U navedenom predmetu, Oliari i drugi protiv Italije, sud je razmatrao slučaj tri istospolna para iz Italije koji su od 2008. godine pokušavali registrirati svoje životne zajednice u Italiji. Njihovi zahtjevi su uvijek odbijani, unatoč činjenici da u nekim od italijanskih općina postoji mogućnost simbolične registracije ovakvih zajednica. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da mogućnost simboličnog sklapanja zajednice nije dovoljna, te da Italija mora pravno regulirati zajednice života osoba istog spola, bez obzira na to da li će to učiniti u formi registriranih partnerstava, civilnih unija ili bilo kojom drugom obliku koji smatra prikladnim. U obrazloženju presude Evropski sud je podržao stav Ustavnog suda Italije kojim je zaključio da Parlament mora pravno regulisati zajednice života koje *de facto* postoje. Istovremeno, sud je kao i u nekim ranijim presudama zaključio da postoji raskorak između društvene realnosti i zakona i da legalizacija ovih zajednica ne bi ni na koji način predstavljala opterećenje za Italiju. Naprotiv, prema shvatanju suda, legalizacija istospolnih zajednica bi bila rješenje za važno društveno pitanje. Iako Evropski sud nije utvrdio da je podnosiocima žalbe prekršeno pravo na brak presudom je zaključeno da je pravo na privatnost (član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima) povrijeđeno zbog nepostojanja zakona kojim bi se regulirale zajednice života osoba istog spola.

XI. LITERATURA

Knjige i stručni radovi

1. Banović, Damir, Čaušević Jasmina, Dekić Slobodanka, Finn Ryan, Život vam zadatih normi, Transrodnost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2015. godine
2. Banović, Damir, Prava i slobode LGBT osoba, Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2011. godine
3. Čaušević, Jasmina; Gavrić, Saša, Pojmovnik LGBT kulture, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u Bosni i Hercegovini (priredili, 2012. godine),
4. Durkalić, Masha, Moj glas odjekuje... , Fondacija Cure, Sarajevo, 2015. godine
5. Hasanagić, Jasmina; Dekić, Slobodanka; Vasić Vladana, LGBT Čitanka 3, Identiteti, aktivizam, Pravo, Sarajevo, 2014. godine
6. Jotanović, Radenko; Alibegović, Mirna; Radić, Darko i Krešić Boris, Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015. godine
7. Krešić, Boris, Zajednica života osoba istog spola u pravu zemalja Evropske unije, Sarajevski otvoreni centar, 2015. godine
8. Naphy, William, Born to be gay, Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. godine
9. Panov, Slobodan I., Porodično pravo, Beograd, 2015. godine
10. Spahić, Aida; Gavrić, Saša, Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. dopunjeno izdanje, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u Bosni i Hercegovini (priredili, 2012. godine)

Izveštaji

11. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2010. godinu, Banja Luka, mart 2011.
12. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2011. godinu, Banja Luka, mart 2012.
13. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2012. godinu , Banja Luka, mart 2013.
14. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2013. godinu , Banja Luka, mart 2014.
15. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2014. godinu , Banja Luka, mart 2015.
16. Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015. godinu , Banja Luka, mart 2016.
17. Izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2011. godinu, Banja Luka, februar, 2012.
18. Izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu, Banja Luka, mart, 2013.
19. Izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Banja Luka, mart, 2014.
20. Izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2014. godinu, Banja Luka, mart, 2015.

21. Političke stranke i ljudska prava LGBT osoba: monitoring Općih izbora 2014. godine, Darko Pandurević, Emina Bošnjak, Naida Kučukalić, Sarajevski otvoreni centar, 2015. godine
22. *Rozi izvještaj 2016. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini*, Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak, Sarajevski otvoreni centar Sarajevo, april 2016. godine

Ustavi i zakoni

23. Ustav Bosne i Hercegovine, <http://www.ccbh.ba/osnovniakti/ustav/?title=preambula>, preuzeto 22.06.2016. godine
24. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, http://www.ustavnisudfbih.ba/bs/dokumenti/ustav_precisceni_tekst.pdf, preuzeto 22.06.2016. godine
25. Ustav Republike Srpske, http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/cir/ustav_republike_srpske.pdf, preuzeto 22.06.2016. godine
26. Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, <http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>, preuzeto 22.06.2016. godine
27. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 47/14, 22/15 i 40/15
28. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, broj 33/13
29. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14
30. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 49/03, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13
31. Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, broj: 23/07
32. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Integralni tekst sadrži tekst Zakon o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 31/14
33. Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 54/02 i 63/14
34. Zakon o graničnoj policiji Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 50/04, 27/07 i 59/09
35. Zakon o ličnoj karti državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12
36. Zakon o ličnom imenu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 8/02 i 29/05
37. Zakon o ličnom imenu Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 7/12
38. Zakon o ličnom imenu Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 27/93 i 15/10
39. Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, broj 2/10
40. Zakon o matičnim knjigama Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 37/12 i 80/14
41. Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 111/09 i 43/13
42. Zakon o policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 31/09, 60/10 i 31/11
43. Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12
44. Zakon o policijskim službenicima Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 27/05

45. Zakon o policijskim službenicima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 41/07, 04/08, 36/09 i 60/10
46. Zakon o policijskim službenicima Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 20/14
47. Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 08/03, 33/04 i 29/05
48. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 26/16
49. Zakon o radu Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 1/16
50. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine, Prečišćeni tekst, Službeni glasnik BiH, broj 32/10
51. Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj 4/12
52. Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj 81/14
53. Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 59/09
54. Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 1/02, 7/02, 19/07, 2/08, 34/08
55. Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11
56. Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09, 106/09
57. Zakonom o jedinstvenom matičnom broju Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 32/01

Međunarodni dokumenti

58. Deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, <http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/HRC/RES/17/19&Lang=E>, preuzeto 22.06.2016. godine
59. Diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, Vijeće Evrope, septembar, 2011.
60. Yogyakarta principi; <http://www.yogyakartaprinciples.org/>, preuzeto 22.06.2016.
61. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf, preuzeto 22.06.2016.
62. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/medunarodniPakt%20B.pdf>, preuzeto 22.06.2016.
63. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/MedunarodniPakt%20B.pdf>, preuzeto 22.06.2016.
64. Preporuka Komiteta ministara Vijeća Evrope, CM/Rec(2010)5 od 31. marta 2010. godine
65. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; <http://cesi.fpn.unsa.ba/wp-content/uploads/2012/12/Univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima.pdf>, preuzeto 22.06.2016.

